

poze₁₉

OKTOBER 2021

Taal en levensloop
Toekomst van streektaalen
Relatiesprookjes
Huwelijksbootjes in romans
Het leven van Ankie Stout-Mensen
Diep geworteld in Anderen
Extended family
www.nedersaksisch.org

Inhoud

Deze *Poze* – en ook nr. 18 – heb ik gemaakt na een uitnodiging om te spreken op de Taaldag op 2 oktober 2021 in Emmen en voor een lezing op 27 oktober voor een selecte groep belangstellenden.

Thema: Welke toekomst heeft de streektaal?
en Familie in streektaalliteratuur.

Ik verzorgde de heruitgave van boeken van de Podagrissen – Harm Boon, Alexander Lesturgeon en Dubbeld Hemsing van der Scheer met hun wederwaardigheden rond 1843. Ze geven een zeer interessante inkijk in het erfgoed.

Na een oproep stuurden schrijvers reisverhalen voor deel V. Deel VI is een Duitse versie. Deel VII is mijn Drents reisverhaal. De pdf van alle boeken staat op www.nedersaksisch.org. Daar is ook veel werk van streektaalschrijvers te vinden. De toekomst: alle werk op het web.

Peter Geerdink maakte een begin met *Reis door literair erfgoed in het spoor van de podagrissen*. Het eerste traject Coevorden - Schoonebeek is verschenen.

Viltwerk van Meta Geerts. www.metageerts.nl

Recente uitgaven.

Reis door literair Erfgoed Coevorden - Schoonebeek* door **Peter Geerdink

Overpeinzers* van dichter **Eva Broekmann uit Erica.

*Ik schreef *Joseph* naar aanleiding van herlezing van werk van **E.J. Potgieter** (1808-1875).

*In *A good way to spend an afternoon* vindt u mijn Engels werk. De toekomst van de streektaalen Drents en Nederlands. Give it a try. 160 pag. **Te beluisteren op YouTube via www.nedersaksisch.org**
<https://youtu.be/xAuqiCkSNn4> met Drentse ondertitels

**De varkens* bevat een selectie van mijn recente verhalen en de eerste Nederlandse vertaling van *Pugna porcorum*.

Omslag: An afternoon in Onstwedde.

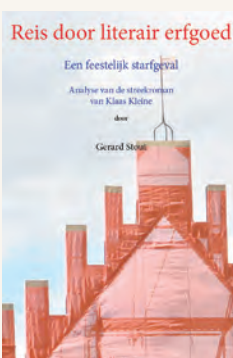
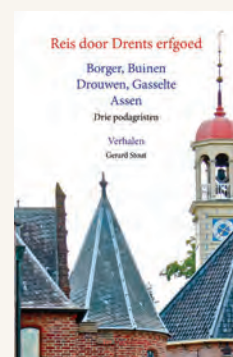
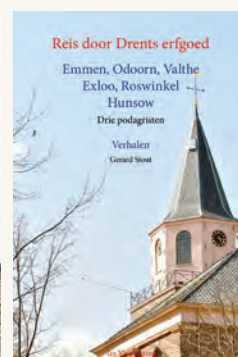
We waren in Westerwolde en in het Veenkoloniaal Museum in Veendam.

www.nedersaksisch.org
gerardstout@kpnmail.nl

Als u een vraag heeft, denkt u na.

Alles van mijn geest en hand.

ISSN 2468-340X Euro 7,50
gratis op www.nedersaksisch.org

Taal en levensloop

Veranderingen in familieverhoudingen

Toekomst uit het verleden

Taal kent een context. Het dagelijks leven bepaalt de grammatica en de woordenschat. Taal is een gereedschap om verhalen te vertellen en het leven te ordenen. Waar zaken verdwijnen, gaan ook woorden verloren. In het Nedersaksisch rusten veel woorden in literatuur en in oudere geschriften. Een *vreding*, *bossem*, en ook de *sangen* kleur van heide maken plaats voor *downloaden*, *twitter* en *lounen*. Nieuwe woorden voor een nieuwe context.

Van je familie moet je het hebben. En wat krijg je dan van de bloedverwanten? Een verkenning in internationale literatuur, van een context voorzien met het levensverhaal van mijn moeder. Lees de achtergronden van mijn novelle *In paradisum*. Lees of beluister de novelle via www.nedersaksisch.org

Eerst achtervolgde ik de Podagrissen, nu zijn de rollen omgekeerd. In het Stedelijk Museum Coevorden en in het Stadtmuseum in Nordhorn zijn onze mannen verbeeld door SMALT-kunstenaars uit de Zuidoost-Hoek. Peter Geerdink schreef de eerste fiets- en wandelroute in het spoor van de Podagrissen op Drentse bodem.

In deze *Poze* geen waardeoordelen over goed of fout, geen woord gewijd aan jammerklachten. Zoals de Franse filosoof Paul Valéry schreef: Lach om de feiten, anders lachen de feiten jou uit.

Op zaterdag 2 oktober mag ik mijn inzichten over de toekomst van Nedersaksisch naar voren brengen. Dat vooruitzicht stuurt mij naar taal en onderzoekers van taal. Ik vond interessante publicaties over minderheidstalen. Bernadette O'Rourke verhelderde mijn opvattingen. Op meta-niveau legt ze haar vinger op zere plekken. Haar verhaal kan een leidraad zijn voor activiteiten rond minderheidstalen. Is stimulans nodig, of juist niet?

Rond de eeuwwisseling pleitte ik ervoor om Drents in het museum te zetten. In 2022, na de tentoonstelling van werk van Frida Kahlo, gaat het Drents Museum aan de slag met het Erfgoed. Wellicht vindt het Nedersaksisch een goede plek.

Eind oktober mag ik over familierelaties vertellen, met name over verhoudingen in literatuur en in Drenthe. Wat weet ik van familierelaties? Wat weet ik meer dan

uit eigen ervaringen? Ik dacht, en ik denk nog vaak, dat ieder eenzelfde opvoeding heeft gehad als de mijne. De basis van dat misverstand ligt in de context van mijn sociale kring (bemiddelde intellectuelen) en mijn erfenis van Erica (...). In mijn proza heb ik aan de gevolgen van die opvoeding veel voetsporen gewijd.

Later, veel later, las ik *Diep geworteld* van John en Dorothy Keur over hun onderzoek in Anderen (1952). Ze schetsen het leven in dat zanddorp. Het boek is een aanrader voor wie zijn plattelandsafkomst wil leren begrijpen. In deze *Poze* een hoofdstuk uit dat boek. (Het boek is bij mij verkrijgbaar; Ter Verpoozing).

In het begin van deze eeuw noteerde ik delen van het levensverhaal van mijn moeder. Ze geeft inzicht in de familieverhoudingen in Barger-Oosterveld en Erica tussen 1920-1990. In deze *Poze* een selectie. Het hele verhaal staat in Deel I van mijn verzameld werk (www.nedersaksisch.org). In mijn proza komt haar verhaal terug, met name in *In paradisum*. Leg haar verhaal naast *Diep geworteld* en ontdek de overeenkomsten.

Tussen trots en toekomst

Frictie tussen oertaal en universaliteit

Wat is echt Drents? Wat is echt Twents, Gronings, Stellingwerfs, Drents, Veluws, Achterhoeks? Deze vragen steken met enige regelmaat de kop op. Wat is een authentieke taalbeleving, en waar wordt het juiste dialect gesproken? Heeft de schrijver de spellingregels van de streektaal in acht genomen? Staan in de tekst diverse dialectvarianten door elkaar? Is dit gedicht geschreven in zuiver Noordenvelds, Asser dialect, of is het ‘vervuild’ met Zuidwoldiger taal? Wat is oernedersaksisch?

Ik geef geen antwoorden. Ik stel andere vragen. Mijn overwegingen en vragen ontleen ik deels aan een artikel van taalonderzoeker Bernadette O'Rourke (noot). Deze socio-linguïst onderzocht de positie van Iers in Ierland. Iers is de nationale taal in Ierland, en tegelijkertijd een bedreigde minderheidstaal. De voertaal in Ierland is Engels. Enthousiastelingen bejiveren zich om het Iers meer te gebruiken. Waardoor lukt dat – niet? O'Rourke onderzoekt de oorzaken. Ze beschrijft twee uitersten: aanhangers en gebruikers van wat ik de oertaal noem (O'Rourke spreekt van aanhangers van Authenticity) en van nieuwkomers met liefde voor taal als gebruiksmiddel (O'Rourke noemt die ideologie Anonymity). Ik haal mijn krenten uit haar pap. Bernadette O'Rourke geeft verdieping aan beschouwingen op het gebied van streektaalgebruik. Ze blijft niet steken in de moerasvragen naar echtheid van Drents (en

andere streektaalen). Waar botsen de opvattingen van streektaalgebruikers, waarin verschillen de ideologieën? Dat is haar onderzoeksterrein.

Ik schets beide polen. In een schema zet ik de opvattingen naast elkaar met diverse overgangen en tussenvormen.

Taalvorming

In vorige eeuwen had elke streek, elk dorp een eigen taal. Mensen leefden geïsoleerd. Er was geen noodzaak voor een gemeenschappelijk taal. Een lingua franca was niet nodig. In de Roomse kerk functioneerde Latijn als verbindende taal voor geleerden. Een dorp had aan zichzelf genoeg.

Met de vorming van naties kreeg eenheidstaal de overhand. Een land was een afgebakend gebied met een taal en met een leger. In Nederland begon de ontwikkeling naar een landstaal met de vertaling van

Trots

Oernedersaksisch
Uitgaven in 'zuiver' Nedersaksisch
Koppeling aan identiteit
Rubrieken als "Hier kom ik voi"
Siep, Schaop, Scheper
(Vermeende) tradities
Folklore, Marketing
Nieuwkomers op afstand
Sangen, vrede, tuul, bossem, wasschap
Tweebak, gaangs

Trots/Toekomst

Meertalige plaatsnaamborden
Tijdschriften als Zinnig en Roet
Lespakketten Nedersaksisch
Streektaalprijzen
Hier kom ik voi
Naoberschap, baander
Drentse woorden op afvalcontainers
Hier kuj Drents praaten

de Statenbijbel (1618-1619). Uit de Zeven verenigde Provinciën kwamen dominees bij elkaar om de Bijbel in het 'Nederlands' te vertalen. Dominees uit de landschap (Drenthe) lieten verstek gaan. Hun volgelingen begrepen de 'Nederlandse' vertaling niet.

In de loop van de eeuwen verdwenen diverse lokale taalvarianten onder invloed van onderwijs, kranten, boeken en landelijke geschriften als grondwet en regelgeving. In de jaren vijftig van de 20e eeuw raakte uniformering in een stroomversnelling door radio, tv en landelijke kranten. Ook huwelijken tussen – destijds nog enkel – mannen en vrouwen uit diverse regio's veranderden de taal. Algemeen Beschaafd Nederlands werd de Standaardtaal. Nederland; een land met een leger en een eigen taal.

In Oost-Nederland bleven diverse varianten van Nedersaksisch gangbaar. Binnen een dorp, gehucht, streek verstonden mensen elkaar, al spraken ze hun eigen variant. Verschillen ontstonden door religie, migratie, standsverschillen.

In Nederland begon de uniformering met de Statenvertaling. In Drenthe inventariseerde Geert H. Kocks in de jaren zeventig van de vorige eeuw de varianten van het dialect in de regio; tot in Duitsland. Hij onderscheidde zeven varianten. Deze varianten staan aan de basis van boekuitgaven van het Huus van de Taol. Geen Noordenvelds in een boek uit Zuidoost-Drenthe! Een oertaal kent een afgebakend en geïsoleerd gebied. Gebruikers van deze oertaal koesteren hun afkomst, hun taal, hun unieke positie. Oertaalgebruikers beschermen hun oertaal tegen vreemde invloeden. De beschermingslinie bestaat uit een verdediging van wat ze zien als hun eigen identiteit. Echte Drenten. Echte Nedersaksen. Verdediging van de oertaal wordt gekoppeld aan verdediging van de traditie. Naoberschap, Siep, Schaop en Scheper als leidraad in de Oerprovincie. Diverse archaïsche uitingen wijzen nog op deze houding. De bakker in Peize heet Ons belang.

Een bank op de brink is geschonken door Onder Ons, ook de naam van voorheen de aardappelzetmeelfabriek in Nieuw-Amsterdam - Veenoord. Op de sokkel van de buste van Jan Naarding in Sleen staat: Hij was ien van oes. Een dialecttijdschrift droeg de titel Oeze Volk.

Dialecten hebben sociale en lokale wortels. De streektaalen zijn eigendom van Oes Volk. O'Rourke zegt: authenticiteit veronderstelt een ideologie met een zekere mate van etno-nationalisme. Deze ideologie bouwt voort op – vermeende – tradities. Een van de gevolgen van deze benadering is dat: wie aan de taal komt, die komt ook aan de vermeende (oer)identiteit. Dit etno-nationalisme, deze trots, heeft invloed op pogingen streektaalen te behouden en gebruik te stimuleren. Volgens O'Rourke is trots desastreus. Liefhebbers van streektaal willen niets met dat trotse etno-nationalisme, met die koppeling van taal aan identiteit en aan Oes Volk, te maken hebben. De schorpioen van pleitbezorgers van dialectgebruik bijt zich in de staart, en dat is dodelijk voor de streektaal.

O'Rourke geeft voorbeelden van gesprekken tussen Iers-sprekenden en nieuwkomers. Nieuwkomers met enige kennis van Iers worden in het Engels beantwoord; alsof de oer-Ier zeggen wil: Goa van mien laand of. De nieuwkomer is een indringer. De vijandige houding – met roots in een gekoesterd minderwaardigheidscomplex in de vorm van 'trots op eigenheid' – is niet beperkt tot Eire.

Universaliteit

De andere kant van de ideologische taalschaal spreekt Bernadette O'Rourke van Universalisme. Taal is niet langer gebonden aan een streek. Taal heeft niet langer een koppeling met de oergronden. Taal is een gebruiksvoorwerp, een middel om met elkaar te communiceren zonder een lading van identiteit en culturele erfenis. Taal is van en voor iedereen. Streektaal verandert in Taal voor de Toekomst.

Toekomst/Trots

Privé-domein van Nedersaksische literatuur (geannoteerde hertaling/heruitgave)
Schrijversportretten op web.
Gedichten (CD) van Gerard Nijenhuis op Spotify
Discussiecultuur
Taalprijzen
Ik trap hem an

Toekomst

Meertalige uitgaven (Verkā, wolf en de 7 geitjes)
Wetenschappelijk onderzoek (Tiesing, Dening, Kleine)
Aandacht voor andere minderheidstalen (Turks, Marokkaans, Papiaments, Moluks, Afghaans...)
Nieuwkomers omarmen (Yared Dibaba, Plattduuts)
Nieuwe minderheidstalen omarmen
Nedersaksisch literair werk op dbnl.org (podagrissen)
Drents Museum als bewaker, ook van literair erfgoed
Vertalingen van Nedersaksische literatuur
Podagrissen. Cultureel erfgoed, Cultuur
Eernsachtig , tweedonker

Parallel aan het afscheid van het groepsgevoel groeit de individualisering. Ieder voor zich. De identiteit van een persoon hangt niet af van de groep, zelfs niet van het gezin waarin men is opgegroeid. Uitdrukkingen als ‘Van wie bin ie der iene, of dat is iene van...’ raken in onbruik en zijn inmiddels not done. Al blijft de herkomst van velen vaak kenbaar aan de roepnaam; Pius, Maria, Mohammed, Zeynab, aan de familienaam; Jansen: zoon van Jan. Of aan de plaats van herkomst; Van Zwolle, Van Groeningen.

Individuele keuze en individuele vrijheid komen eerst. De groepsidentiteit heeft afgedaan. Voor bevordering en behoud van (streek)taal heeft de ideologie van Universalisme gevolgen.

- Geen nadruk op taalzuivere varianten van streektaalen
- Gebruik van woorden en constructies uit andere talen zijn prima.
- In Drenthe is een Huus van de Taol een erfenis die zichzelf in de huidige vorm heeft overleefd.
- Bevordering van alle (meng)talen is een uitgangspunt. Geen focus op Nedersaksisch.

Pride and Profit schrijft Bernadette O’Rourke. Is streektaal een bron van trots, of is het een profijtelijk instrument voor de toekomst? Het antwoord ligt in de toekomst.¹

Verbazing en rechtvaardiging

Misschien ben ik overgevoelig voor koppelingen van streektaal aan underdoghouding. Met enige regelmaat lees ik uitingen als van Jannie Boerema. Ze vertaalde McBeth in het Drents. Vanwaar die opmerking over haar Drents sprekende vader als slimme boer?²

Het is een grove misvatting, benadrukt Boerema, om te denken dat mensen die alleen een dialect spreken achterlijk zijn „Maar zo wordt er soms wel naar gekeken. Het negatieve imago is hardnekkig. Mijn vader was boer en thuis spraken we Drents, maar hij was verre van dom.”

¹ Bernadette O’Rourke, University of Glasgow Language Revitalisation Models in Minority Language Contexts: Tensions between Ideologies of Authenticity and Anonymity Article in *Anthropological Journal of European Cultures* March 2015

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/276298039>
Professor of Sociolinguistics and Hispanic Studies (Hispanic Studies)
email: Bernadette.ORourke@glasgow.ac.uk
² *Dagblad van het Noorden* 8 september 2021

Minderheidstalen

In 1992 waarschuwde Michael Krauss dat “de komende eeuw ofwel de dood of de ondergang zal zien van 90% van de talen van de mensheid”.

Sindsdien is er een “stortvloed van publicaties over het onderwerp van taalsterfte”. Het grootste aantal bedreigde talen wordt gesproken in een groot gebied aan weerszijden van de evenaar - in Afrika, India, Zuidoost-Azië en Zuid-Amerika. Het Europese continent draagt slechts 3,5% bij aan een geschat totaal van 6.912 talen in de wereld. Toch denken Europeanen vaak dat hun continent een uitzonderlijk hoog aantal talen hebben, omdat landen verschillende staatstalen hebben. Zij vergelijken Europa met Noord-Amerika of Australië, die zij ten onrechte zien als eentalige Engelssprekende continenten.

Noord-Amerika (VS en Canada) telt 247 levende inheemse talen en Australië 231, exclusief de talrijke immigrantentalen. In Europa vinden we een vergelijkbaar aantal van 239 levende talen die inheems zijn. Slechts enkele van die talen hebben de volledige bescherming van een staat.³

Migrantentalen

Er is een analogie tussen verdunning van migrantentalen en minderheidstalen. Opa’s en oma’s spreken dialect (eerste generatie migranten spreken hun moedertaal), hun kinderen worden tweetalig opgevoed. Dialect en Nederlands/Turks/Afghaans/.. De kleinkinderen leren enkel de Standaardtaal met een enkel woord uit moedertaal van opa en oma. In drie generaties is het dialect / de migrantentaal verdwenen in de dagelijkse omgang binnen families.

Etnisch-nationalisme

Ik sla deze rubriek over. De titel, het logo, de inhoud geeft voor mij aan: *not inclusive*. Platpratende onder elkaar. Met een foto van een

hunebed erbij. Niet voor mensen in Drenthe met een migratieachtergrond. Oeze Volk. Ons land. Mien laand. Our country, Unseres Land, Notre Pays, наша страна, naša zemlja...

Ik telde de foto’s met mensen in het weekendmagazine MEER van het *Dagblad van het Noorden*. Vrijwel enkel witte vrouwen, net als de redactie. Geen mensen van kleur, geen hoofddoekjes: lifestyle. Meer van hetzelfde.

³ European Minority Languages: Endangered or Revived?
Durk Gorter Ikerbasque-University of the Basque Country
Tolosa Hiribidea 70 20018 Donostia/San Sebastian Basque Country – Spain [d.gorter@ikerbasque.org]
https://www.researchgate.net/publication/254659860_European_minority_languages_endangered_or_revived www.researchgate.net

Familierelaties in sprookjes

Vormen beschrijvingen in (streektaal)literatuur een afspiegeling van familierelaties in de beschreven tijd? Deze vraag zette me op een speurtocht naar literatuur over familierelaties door de eeuwen. Honderden wetenschappers verdiepten zich in veranderende familieverhoudingen. In het licht van waar ik doorheen ben gegaan zet ik op een rij wat me opviel bij mijn rondreis door – wetenschappelijke– literatuur. Sprookjes bevatten veel waarheden.

In *Broers en zusters*¹ beschrijft Lily E. Clerkx de rol van vaders, moeder, broers, zuster en andere familieleden in sprookjes. Er zijn diverse manieren om sprookjes te duiden. Psycho-analyse kan op Freudiaanse seksuele driften duiden, of verwijzen naar groei naar zelfstandigheid. Volkenkundigen spreken over mensenoffers, initiatieriten, kannibalisme en toverij bij de duiding van het verhaal. Clerkx kiest voor historisch sociologische interpretaties op basis van de dagelijkse leefwereld. Ze plaatst de sprookjes in de context van de agrarische-ambachtelijk en halfeodale samenleving van vóór 1800. Roodkapje en de wolf verandert met die achtergrond in een waarschuwing om op te passen voor wolven.

Allereerst dienen we naar meer voor de hand liggende verklaringen te zoeken (die in de sociale geschiedenis ruim aanwezig zijn) en niet te snel thans onbegrijpelijke toestanden als symbool op te vatten. Verder mogen psychologische verklaringen niet losgemaakt worden van de sociale omstandigheden waarin mensen leefden, van situaties waarin mensen bedreigd waren en zich bedreigd voelden door reële en bovennatuurlijke gevaren (honger, plundering, wolf, toverij, hekserij) en waarin kinderen groot moesten worden in vaak onstabiele familieverhoudingen.

Aandachtig lezen onthult deels de denk- en leefwijze van onze verre voorouders

In sprookjes is veel terug te vinden van oude levenswijzen (*geleefde werkelijkheid*), van volksgeloof (*geloofde werkelijkheid*) en van wensen van “gewone” mensen (*gewenste werkelijkheid*).

De *geleefde werkelijkheid* noemt ze de bestaanswijze in

¹ In *Broers en zusters*. Over familieverhoudingen in sprookjes. Een historisch-sociologische benadering van Lily E. Clerkx (Dit artikel is een bewerking van een paper gepresenteerd op het Symposium ‘Verhaal en werkelijkheid’ in 1986 te Amsterdam.) *Sociologisch Tijdschrift*, jaargang 13, nummer 3, december 1986. Noten in het artikel. Hier en daar licht aangepast. Op het web te vinden. Ook via researchgate.net

de pre-industriële samenleving. Onkunde en armoede en hard werken om in leven te blijven. De *geloofde werkelijkheid* verwijst naar bijgeloof en toverij, naar heksen en weerwolven. De *gewenste werkelijkheid* is het verlangen uit de barre omstandigheden te ontsnappen.

De periode van de vijftiende tot de negentiende eeuw wordt gezien als een periode van sociale stagnatie: “l’histoire immobile”, die ook voor onze contreien wordt aangenomen. Al is dit vermoedelijk te sterk uitgedrukt, zeker is wel dat in die periode de veranderingen in de levenswijze van het volk zeer langzaam verliepen.

Onderzoek naar verhoudingen binnen families is nog niet oud. Reflectie op het eigen handelen is van de laatste eeuwen.

Gezinsgeschiedenis is een nog jonge tak van wetenschap; ze is in de jaren vijftig van start gegaan. Eerder bestonden er wel theorieën over de ontwikkeling van grootfamilie naar kerngezin en dergelijke, maar die waren enigszins speculatief. Het grondige werk begon met de demografen die heel nauwkeurig samenstelling en grootte van huishoudens wisten na te gaan, waaruit onder andere het West-Europese voorindustriële patroon te voorschijn kwam van laat huwen, weinig kinderen en veel ongehuwden. Een andere stroming binnen de gezinsgeschiedenis was de “*sentimental approach*” die een toenemende emotionalisering van de gezinsrelaties vanaf een bepaalde periode (na de Middeleeuwen of vanaf de achttiende eeuw) meende te kunnen vaststellen. De jongste tak is de huishoudeconomische. Deze weet op grond van testamenten, contracten en andere documenten een samenhang tussen bestaanswijze en gezinsstructuur te kunnen aangeven. Tijdens het onderzoek heb ik gemerkt dat vooral de laatste benadering gegevens oplevert die in grote mate corresponderen met situaties in sprookjes. De relaties die in sprookjes het meeste voorkomen en waarin zich duidelijke patronen aftekenen zijn die tussen vader en

zoon, vader en dochter, moeder en dochter, moeder en zoon, vader en schoonzoon, moeder en schoondochter, stiefmoeder en stiefdochter, tussen broers, tussen zusters en tussen broer en zuster.

De verhalen gaan het gezin dus nauwelijks te buiten. Er komen vrijwel geen andere verwanten in het verhaal voor. Wel begint een verhaal vaak met het gezin van oriëntatie en eindigt met het gezin van procreatie. Het westerse gezin was eeuwenlang monogaam en bilateraal met het echtpaar en de kinderen als kern, en het huishouden was belangrijker dan de grotere verwantengroep. Het huishouden omvatte weinig andere personen dan de gezinsleden. Hoe armer des te kleiner het huishouden en des te minder anderen erin zijn opgenomen, hoe rijker hoe meer de patrilineaire familie een rol speelt.

Het huwelijk is in veel handelingsverlopen binnen sprookjes een uitermate gewenst einddoel dat vaak gepaard gaat met de verwerving van rijkdom. Hoewel er verhalen zijn die geliefden of echtgenoten als hoofdthema hebben, die elkaar zoeken en naar elkaar verlangen, is het huwelijk in de meeste sprookjes een beloning die veiligheid en bestaanszekerheid biedt en die pas na ontberingen en beproevingen bereikt wordt. Uit de gezinshistorische literatuur blijkt dat het huwelijk in het pre-industriële verleden een erg belangrijk en schaars goed was. Het huwelijk als “grote prijs”. Lang niet iedereen kon trouwen en een gezin stichten als hij of zij dat wilde. In de boerderij of de molen kon meestal slechts één zoon of dochter introuwen en het bedrijf overnemen. Was het een bedrijf van enige omvang dan konden de niet-huwende broers en zusters er blijven wonen en werken, was het een arm bedoeninkje dan moesten ze eruit trekken, soms voorzien van een erfdeel of bruidsschat met een kleine kans op een huwelijk en een grote kans te verpauperen. Niet-huwende zoons en dochters werden soms ingekocht in een klooster.

De enige conflictstof die in de broer-zuster relatie in sprookjes is te vinden, ontstaat als de broer incestueuze verlangens ten aanzien van zijn zuster koestert, die deze afwijst en waarom zij zelfs op de vlucht slaat. Het is een versie van het veel vaker voorkomende verhaal van de incestueuze vader, waartoe *Bontepels* van Grimm en *Egelsvel* van Perrault behoren. Cox stelde vast dat van de 207 door haar verzamelde versies slechts in twee gevallen sprake is van een broerzuster relatie.

De relatie tussen broers en zusters in sprookjes is dus nagenoeg vrij van conflicten. Zij reageren op problemen die vanuit andere familierelaties komen, voornamelijk die met hun ouders of stiefouders, en staan elkaar bij de oplossing daarvan bij. Soms kunnen hun ouders hun niet meer te eten geven of de stiefmoeder behandelt hen slecht. De jonge kinderen worden uit huis gezet of vluchten zelf weg. Een ander probleem ontstaat als ouders of een van hen de broers benadelen; dan is de

zuster solidair. Zij speelt een bemiddelende rol tussen ouders en broers. Soms veroorzaken de aanverwanten de problemen. Dit is het geval als de vrouw niet geaccepteerd wordt door de ouders van de echtgenoot of als zij door die echtgenoot zelf wordt belaagd.

Haar broers blijven haar trouw en dragen bij aan haar eerherstel. Wederzijdse hulp en trouw is kenmerkend voor de relatie tussen broer en zus.

Volgt een beschrijving van erfopvolging en daaruit voortvloeiende conflicten.

Bij boeren huwde de oudste zoon in de regel een niet-ervende dochter van stand. Een ervende dochter - zij erfde het bedrijf als zij geen broer had - zocht een jongere zoon van stand. Vandaar dat jongere zoons er op uittrokken om een erfgename te vinden, of om het in sprookjestaal te zeggen, om “de prinses met het koninkrijk” te vinden. Soms trouwde een jongere dochter met een jongere zoon, maar dat was “*le mariage de la faim avec le soif*”.

De oudste zoon werd niet alleen door opvolging bevoorrecht, maar ook in het dagelijks leven. Hij kreeg het beste eten. Zowel in Duitsland als in Frankrijk bestond het spreekwoord: “Een boer heeft maar een zoon”. De held van het sprookje is de allerjongste die deze onrechtvaardigheid bestrijdt en als overwinnaar te voorschijn komt. In streken waar gelijk erfrecht heerste, was de kans op afgunst toch niet geheel afwezig. Elk nieuw kind maakte de spoeling dunner. De oudere kinderen voelden zich door de jongere bedreigd. Een kind dat ging trouwen kreeg zijn of haar erfdeel. Er kon ruzie ontstaan om wie wat erfde.

Bij handwerkersgezinnen was het weliswaar gewoonte dat zoons ook een handwerk leerden en vaak dat van de vader, maar niet dat een van hen het bedrijf overnam, behalve in het geval van een smederij of molen. De vader bleef werken tot zijn dood en de zoons brachten hun leertijd meestal elders door en gingen daarna hun rondreis maken, zoals de gilderegels voorschreven. Deze gewoonten kunnen verklaren waarom broers in sprookjes die een handwerk gaan leren, zoals wij zagen, geen onderlinge conflicten kennen en zelfs tot samenwerking kunnen komen.

In zijn gezinshistorische studie van het vijftiende en zestiende eeuwse Engeland constateert Stone dat er vaak vijandige relaties tussen broers bestonden, maar dat de relaties tussen broer en zus geen afgunst kenden. Hij veronderstelde zelfs dat de broer-zuster relatie de meest hechte relatie in de familie was.

Misschien heeft ook dit te maken met erfenisregels en de verschillende posities van zoon en dochter daarin. In de eeuwen voorafgaande aan de negentiende eeuw werden in een gezin gemiddeld twee kinderen

volwassen op vijf geboorten. De kans was het grootst dat dit een broer en een zus waren. Op deze situatie was het erfsysteem door unigenituur het best passend: de zoon erfde de bestaansmiddelen en de zuster trouwde met bruidsschat uit. De dochter kreeg als bruidsschat het geld of de goederen die de vrouw van de oudste zoon binnen bracht. Zijn huwelijk maakte dus het hare mogelijk. Hier was geen stof tot conflict aanwezig. Meisjes werden in de regel thuis gehouden tot het huwelijk, tenminste als zij niet dienden bij verwante families. Rijke meisjes gingen vaak tot hun huwelijk in een klooster. Dit was vooral bedoeld ter bescherming van hun kuisheid.

Erfenisregels beïnvloeden, aldus Goody de relaties tussen de gezinsleden; zij beïnvloeden hun houding en gedrag en gevoelens ten opzichte van elkaar. “The manner of splitting property is the manner of splitting people”. En erfenis was toen zo belangrijk omdat deze bij de rijkere hun status bepaalde en omdat het bij de armen ging om de produktiemiddelen (grond, gereedschap), waarvan hun voortbestaan in grote mate afhankelijk was. Verhoudingen tussen stiefzusters bleken in verhalen vaak ernstig verstoord te zijn door het optreden van de stiefmoeder. Vrijwel alle gezinshistorici melden dat hertrouwen vroeger veel voorkwam. Door de grote sterfte werd menig huwelijk al na korte tijd ontbonden door het overlijden van man of vrouw. Weduwnaars met jonge kinderen hertrouwden vaker en sneller dan weduwen, wegens de zorg voor de kinderen en voor het vrouwenwerk. De voorkeur ging uit naar een jonge vrouw. Weduwen met kinderen hertrouwden minder vaak en minder snel. Alleen als zij een bedrijf geërfd hadden, waren zij begerenswaard als huwelijkspartner. Weduwen konden het langer alleen bolwerken dan weduwnaars. Vrouwen waren gewend in het bedrijf te werken, maar mannen niet in het huishouden. Er waren dus meer stiefmoeders dan stiefvaders. Bracht de vrouw kinderen uit een vorig huwelijk mee, dan hadden deze een stiefvader en de kinderen waren elkaars stiefbroers en stiefzusters. Er is sprake van dat 30% van de huisgezinnen dergelijke stiefverhoudingen kende. Er was veel aanleiding voor problemen rond de erfenis. Bij rijke families werden bij hertrouwen familieraden ingesteld om te waken over de rechten van de kinderen.

Flandrin meldt dat familieleden, bijvoorbeeld de zuster van de overleden vrouw, regelmatig kwamen kijken hoe het met de kinderen ging nadat de vader hertrouwd was. Een huwelijk van een weduwnaar met oudere kinderen werd ontraden. Hertrouwde hij toch, dan was het beter dat de kinderen uit het eerste huwelijk het huis verlieten. De auteur meldt dat er vaak problemen tussen stiefmoeder en stiefdochter waren, waarvan de vader niets merkte. Vandaar ook de inspectie door familieleden van de eerste vrouw. Bettelheim gaat

geheel voorbij aan echte stiefverhoudingen. Stiefmoeder en stiefzuster zijn de onderdrukte negatieve gevoelens tegenover de eigen moeder omdat het meisje haar vader voor zich alleen wil hebben. Dat gevoel zal zeker een rol kunnen spelen en zal in stiefverhoudingen juist sterker zijn. Behalve affectieve motieven in dit conflict zowel van de kant van de tweede vrouw als van de kant van de kinderen uit het eerste huwelijk van de man, hebben ook economische belangentegenstellingen een rol gespeeld. Segalen heeft het over zeer gecompliceerde relaties in dergelijke samengestelde stiefgezinnen. Er was een competitie tussen de kinderen onderling vanwege de erfenis en er waren strategieën van vader en moeder ten gunste van de eigen kinderen. Om dit soort problemen te voorkomen, sloot de man bij voorkeur een tweede huwelijk binnen de familie, bijvoorbeeld met de zuster van de overleden eerste vrouw.

Sprookjes laten zien hoe de machts- en afhankelijkheidsverhoudingen tussen de standen, tussen mannen en vrouwen en tussen ouderen en jongeren leidden tot specifieke problemen in gezinnen, die op hun beurt weer de aard en mate van affectiviteit in de relaties vormden. We onderzochten die voor broers en zusters en zagen dat die varieerden van haat tot liefde en van egoïsme tot opofferingsgezindheid. De psychische problemen van kinderen en volwassenen hangen nauw samen met de samenleving en de gezinsstructuur waarin zij opgroeien en de problemen die zich daarin voordoen.

<https://youtu.be/f5nNo3Cx7I4>
en
<https://youtu.be/UnL7USWTNdY>

En ze leefden nog lang en gelukkig

In bijna elke (streektaal)roman vormt het huwelijk de plot van het verhaal. Veelal is, als het ja-woord eenmaal is gegeven, het verhaal voorbij. Hoe heeft het huwelijk zo'n prominente plaats gevonden in romans? Welke invloed heeft de roman op de opvatting rond huwelijk en gezin gehad? Vormen Nedersaksische romans een afspiegeling van hun tijd? Vormden deze streekromans opvattingen over familierelaties? Enkele aanzetten naar onvolledige antwoorden.

MISSCHIEN IS BEGRIP VAN (VOLKS)VERHALEN DE KORTSTE WEG NAAR BEGRIP VAN CULTUUR.

Volgens Mary-Catherine Harrison¹ hebben romans uit de 18^e en de 19^e eeuw een grote invloed gehad op de opvattingen over huwelijk en familie.² Romans als *Pride and Prejudice* (Trots en vooroordeel) hebben bijgedragen aan de opvatting van het heteroseksuele huwelijk als natuurlijk onderdeel van de 'normale' cultuur. Harrison laat zien dat de opvattingen in de boeken van Jane Austen een weerspiegeling zijn van de huwelijksmoraal uit die tijd en tegelijkertijd een voorbeeld voor hoe het eigenlijk hoort. De opvattingen over het huwelijk als het hoogste goed lijken onveranderd te zijn. De vorm verschilt nauwelijks; naast hetero's willen ook homo's het rolbevestigende boterbriefje.

Homo narrans

Mensen zijn verhalenvertellers. We vertellen verhalen om ervaringen te delen en op die manier de wereld te leren begrijpen. Door autobiografische verhalen te vertellen vormen we onze identiteit. Tegelijkertijd geven we onze identiteit vorm door verhalen die we van anderen horen, door verhalen die we lezen, door film en theater. De gezamenlijke verhalen en ervaringen dragen bij aan onze cultuur. Ieder van ons stijgt uit boven het eigen *autobiografische* verhaal. Door wisselwerking met anderen worden we deel van de culturele canon, het erfgoed dat we zelf vormgeven. We vormen ons oerverhaal en het oerverhaal vormt ons. Het oerverhaal is een optelsom van volksverhalen, fictie, film, theatervoorstellingen, verhalen op televisie, op het internet, muziek en al die andere vormen van communicatie met anderen en met de omgeving.

¹ Reading the Marriage Plot, Mary-Catherine Harrison, University of Detroit Mercy. Published in *Journal of Family Theory and Review* 6 (March 2014): 112-131 via researchgate.net

"Perhaps the easiest way to understand the mind of a culture is to understand its stories." Graesser, Olde, and Klettke (2002, p. 229)

² Ik gebruik het artikel van Mary-Catherine Harrison als leidraad voor een schets over samenlevingsvormen vanaf ongeveer het jaar 1700. Waar mogelijk maak ik uitstapjes naar enkele boeken uit het Nedersaksisch taalgebied. Het aantal streekromans in het Drents en andere Nedersaksische talen is te klein om er wetenschappelijk verantwoorde uitspraken over te doen. Ik geef enkele aanzetten voor nadere analyse.

Roman

In Engeland valt rond 1800 het begin van de roman samen met de industriële revolutie en de stijgende geletterdheid van de bevolking. Uiteraard namen in de romans verkering en huwelijk een prominente plaats in. Deze beschrijvingen hadden een grote invloed op de opvattingen van de lezers over het huwelijk en wat een goed huwelijk zou moeten zijn. Uit de romans komt naar voren dat de man het initiatief neemt. De vrouw is wellicht de verleidster, maar na het huwelijk heeft ze een ondergeschikte rol. De man is kostwinner, de vrouw zorgt voor kinderen. Er is in die tijd enkel sprake van heteroseksuele huwelijken. Aanvankelijk was er enkel sprake van verstandshuwelijken om het familiekapitaal en het familiebezit bij elkaar te houden. Liefde speelde geen rol bij de huwelijksluiting. De opkomst van het romantische huwelijk, uit liefde gesloten, is van later in de 19^e eeuw. Romans in Engeland hebben – ook buiten het eiland – sterk bijgedragen aan de verandering van opvatting over huwelijk als zakelijke overeenkomst of als huwelijk uit wederzijdse liefde. In de loop van de eeuwen heeft het romantische huwelijk gewonnen. In Drentse streekromans, zoals *Marthao Ledeng* (1882) van Harm Tiesing, en *Um d' olde toren* (speelt in 1890) van Albert Dening en *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan* (1933) van Jo Bergmans-Beins, is deze strijd terug te vinden. De conflicten spelen zich af rond geld, status, religie, opleiding en romantische liefde. In al deze Drentse boeken wint de romantische liefde het van de 'ouderwetse' opvattingen over zakelijke en gearrangeerde huwelijken. De titel van het boek van Harm Tiesing is veelzeggend, *Marthao Ledeng*, een vrouwennaam op het omslag, net als bij veel Engelstalige romans.

Jane Austen de Engelse schrijfster van *Pride and Prejudice* zag na een eerste aanzoek af van het huwelijk met een rijke man. Zij hield niet van hem. Zij is net als haar zuster nooit getrouwd geweest. Haar filosofie over huwelijk staat in haar boeken.

Ook Drentse streekromans eindigen met een trouwerij. Trouwen, dat was het hoogste doel in het leven, zowel in romans als in het echte leven. Hoe het leven verder gaat in het gezin, daarover krijgt de lezer niets te horen. Met het huwelijk verloor ook de vrouw haar autonomie. Tot in de jaren 70 van de vorige eeuw werd een vrouw ontslagen, of werd ze geacht ontslag te nemen als ze trouwde.

Romantisch huwelijk

In de westerse wereld lijkt het romantische huwelijk de norm, natuurlijk en al eeuwenoud. Dit is een misvatting. Tot het ver in de 19^e eeuw was het huwelijk vooral een zakelijke aangelegenheid. De bedoeling was om bezit veilig te stellen. Huwelijken binnen familiekring kwamen veel voor. Voorbeelden uit die tijd zijn te vinden uit verbintenissen tussen koninklijke families en andere heersers.

Het begrip familie werd ruimer opgevat dan het hedendaagse gezin. In het vroegere Drenthe heette dat *Oeze volk*, en dat *Oeze volk* was groter dan vader en moeder en de kinderen. Bij *Oeze volk* rekende men ook ooms en tantes en neven en nichten en eventuele nog verdere verwanten en knechten. In Engeland werden ook huisdieren tot de familie gerekend. Aan opvattingen uit die tijd herinnert de uitdrukking: *neef en nicht vrijt licht*. In Frankrijk heet dat: *Cousinage – dangereux voisinage*. In het Russisch gebruiken schrijvers *kuzina* om verhullend te schrijven over neef-nicht (liefdes) relaties.

De opkomst van de industriële revolutie heeft bijgedragen aan veranderingen rond het huwelijk. Huisvlucht – als spinnen van wol thuis achter het spinnenwiel – was naast goedkoper fabriekswerk, niet langer lonend. Vrouwen die niet in armoede wilden vervallen stond weinig anders te doen dan met een man te trouwen die voor inkomsten zorgde.

Een spinster veranderde van een eerzaam beroep naar een meelijwekkende ongetrouwde oude overbodige vrouw. Wie wilde ontsnappen aan armoede, zonder te trouwen, kon in het leger of in het klooster gaan. De katholieke kerk was een goede uitwijkplaats voor homoseksuelen en lesbiënnes. De overige variaties van het genderalfabet kwamen nog niet voor in de romans en ook niet in het dagelijks leven.

Seksuele inperking

Na het burgerlijk huwelijk werd seks buiten het huwelijk afgekeurd. Monogamie was de regel. Eén van de gevolgen was ontkenning van de vrouwelijke seksualiteit. De man was hitsig en bepaalde de seksuele omgang, de vrouw liet zich – althans volgens de heersende mores – passief nemen als deel van huwelijkse plichtpleging. Dé-seksualisering van de vrouw is een grote verandering geweest. Uit vroegere literatuur blijkt dat vrouwen juist heel actief waren op seksueel terrein en allerminst afwachtend. Schilderijen uit de Gouden

Eeuw getuigen van andere opvattingen over seksuele driften van vrouwen dan in de 19e eeuw. Onderzoekers wijzen erop dat in vorige eeuwen vrouwen actiever waren op seksueel gebied dan mannen.

Hedendaagse romans

Het huwelijk blijft onverminderd populair in romans, in televisieseries, soapseries en films. Op het eerste oog zijn er verschillen met enkele eeuwen terug aan te geven, maar bij nader inzien blijkt dat nog steeds het huwelijk als ultieme doel wordt nagestreefd. In *Een feestelijke starfgeval* (1991), een Drentse roman van Klaas Kleine, worstelt de (gescheiden) hoofdpersoon met de rolverdeling tussen man en vrouw. Uiteindelijk komt alles goed. Na een mislukt huwelijk stapt de hoofdpersoon opnieuw in het bootje. De rolverdeling is omgekeerd, zijn beminde is een intelligente architecte en hij is een domme klusjesman.

De Drentse schrijver Jan Veenstra schetst in zijn novelle *Zangeres van zulver*, uit 1989, een vergelijkbare situatie. In zijn roman *Here-weg* (2012) schetst hij – na een satirische worsteling met het gereformeerde geloof – een intieme familierelatie tussen broer en zus. Hij blijft daarmee in een traditie. In de 17^e, 18^e en 19^e eeuw kwam het vaak voor dat broer en zus bij elkaar gingen wonen. Mary-Catherine Harrison zet in haar artikel *Bridget Jones's Diary* (1996) van de schrijfster Helen Fielding naast *Pride and Prejudice* (1813) van Jane Austen. Bij nauwkeurige bestudering blijken de verschillen klein te zijn, ook in de moderne roman willen man en vrouw maar één ding: trouwen. Wie goed leest ziet dat beide schrijfsters de stijlfiguur van satire en ironie toepassen. De culturele (oer)waarde van het huwelijk is geheel geïnternaliseerd door de verhalen en door romans. In sommige opzichten lijken deze verworvenheden op hardnekkige geloofsovertuigingen; religie lijkt voorbij en tegelijkertijd hecht iedereen aan identiteit bevestigende rituelen rond Kerstmis, Pasen, Suikerfeest en andere religieuze hoogtijdagen. De traditie is heel sterk. Klassieke literaire romans en popcultuur delen dezelfde obsessie: trouwen. Het geheim van een gelukkig leven met een man is: doe zoals je moeder je dat heeft verteld. Dit is de boodschap die in varianten in alle media wordt uitgevent. Stereotyperingen van deze invalshoek zijn heel goed te ontdekken in reclamefilmpjes; ook als de echtgenoot als een sul wordt neergezet.

Rol van literatuur

Romans vertellen de verhalen uit de samenleving. Ze stellen vragen om over na te denken. Wat is een normaal huwelijk, wat zijn passende verhoudingen tussen mannen, vrouwen en kinderen, familie, vrienden? Wat is het doel van het huwelijk, en wat betekent het om niet te trouwen? Hoeveel financiële afhankelijkheid wordt in een relatie verwacht? Wat is de rol van de familie voor en tijdens de huwelijksceremonie, wat is de rol bij

de opvoeding van de kinderen en de kleinkinderen? Bij welke ouder, oom, tante, vreemde groeien kinderen op? – In vorige eeuwen werden kinderen soms als pasgeborene ‘weggegeven’ aan kinderloze echtparen uit de naaste familie. Arme tienerdochters gingen ‘in betrekking’ bij notabelen. Weer een mond minder om te voeden. Niemand zag er iets fouts in. – In hoeverre geven romans een niet realistisch beeld van het huwelijk, een beeld waaraan nauwelijks is te voldoen? Romantische huwelijken zijn vooral gangbaar in de westerse cultuur, in hoeverre speelt uithuwelijken een rol bij een goed huwelijk?

In haar nadagen las mijn moeder streekromans en verhalen als *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan* – met Drentse dialogen –. Deze romans gaven haar troost en herkenning. Misschien gaven ze zicht op effectieve en affectieve omgang met haar naasten. Voor sommige naasten kwam dat inzicht te laat.

In deze *Poze* een deel van haar levensverhaal.

LABORATORIUM

Schetsen uit het leven van Ankie Stout – Mensen (1919-2008)

Ik ben de eerste die aan de Angelsloërdijk, halfweg Emmen en Barger-Oosterveld, is geboren, dat was 8 februari 1919. Ik was niet de eerste in het gezin. Bij lange na niet. We waren uiteindelijk met dertien kinderen. Een huishouden van vijftien mensen. Letterlijk, want zo is onze achternaam.

Mijn vader heet Geert Hendrik Mensen, mijn moeder Anna Nieters. Ik ben nummer acht in de rij. De eerstgeborene aan de Dordsestraat. Tot mijn drieëntwintigste heb ik aan de, wat later de Angelsloërdijk heette, gewoond. Ik trouwde in 1942 met Herman Stout. Ons eerste huis stond aan de Ericasestraat, buiten het dorp, daar werden drie dochters geboren. In 1948 verhuisden we naar de Kerkweg in de kom van Erica. Er volgden nog twee zoons en een dochter. Tot de dood van Herman Stout in 1984 zijn we daar gebleven. Ik verhuisde in 1985 naar het Kerkpad in Emmen, tegenover de dierentuin. Van de derde verdieping van de flat ging ik in 1993 naar een huis op de begane grond aan de Sterrenkamp, mijn tuin grenst aan de zuidkant van de dierentuin. Ik kan de slingerapen horen. In 2003 heb ik dit verhaal verteld en door mijn zoon op laten schrijven.

Geert Hendrik Mensen en Anna Nieters.

Pappe en Moeke trouwden in 1902. (Pappe had nog 4 halfbroers. Opa is tweemaal getrouwd.) In volgorde kwamen de kinderen. Siene, Anna, Hendrik, Lene, Greet, Liede, Herman, Ankie, dat ben ik. Ik kwam in 1919 ter wereld, op zaterdag 8 februari. Tante Siene, de eerstgeborene, was nu 97 geweest, als ze nog had geleefd.

Mijn doopnaam is Engelina. Ik ben genoemd naar tante Engelina Wolbers, tante Engeltje. Tante Gryt uit Duitsland kwam op kraamvisite. En in half Duits dialect zei ze. 'Die nuumt we Ankela'. De g werd een k en zo heet ik Ankie.

Die naam komt meer voor. Er is nog een tante Engel. Bij mijn aannemen in de kerk kreeg ik een gulden van die tante Engel. Ik was er heel verguld mee. Moeke zei: 'Ik had meer verwacht.'

Na mij kwamen Mait (Marie), Jos (Jots), Dorie, Aggie en als laatste Jonkie. Jonkie heette eigenlijk Bennie. Dat komt mooi overeen met Benjamin die in de bijbelse geschiedenis ook de jongste was. Mijn zus Lene droeg me vaak op de heupen. "Het schoet kapot. Ankie op de heupen."

Toen ik een meisje was gingen we buurten bij Annie Berends, die woonde halfweg de Splitting in Barger-Oosterveld. We zaten in de tuin met jongens en meisjes; Stiene Alberts, de tweeling van de Soelmannechies, Keuter. Moeke kwam mij halen. Ze wilde dat ik naar huis kwam. 'Ik moet naor huus,' zei ik, 'en ik bin aolder as toen Liede trouwde.'

De vader en moeder van Anna Nieters (Opoe Mensen). Anna Nieters staat rechts op de foto. Griet Nieters (Conen) zus van Anna Nieters staat links.

Mijn zus Liede was twintig toen ze met Geert Kocks trouwde. Moeke zweeg op mijn antwoord. Als ik terugkijk is dat vast heel brutaal geweest. Moeke was bang en bevreesd. In die tijd had Annie Berends de naam een losbol te zijn. Moeke had liever niet dat ik met Annie Berends omging. Angst voor voortijdige en veelal ongewenste zwangerschappen beheerste veel van het strenge opvoedgedrag van mijn ouders. Moeke had wellicht dezelfde spinnen in de kop die ik later ook had toen mijn dochters, ik heb er vier – en twee zoons –, in de tienerleeftijd waren.

Vader en moeder van Geert Hendrik Mensen.

Liede emigreerde met Geert naar Australië. Daar woont ze nu nog, ze is de negentig gepasseerd. Al mijn broers en zusters zijn getrouwd. Dat is bijzonder, meestal werd uit zo'n grote familie wel iemand non of pastoor. We zijn Rooms-Katholiek opgegroeid. En van de broers en zusters die nog in leven zijn, zijn de meeste nog praktiserend katholiek. Dat kan ik van veel van de kinderen en kleinkinderen niet meer zeggen.

Met zo'n grote colonne, vijftien mensen in een boerderij, was het sociale leven niet steeds in volle omvang aanwezig. Ik was zestien toen ik mijn eerste 'baan' had. Van mijn zestiende tot mijn drieëntwintigste ventte ik melk in Emmen, dat toen nog een dorp was. Mijn melkwijk was heel Emmen. Van de gasbel tot de Weerdingerstraat, met alle binnen- en buitenwegen de Hunenbaan, Prinsenlaan. Burgemeester Tijmesstraat tot de Oude Roswinkelerweg met op de terugweg Dennenlaan en Molenkamp, en dan naar Emmerschans en Barger-Oosterveld.

Ik was toen zestien en mijn broer Herman achttien. Herman moest alles regelen en de administratie van de melkriet bijhouden. Al gauw kwam alles op de bon, nog meer werk en 's avonds bonen plukken. Als ik terugzie is het moeilijker geweest dan ik toen heb ervaren. Dan ook nog zorgen dat het geld binnen kwam, dat was soms heel lastig.

Ik werd niet gevraagd of ik dat wilde. Ik was de oudste, de oudere zussen waren inmiddels het huis uit getrouwd.

Lene heeft de melkriet opgezet toen ze goed 20 was. Herman deed mee, hij was vijftien en wist nog niets. Tijdens het melkventen had ik eens enorme kiespijn. Tandarts Bruggers, je kent hem wel, heeft me toen tussendoor geholpen. De kies was ontstoken. Bruggers trok zonder verdoving. Ik zei: 'Auw' 'Helpt dat?' vroeg Bruggers. Hij was vast bang dat andere patiënten dat zouden horen.

Ik ging altijd met Herman mee, met de fiets. Herman was bij de kar met de kidde. Sommige klanten wilden eerder de melk, dan ging ik daar op de fiets naar toe. Sommige klanten betaalden elke dag, andere eenmaal per week. We kochten melk van de fabriek voor een stuiver per liter. Bij de melkriet kwam ik vreemde dingen tegen. Bij de Mulders was het armoe troef. Ik leverde melk af in een po.

Als we in Emmen klaar waren, ging Herman met paard en wagen door de Emmer dennen. Ik bracht op de fiets nog warme pap naar de klanten.

Op Emmerschans waren weinig klanten, die werden door Herman bediend. Ik had de rozenkrans in de buutse, die bad ik dan als ik naar zus Siene fietste. Bij Siene gingen we de bussen wassen. Daar kreeg de kidde ook voer. Van Siene ging ik naar Sienkemui, een zus van Pappe, die woonde ook aan die straat. Van Moeke moest ik daar langs.

Ik kwam op de melkriet in de plaats van Lene, die eerder met mijn broer Herman de melkriet deed. Herman had een scheve voet. Hij kon geen boer worden. Pappe heeft voor de melkriet gezorgd. Pappe kende heel veel mensen. Hij was al bij de potentiële klanten langs geweest. Eerst ventten we in Emmen, later ook in Barger-Oosterveld. Er waren meer melkboeren, Heidstra, en de twee broers Albers. Ze venten ook in andere dorpen, later is er een wijkverdeling afgesproken, zodat geen twee melkboeren in dezelfde straat ventten, maar toen was ik al niet meer bij de weg. Dorie had mijn plek al ingenomen. Dorie had met Herman wel gegierd van het lachen. Ik niet. Ik ging gewoon met Herman om, niets bijzonders. Dorie is een heel ander kind. Herman heeft de melkriet later aan zijn schoonzoon over gedaan.

Familie Mensen omstreeks 1925

*Achter (staand): Siene, Annie, Hendrik, Lenie, Greet
Voor (staand): Ankie, Liede, Mamme met Dorie op schoot,
Mait (Marietje), Pappe met Jots op schoot, Herman.*

Al die jaren at ik nooit samen met mijn Moeke, vader en broers en zussen. Niet onder de middag als er warm werd gegeten en ook niet 's avonds als er brood was. Mijn melkriet eindigde tussen drie en vier uur 's middags. In het bed stond een pan met restanten van het warme middageten. Er was altijd werk; bussen wassen, flessen spoelen, melken, karnen, vegen, schrobben, wassen en op tijd naar bed.

Op een keer was Moeke er niet en was er niemand om voor te bidden. Iemand moest het etensgebed doen. Ik durfde niet hardop te bidden en ik kneep er stiekem tussenuit. Kinderachtig, vind ik nu, toen was ik een echt kind. Moeke bad altijd, voor en na het eten.

We aten in de achterkamer, een groot uitgevallen keuken, zelden tegelijk. Leer elkaar dan maar eens kennen! Ik ken mijn broers en zusters niet zo goed. Met Kerstmis waren

we bij elkaar. Na de nachtmis, rond zeven uur in de morgen, vierden we kerstmis; eigen gebakken krentenstoet en een plakje cake. Ook de meeste zondagen aten we samen. Op zondag was de eerste H. Mis om 7.30 uur. De melkers gingen om 9 uur communie halen, dan konden we bijna gezamenlijk eten; krentenbrood en spek-in-de-pan met roggebrood; heerlijk.

In de winter ging Pappe elke morgen met mijn zussen Greet, Liede en Leen naar de kerk.

Met Oud en Nieuw werd er gedanst, gekletst, muziek gemaakt op een haarkam en later op een mondharmonica. Om 12 uur wensten we elkaar gelukkig nieuwjaar en gingen dan met z'n allen op de knieën om rozenkrans te bidden. We kregen een glas wijn van Moeke. De gasten waren Geert en Berend Soelman, ook wel de kruiten of de Kleuvers genoemd. Soms was er een jongen, bijgenaamd billegie, en verder Steffen Albers en Hendrik Keuter.

Bidden

Pappe bad nooit hardop aan tafel, maar wel met Moeke. Om negen uur 's ochtend dronken Moeke en Pappe samen koffie. Pappe schildte aardappelen en moeke breide een trui of stopte sokken.

Pappe en Moeke

Ze baden om beurten. De kinderen liepen in en uit en kregen vlagen van het gebed mee. Het gebed was een samenspel. Om beurten baden ze een deel. Mijn zus Lene heeft de gebeden later nog opgeschreven. Ze kende ze uit het hoofd.

Morgengebed

Geloofd en geprezen zijt U, O Allerheiligste drieludivgheid, God en Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest.

O, beminnelijke God, barmhartige Vader in wiens tegenwoordigheid ik mij bevind. Ik dank U zeer ootmoedig voor alle weldaden welke Gij mij zo goedgunstig bewezen en bijzonder ook deze nacht bewaard hebt. Ik draag U alle gedachten, woorden en werken van deze dag op. Ik neem mij vastelijk voor, alles tot Uw eer, uit liefde tot U te verrichten en alle zonden zorgvuldig te vermijden. Maar Gij alwetende God kent mijn zwakheid, niets vermag ik zonder Uw genaden, verleen mij volgens Uw oneindige barmhartigheid ge-

noegzame kracht om het goede te doen en het kwade te vluchten en alles te volbrengen tot verheerlijking van Uw Heilige Naam tot zaligheid van mijn ziel.

Heilige Maria, moeder van barmhartigheid, met volkomen vertrouwen nader ik tot U, beveel mij aan uw Goddelijken zoon, en verwerf mij door uw machtige voorspraak dat ik Hem uit heel mijn hart bemin.

Engel des hemels mijn getrouwe leidsman, bescherm mij in bekoring, bewaar mij in alle gevaren, verlicht mij door uw inspraken, en geleid mij op de weg naar het eeuwig leven. Amen.

Avondgebed

Hemelse Vader ik dank U zeer ootmoedig voor alle weldaden welke Gij mij zo goedgunstig bewezen, en bijzonder ook deze dag ontvangen heb.

Gij hebt mij geschapen, door het dierbaar bloed van Uw enige zoon verlost, met ontelbare genaden begunstigd.

Geef, Heer, dat ik aan Uw genade getrouw beantwoord, U oprecht dien, en nimmer ophoud U te loven en te beminnen.

Kom H. Geest, verlicht mijn verstand opdat ik de zonde oprecht verfoei, met het vaste voornemen U nimmer te beledigen.

Bezoek, O Heer, deze woning, weer ver van haar alle listen van de vijand, dat de heilige engelen er in wonen, en dat de zegen altijd over ons moge blijven door Christus onze Heer.

Heilige Maria, moeder van barmhartigheid, met volkomen vertrouwen nader ik tot U, beveel mij aan Uw Goddelijken zoon en verwerf mij door Uw machtige voorspraak, dat ik Hem met heel mijn hart beminne. Engel des hemels mijn getrouwe leidsman, bescherm mij terwijl ik waak, bewaak mij terwijl ik slaap, opdat ik met Christus gewaakt hebbend in vrede moge rusten. O Heer geef aan de gelovige zielen de eeuwige rust, het eeuwige licht verlichte hen, dat ze mogen rusten in vrede, Amen.

Dit bad Opoe Mensen altijd.

Pappe en Moeke baden ook het onzevader en het weesgegroet. Ze waren heel gelovige mensen. Pappe en Moeke gingen elke zondag naar de kerk. De kinderen elke dag, net als mijn kinderen toen we in Erica woonden. We woonden schuin tegenover de kerk.

Pappe was een paasbok. Hij biechtte in de weken rond Pasen en in die tijd ging hij ook ter communie. Hij ging maar eenmaal per jaar ter communie. Pappe zei: 'Eigenlijk bint we dat niet weerd. Ienmaal in 't jaor is genogt, dat weet ie waaromme ie biecht en an de communie gaot.' Voor de kinderen gold dat blijkbaar anders; wij moesten elke twee weken biechten.

Veel te biechten had ik niet. Ik weet nog een keer dat ik ruzie heb gemaakt met Mait. Ik gooide haar een boenborstel na, maar raakte haar niet. Pappe nam me onder handen. 'Gaist dat ok biechten?' vroeg hij. En nadat ik gezegd had dat ik dat zou doen zei hij: 'Dan is't goud.'

Het was niet helemaal goed. Ik moest ons Mait de KJM-

groet brengen. De groet van de Katholieke Jonge Meisjes. Drie vingers tegen het voorhoofd: Drie vingers voor: Goed, Onderdanig en Lief.

‘En geef Mait now maor een kussie.’

Ik was liever door de grond gegaan, of ik had liever een schop in mijn kont gehad. Mooi niet. Ook weet ik dat ik mijn broer Herman met een ijzeren vork dwars door twee broeken heen in zijn been heb gestoken. Heel scherp was die vork. Het gebeurde tussen de woonkamer en de keuken. Waar de ruzie over ging, weet ik niet meer. Moeke ging ook bijna elke dag naar de kerk. Ze ging naar de Gerarduskerk in Barger-Oosterveld. In vroegere jaren kerkten mijn ouders en broers en zussen in Erica. In Barger-Oosterveld was toen nog geen parochie.

Pappe zong met kerstmis het volgende lied.

*Juicht aarde, juicht volkeren.
Juicht hemel bewoners. Juicht allen,
Gij die om Gods troon zijt geschaard.
Gaaf heen naar Bethlehem sta ‘allen.
Zo zongen die engelen o allen.
Daar zult Gij hem vinden. Wien het
Langs is voorspeld.*

*Zij zongen toen Gloria, in de
Nachtelijke stilte, want God is voor
Ons neergedaald op dees aard.
Hij is uit ene maagd geboren.
En Adams kwaad verloren.
Juicht aarde, juicht volkeren
Voor het heil dezer aard.*

*Welaan dan o Christenen
Zingt vreugdepsalmen ter ere
Van God, en tot heil van de mens.
Laat Vrede in u wonen, En wil
Behagen toonen, aan Hem
Die voldoet aan zijne
Grootste wens.*

En met Sint Maarten zong Pappe:

*St. Martinus Bisschop, Drommel van ons land,
Dat ik hier met mijn lichtie loop,
Dat is veur mie gien schaand.
Mijn vader heeft gezegd,
Dat ik zo goed kan leren,
Ik kan wel een rechter wezen.
Een ruiter op een paard.
Wat hoort er dan nog bij?
Een sabel op de zij
Een degen in de hand
Zo strijd ik voor vorst en vaderland.
Hier woont wel zo’n rieke man,
die me wel iets geven kan
Geef me een appel of een peer,
Kom het hele jaor niet weer.
Laat me hier niet langer staan,
kan ik een huisje verder gaan.*

Ik ben de eerstgeborene op Barger-Oosterveld. Daarvoor woonden Pappe en Moeke aan de Foxhol op Compas. Ze zijn verhuisd toen Lene zes jaar was. Op Foxhol woonden ze in een keet, zoals Moeke dat zei. Het huis was wel van steen, maar de dakrand was zo laag dat je er gemakkelijk aan vast kon pakken. Pappe had daar zeven bunder (hectare) land. Dat land hebben ze ook gehouden toen ze naar Barger-Oosterveld verhuisden. Ik ging wel eens mee naar het land. Samen met Hendrik aardappels zoeken achter de ploeg. Mijn broers en zusters zijn veel vaker meegeweest naar het land. Lene vertelde dat ze lopend naar Foxhol ging, wel vijftien kilometer, en met de wipkar terug. Er waren nauwelijks verharde wegen; meest zandpaden.

Pappe had het huis laten bouwen, maar hij kon het blijkbaar niet betalen toen het klaar was. Het eerste jaar heeft Snieders in de boerderij gewoond. Hij huurde het pand. Het land rond de boerderij was nog onbewerkt.

Met ossen voor de ploeg is het land gescheurd. Het was een echte zandkop. Er kwamen niet veel vlinten in het land voor, dat is een eindje verderop in de richting van de Schans, waar mijn zusters later terecht kwamen. Met het aardappel rooien kwamen ook grote bulten stenen van het land. Die werden als ‘kinderkoppies’ gebruikt voor wegen.

Drie zussen trouwden met drie broers. Siene met Gradus Kocks; Gradus die nog een tijd voor de katholieke volkpartij in de Emmer gemeenteraad zat. Greet trouwde met Harm Kocks. Deze broers Kocks en zussen Mensen woonden vlak bij elkaar, tegenover de schans, de oude vesting in Emmer-schans, aan de rand van de Hondsrug. De vuilstort was naast de schans. De derde broer, Geert trouwde met Liede. Voor ze naar Australië emigreerden woonden ze in de Botkeshoeve op Barger-Oosterveld.

Kees Kocks, een neef van de drie broers, trouwde met mijn zus Annie. Ze hadden een boerderij aan de Dordsestraat, halfweg tussen Barger-Oosterveld en Nieuw Dordrecht. De Kocks, vooral Gradus en Harm, hadden een bijnaam: de Braten, naar een toenmalig kamerlid met een vergelijkbaar timbre en stemvolume. Gradus haalde af en toe de pagina’s van de Emmer Courant. ‘Gemeenteraadslid Kocks zorgde weer voor de nodige hilariteit.’ Niet iedereen wist wat hilariteit betekende. Familie lachte er wat om.

Moeke was niet altijd gelukkig met de grote boerderij. Ik heb haar vaak horen zeggen: ‘Geef mij de keet maor weer. In dit huus moet ik mij doodlopen. Dit is ja gien leven. Alles is wied vot.’

Moeke heeft het misschien als halve grap bedoeld, terwijl ik haar woorden van destijds ernstig heb opgevat. Misschien is dit een kinderherinnering en verteken ik het verleden. Ik betrap me er wel vaker op dat mijn verhalen over vroeger veranderen, elke keer dat ik ze vertel. Ik laat de vervelende gebeurtenissen weg en laat steeds vaker de prettiger zaken bovenkomen.

Familie van Geert Mensen en Anna Nieters gemaakt: mei 1943

Achter van links naar rechts: Jots, Mait, Hendrik, Liede, Herman Midden van links naar rechts: Dorie, Siene, Lene, Greet, Annie

Voor van links naar rechts: Pappe, Jonkie, Aggie, Moeke, Ankie

Pappe wou de hele familie op de foto. Het was oorlog.

Pappe zei ooit eens tegen Moeke: 'Onze jongens moet boer worden.' Pappe wilde niet dat zijn kinderen van anderen afhankelijk zouden zijn. Hij had dat zelf wel meegemaakt en hij wilde zijn kinderen dat besparen. Herman had de melkrit, dus Hendrik, Jots en Jonkie waren voorbestemd te boeren. De wichter hokken of krijgen een man die de kost verdient. Een van mijn zussen wilde verpleegster worden. We liepen met Pappe in Emmen. Hij wees naar een oude man. 'Aj zuster bint moej zukke aolde mannechies de poept wassen.' De ambitie was voorbij.

Toen Moeke alleen kwam (1945) waren er nog vijf kinderen thuis. Jonkie was 14 jaar, ja wat moest ze? Mait had TB gehad en daar een stijf been aan overgehouden, welke man wilde haar nog? Wat moest Moeke met Dorie en Aggie?

Ik weet nog dat Moeke een keer tegen Herman Stout zei: 'Jots zegt de poters waren niet goed, ze kwamen slecht op of helemaal niet.'

Herman en ik gingen met Jots kijken en met bewerken had Jots de poters weer naar boven gehaald. Ze lagen zo op het veld. Moeke vroeg Herman: "Hoe liekt het?"

Hij zei zo het was, niet leuk voor Moeke, maar Moeke en Jots hebben nooit weer gevraagd. Toch werd Herman Stout later wel eens om raad gevraagd. De aardappels van Herman

Stout stonden er goed bij, beter dan van mijn broers.

Toen na jaren het erfdeel ter sprake kwam, keek Dorie eens in de brandkast, ze was toen nog niet getrouwd. Ze ving hier en daar blijkbaar iets op. Toen allen hoorden van het huurcontract is het gelazer begonnen. Gritter, notaris, zei; als je het land voor twaalf jaar verhuurt met automatische verlening krijgen de wichter ook niks.

Het lijkt dan dat Pappe's droom toch uitkomt. 'As Mait ongelukkig blef, zul ik heur dan wat extra geven kund?'

Herman Stout zei: "As het mien kind weden zul, deed ik het wel."

Wie neemt een patiënt met een stijf been in dienst? Mait heeft altijd in de mooie kamer gewerkt.

Het is achteraf gezien heel menselijk, als je jong bent zie je het heel anders. Dat snap ik achteraf heel goed, door Moeke's geruststelling, maar ja, de wichter waren ook hun kinderen. Voor Mait met haar stijve been was al een hoog bedrag apart gezet. Voor als ze geen man zou krijgen, had ze dan toch wat. Heel begrijpelijk. Mait wel getrouwd, met of zonder geld. Mait wilde dat geld terug geven als ze zou trouwen, maar of ze dat deed?

School

Mijn vroegste herinnering is gekoppeld aan een foto naast het stookhok. Ik was een jaar of zes. Voor het eerst ging ik naar school. Herman en Liedje (Liede) hielden me elk bij een hand vast. Niemand mocht me aanraken. Zeg maar dat ze niet zuinig op me waren. Ankie was klein. Ik zie me nog lopen. Op een dag was ik vroeg weer thuis. De juffrouw kwam me halen. Moeke wist wat er aan de hand was: 'Och, Ankie dacht dat schoel veurbij was.' En zo was het ook. Ook toen vergat ik al.

De eerste vier klassen ging ik naar de openbare school aan de Dordsestraat. Aannemer Albert Wilken woonde aan de ene kant. De hoofdonderwijzer, meester Degenhart, woonde aan de andere kant. Het was zo'n twintig minuten lopen van huis. Het gebouw staat er nog. In de eerste klas had ik les van juf Dik. Ik kom haar in Emmen in de Pauluskerk nog wel tegen, ze leeft nog. Ik kon mijn naam niet schrijven, weet ik nog. Ik schreef Menschen. Ook toen dacht ik af en toe niet goed na. Die domme dingen blijven blijkbaar een heel leven. Juf Dik ging mee naar de Gerardus Majella school, aan de Splitting, naast de kerk.

We zaten met ruim 30 kinderen in een gewoon klaslokaal. Juf Rozeveld streek vaak over haar dikke buik. Ik wist niet dat ze in verwachting was. Na een tijdje was ze er niet meer. En toen ik haar weer zag, was de dikke buik weg. Ze had een tweeling. 'Die is vast uit die buik gekomen,' dacht ik. Maar hoe het precies zat, dat wist ik niet.

Op woensdag hadden we godsdienstles, op zaterdagmorgen handwerkklas. In de vierde klas ben ik naar de Roomsche school gegaan, vlak bij de kerk in Barger-Oosterveld. Er was weinig verschil tussen openbaar en katholiek. Op de openbare school was er elke woensdagmiddag godsdienstles van pastoor Aukes.

Ik heb nog een foto van de tweede klas, omstreeks 1926. Links juf Hartlief met meester Snaijer en daar weer achter meester Degenhart. Aan de rechterkant juf Rozeveld en meester Kroeze. Ook Greet Fühler staat op de foto. Ik sta op de tweede rij, de tweede van links, het donkerogende meisje met een witte strik. Juf Dik en meester Bakker staan er niet op, die kwamen later. Zus Liede (tweede rij van achteren, links van meisje met witte bloes en broer Herman juist voor meisje met witte bloes).

Op de katholieke school was er ook bidden. Meester Bakker en juf Dik gingen mee naar de Roomsche school. Juf Dik is nooit getrouwd geweest. Ik was een jaar of tien. Het was winter. Van sneeuw hadden kinderen een ijsbaan gemaakt. Ik mocht niet op de glijbaan. Ik had te veel spijkers onder mijn klompen. Moeke had oude stukken leer tegen de klompen gespijkerd zodat ze niet snel zouden slijten. Ik voelde me wel bezopen dat ik niet mocht glijden. Juf Dik nam me bij de hand en nam me mee naar het klaslokaal. Dat was een geweldige troost. Voor we de school binnen gingen, stonden we in rijen op het schoolplein. Per klas gingen we naar binnen. Ik ben zeven jaar naar school geweest. Na de eerste maal in de zesde klas was er niet genoeg werk voor me in huis en op de boerderij. 'Gao jij nog maar een jaor hen schoel.'

Het was een luxe dat ik nog een jaar mocht. De tweede keer in de zesde klas was wel anders. De eerste keer had ik een hekel aan rekenen en de tweede keer zei meester Van der Ploeg, hij was het hoofd: 'Ankie wil de hele dag wel rekenen.'

Mooiste vakken, nee, die ken ik niet. Er was niets wat er voor me uit sprong. Al denk ik dat ik de helft van de lesstof niet heb meegekregen. Hoe een kind leert en wat blijft hangen van de lessen, dat is een groot raadsel.

Spelen op het schoolplein, dat weet ik nog. Bikkelen, knikkeren, kaatsen. Gymnastiek dat was marcheren op het schoolplein. Huiswerk kregen we nooit. Sinterklaas vierden we ook op school. Pappe was er ook. Ik kreeg een handvol pepernoten. Zwart was er ook. Zijn dochtertje kreeg een klein kacheltje. Dat was geweldig. Zwarte Piet had een ketting aan zijn been, met een grote bal er aan. Een slaaf. Dat maakte een grote indruk op mij.

School was heel gewoon; lezen, schrijven, rekenen. Je deed gewoon je werk. Ik weet niet meer wie naast me zat in de schoolbank. Blijkbaar hebben andere kinderen weinig indruk op me gemaakt. Van meisje Fuhler weet ik wel dat zij heel mooi kon schrijven. Ik wilde ook mooi schrijven en schreef alle woorden met hoofdletters. Ik kreeg gelijk een tik over de neus; weer alles fout. Ik was niet zo leep, dacht ik. De Fuhlers en de Bruininks, die waren de lepen, en de Hoge's.

Een schoolrapport was er niet. Je ging gewoon over. Er was enkel een briefje van de pastoor waarop stond dat je de katechismuslessen had gekend.

Ik ben door het leven gedragen. Als ik terugzie denk ik vaak: zo slecht heb je het nog niet. Ook de zeven jaar met de melkar bij de weg; dat deed ik gewoon. Er is me veel goeds in de schoot geworpen, zonder veel pech, zonder kleerscheuren. Herman Stout kwam uit zichzelf, de kinderen kwamen, zo maar, gezond en wel. Veel om dankbaar voor te zijn, en dat ben ik ook.

Tussen het stookhok en de varkensschuur stond een grote boom met een touw aan een tak. Daar slingerden we aan. Dat was ons kinderspel.

Op verjaardagen bij pappe en moeke kregen we een beker chocolademelk. 'Ik dacht: ze vergeten me vast.' Maar dat was niet zo.

Op zondagochtend zaten we vaak wel allemaal bij elkaar aan tafel. De melkers gingen alleen aan de communie. Er was melkerscommunie, direct na de H. Mis. Later kregen we ook koffie. Gemalen koffiebonen in de kan. Als de koffie op was, kregen we opgietsel, voor de tweede maal heet water op het koffiedik.

Breien

Ik heb vriendinnen en zussen gevraagd wie er bij hen in de klas zaten, ze wisten het ook niet meer. De school heeft blijkbaar geen grote indruk achtergelaten. Knikkeren, tolleren, haasje over, bokspringen dat waren spelletjes die we deden. Krom staan, de handen op de knieën en het hoofd naar binnen gebogen. In de winter speelden we in de sneeuw in de sloten, natte voeten halen. Scheuveln heb ik geleerd op de plas achter de mestbult. Dat was vast bevroren koeienurine.

Op mijn dertiende ging ik van school. Mee naar het land. Ik zou nog in betrekking en bij een hereboer in het huis-

houden werken, maar dat is niet doorgegaan. Zwienhok uitmesten,

's Avonds breien, dikke borstrokken, en rond negen uur naar bed. We hadden eind 1928 nog geen elektrisch licht. Dat kwam toen ik een jaar of tien was. Ik kwam van school en in de achterkamer brandde een elektrische lamp en zelfs een op de koegang. Voor er elektrisch licht was zaten mijn zusters vaak met de kont op de keukentafel onder de petroleumlamp zodat ze hun breiwerk beter konden zien. De bedrading bestond uit zwarte kabels. Als je die vast pakte en een ander bij de oren, dan trilde hij wel. Goed geïsoleerd was het niet.

Van de geboorte van jongere kinderen herinner ik me enkel de geboorte van Jonkie. Ik was bij een kadasterpaal aan het spelen toen Truud Heine, een buurmeisje vertelde: 'Je moeke hef weer een poppie.' De moeder van Truud Heine was de baker.

Pappe zei als Jonkie de borst vroeg: 'Hij moet onder de schoete.'

Jonkie kreeg borstvoeding achter het schort. Jonkie stond in de kinderwagen toen Siene met Gradus Kocks trouwde. Zo groot is het verschil tussen jonge en oudere kinderen.

Als Gradus op bezoek kwam ging hij met pappe kaarten, samen met de andere vrijers; Harm Neehoff, Harm Kocks, Geert Kocks en Kees Kocks. Kaarten voorkwam dat moeke de stuipen kreeg. Moeke was als de dood dat een van haar dochters voortijdig zwanger zou raken. Het is allemaal goed gegaan.

*Processie in Barger-Oosterveld.
Ik draag linksachter.*

Toen Ietje, dochter van Siene, werd geboren was ook de buik van Siene dunner. Toen wist ik het zeker: daar komen kinderen vandaan. Ik was twaalf.

Over seksualiteit werd nooit iets verteld, dat woord kenden we niet. Ik was nog net zo dom toen ik trouwde. Ik was 23 toen ik trouwde, Herman was 29. Op mijn 23 wist ik niet veel meer dan op mijn twaalfde. Ik ben kind gebleven tot ik trouwde. Dat spijt me niet. Ik ben ook niet geplaagd door hormonen. Lang bleef ik groen. Door Moeke ben ik uit die wereld van de driften weggehouden. Als ik zei: 'Ik ben wezen spelen bij Fuhler.' vroeg moeke: 'Welke Fuhler.' De dochters van Ep-oorn Fuhler moesten allemaal trouwen, ze waren zwanger. Een van de dochters kreeg een kind op de trouwdag.

In Emmen kwamen we een keer per jaar, op koningin-nedag. Vijf kilometer van ons huis. Ik zat in de draaimolen. Riëks Schol had mijn ritje betaald. Ik sprong eruit en ging naar huis.

Ik wilde niet dat hij me naar huis zou fietsen. Ik zei: 'Ik bin bang in de dreimeule.' Maar ik was niet bang genoeg om er af te springen. Waar ik bang voor was, dat weet ik niet meer.

Ik sliep in de voorkamer in de bedstee, tussen Siene en Annie in. Ik weet nog dat ik een nachtmerrie had. Mijn zussen hielden me goed vast. Ze zetten de pendule in de kamer af; ik kon niet slapen van het getik.

Op een avond had ik opgepast, bij tante Siene, en kwam ik 's nachts rond elf uur thuis. 'Ik ben der weer,' zei ik. Dat moest. Er was veel kabaal rond het huis, maar ik zei dat niet. Het was wat later geworden dan ik van plan was geweest. De volgende ochtend waren alle zestig kippen dood. Een vos had huisgehouden.

Zwienepot en melkbussen

Na schooltijd wachtte er altijd werk in een vast ritme. Zwienepot koken, en later leegmaken. In de kookpot gingen aardappelen en melde, dat is een akkeronkruid. De aardappelen werden gewassen in een tobbe. Met een aardappelvork, met acht tot tien tanden, haalden we de aardappelen uit de tobbe. Van de tobbe in een korf en dan in de kookpot. Dat leverde een soort stampot. Ik zeg het juist: de zwienen kregen stampot. Met een stang met harde zijstaafjes, een soort mixer, maakten we de zwienepot fijn. In de middagpauze van de school, tussen twaalf en half twee, was er tijd om de zwienepot te wisselen. We aten ook vaak de zwien-eerpel, pelden ze af, lekker, ja.

Ons Pappe had wel 50 varkens, 35 lagen tussen muren van stropakken met een dekkleed erover als dak. Er stonden wel zes voerbakken in die stroschuur. In de varkensschuur lagen nog zestien varkens en nog vier in de andere schuur naast het eind van de boerderij. Soms hadden we ook nog vijftien schapen met een echte ram. Die ram kwam zo op ons Mait af: pang. De ram terug voor een nieuwe aanloop. Ik kon de ram nog net vastpakken. Oei.

Schapen molken we ook, de melk was niet lekker en ging met de koemelk naar de fabriek. We hadden zeker vijftien melkkoeien.

In de schuur waren vier hokken met elk drie varkens en nog twee hokken in de schuur van de boerderij. Samen zo'n achttien varkens. Als een motte biggen kreeg, castreerde Moeke de biggen zelf, dat heette besnieden.

Ze deed dat met een scheermes. Heel knap vond ik dat. We waren er niet bij.

Elke dag kregen de varkens vers stro. Moeke voerde de varkens en schepte 's ochtends de mest uit de hokken. Ze had een balk diagonaal door het hok gelegd. In de ene helft aten de varkens, in de andere helpt poepten ze. Knap van die beesten. Moeke schepte de mest uit de hokken in de koe-gang. Wij kruiden de mest met een kruiwagen naar buiten. Elke dag. Het was maar even. Kruien tegen de mestbult omhoog over een plank van 30 centimeter breed. Ging altijd goed. Mijn zusters reden ook mest van koeien en kalveren naar buiten. Dat heb ik niet meer gedaan.

In het voorjaar werd de mest op de wipkar geladen en naar het land gereden. Op het land werd de mest in hoopjes verdeeld en daarna met de mestvork verstrooid. Meststrooien noemden we dat, mijn zus Greet kon dat heel goed. De mest werd met een tweescharige ploeg ondergeploegd.

Ik ken de namen van de koeien nog: Zwarte, Zwart veersie, Stritveersie –bij het melken spruitte de melk alle kanten op door de korte tepels –, Jeude – Pappe had die koe van een Jood gekocht, Moos –ook van een Jood gekocht –, Protse – die koe was niet zo vlug – en Boes – ook van een jeude kocht.

Boesjeude, die koe was nogal onrustig. Met de rechter achterpoot trapte de koe in de melkemmer. Ik kreeg mijn vinger tussen poot en emmer. De nagel zit nog scheef, kijk maar.

Ankie melkt Zwart veersie

We hielden de koeien voor de melk. Er was ook een stier, die had geen naam, niet anders dan Bolle, maar zo heetten in die tijd alle stieren. Verder hadden we drie of vier stuks jongvee. De bolle liep bij de koeien in de wei. Dat is nu niet meer zo.

We melkten de koeien alle dagen. De melk ging naar de fabriek in Noord-Barge. Pappe had de koeien tussen de 1^e en 2^e Bokslootweg, dat is aan de zuidkant van Emmen, waar de gasbol heeft gestaan. 's Avonds brachten we lopend de melkbussen van de Dordsestraat (nu Angelsoërdijk/Meerdijk) naar het weiland. Dat duurde al gauw een half uur. Twee bussen en drie emmers.

's Nachts bleven de bussen in het weiland staan. 's Ochtends werd de ochtendmelk bij in de bussen gedaan. Mijn oudere zussen deden dat. Hendrik kwam niet uit bed. Moeke zei tegen Annie: 'Haal ons Ankie der maor uut, oens Hendrik kan ik niet uut bère kriegen.'

Zo ging ik mee te melken naar de Bokslootweg. De jongens gingen naar het land, de meisjes gingen melken. Met de slagkrooi brachten we de melkbussen naar de Dordsestraat, daar werden ze door de fabriek afgehaald. De bussen kwamen in de loop van de dag weer aan de Dordsestraat, bij de boerderij. Ze waren gevuld met zo'n dertig liter hete ondermelk. Lene haalde de bussen van de weg. Ze had de knieën soms verbrand. Ze was een sterke meid. Later reed ze de bussen met een slagkrooi, dat is zo'n rechte kruiwagen waar turfstekers in het veen mee werken. Het woord zegt het al: slag dat was een hoeveelheid turf die op de krooi paste.

De melk ging naar de fabriek bij Westenesch. Pappe kocht voor 1 cent per liter taptmelk, dat heet ook wel ondermelk, voor de varkens. De zwienen glommen als de bliksem. Niet iedere boer deed dat, mijn pappe wel. We verkochten de melk van de fabriek voor een stuiver per liter, één cent was voor ons zelf. Een kan (1 liter) pap kostte ook vijf cent. We verkochten ook slagroom, eieren, yoghurt, boter en kaas. De eerste week verdienden Lenie en Herman f 12,= per week, waarvan f 7,= vast geld van de fabriek. Wij hebben het nog nooit zo goed gehad. We konden de kunstmest betalen.

Later kocht Pappe een sjees met twee wielen en een kidde, dat is een klein paard. De sjees had twee zittings tegenover elkaar. De melkbussen stonden middenin. Het paard had geen broek (een soort tuig) aan. Als je niet uitkeek kiepte de sjees gemakkelijk achterover. Dat kwam zelden voor. Annie zat voorin. Ze was een zus van vroeg opstaan. Als het paard was ingespannen en de anderen nog niet klaar waren voor vertrek kon ze vijf minuten slapen en weer verder gaan; wonderbaarlijk. Annie was een monstermeid.

Kleding

We droegen alle dagen dezelfde kleren. Een jurk en een schort. Naar school een trui en een rok. Soms hadden we een schort extra. Op zondag had ik een zondagse jurk, die ging na de kerk weer in de kast. Voor de zwienepot hadden we een zakschort; dat was geen schort met een zak, maar een schort van een jutezak gemaakt. De manden met aardappels waren zwaar en nat. Een zakschort was geen luxe. Moeke zei: 'As Ankie het zakschoet veur hef, dan kan ze warken.' Daar heb ik me blijkbaar groots bij gevoeld, dat ik dat nog weet. Ik had op woensdagmiddag handwerkles. Annie had in tussentijd mijn schort gerepareerd door er een stuk achter te zetten. Zo was ik weer netjes.

Door de week droeg ik klompen, op zondag schoenen. Moeke spijkerde oude riemen van de paardezeel onder de klompen, zodat ze minder snel sleten. In de kerk ging dat van krk, krk, krk. In het begin had ik trijklompen, dat zijn klompen met een stukje leer over de wreef, later kreeg ik hoge klompen. De kap ging er nogal eens af. Ik kreeg dan pakkeldraad om de klomp; ijzerdraad dat rondom de klomp liep. Pakkeldraad, draad om de stropakkies, werd doorgesneden. Het losse stro was voor de koeien en voor in het zwienehok. Boven in het hout van de klomp zat een delletje, een gootje, zodat het draad niet verschoof. Later kwam kramdraad om de klompen bij elkaar te houden.

Zelden hield ik mijn enkel heel. Ik schopte vaak met de klompen tegen mijn enkel. Bloed in de sokken en dikke korsten. Ik wist niet beter. Mijn kinderen kennen dat ook nog wel, die hadden ook vaak de enkels kapot. Was blijkbaar gewoon.

We hebben wel een naaister gehad, maar Moeke maakte de kleren veelal zelf. Later heeft Annie alles genaaid, tot ondergoed toe. Ze is wel eens in slaap gevallen boven de handnaaimachine. Toen ik trouwde kochten we in Nieuw-Amsterdam een Pfaff, die had ook voetbediening.

Ik was 21. Een militaire Duitse auto zonder licht kwam aan en schepte mij en mijn vriendin Leid van Luut in de bocht bij Berend Fuhler. We kwamen van de toneelrepetitie, die was in het gebouw bij kerk in Barger-Oosterveld. Jassen

kapot. Ik werd wakker in huis in de bedstee. Wij kwamen er met een hersenschudding van af. Zes weken in bed. Wij legden samen dezelfde verklaring af en kregen de jas vergoed. Broer Herman ging met ons naar het ziekenhuis. Hij zat toevallig in de taxi van Piet Soer die langskwam. We zongen als lijsters, ik weet daar niets van. We werden uit het ziekenhuis naar huis gestuurd.

Dit is de korfbalclub.

Achterste rij van links naar rechts: Truus Kocks, Zus Jansen, Lies Wessels, Ankie Mensen, Lies Wessels, Leide Groot, Lenie Wubbels. Voorste rij: Zus Fuhler, Anne Sturre, Lenie Siekman, Leid Gerdes, Tinie Kocks.

Ik had een beige aannemingsjurk met een kraagje, puntjes, bladertjes aan de voorkant en op de rug bladertjes in een lichtere kleur eronder, heel chique. De bladertjes en bloempjes zijn door zus Annie geborduurd. Ik kan de jurk nog zo voor de geest halen. Ik heb nog een foto met Annie, Lenie waar ik ook op sta, ook een lichte kraag. Alles is door Annie genaaid. Ook de jas van Siene.

Ik heb zelf in die tijd niet genaaid. Ik heb wel les gehad, maar ik was alle dagen met melk bij de weg en had geen tijd om te naaien.

Met de korfbalclub fietsten we naar Mussel, Ter Apel, Erica. Ik was wel goed.

Trouwen

'Ik ben Stout,' zei je vader.

Al mijn getrouwde zusters waren thuis. Ze bekeken Herman van onder tot boven. De hoed rechtop; dat was anders dan in Barger-Oosterveld. De Oostervelders droegen hun hoed schuin op het hoofd. Iedereen droeg op zondag een hoed, dat was toen mode.

Toen we een poosje verkering hadden wilden de Soelmanchies, Albers, Keuter, Kasper Heine om schatten. Dat was een klein feestje.

Je vader zei: 'Een fles wijn en een fles genever, niet meer. Ik wil geen zuippartij.'

We moesten naast elkaar gaan staan. Ik kreeg ook een bor-

rel. Herman nam een paar borrels. 'Ik moet erbij zijn,' had hij gezegd. 'Ik heb de drank immers zelf betaald.'

Hij had er niet aan gedacht dat er nog meer drank aan te pas kwam. Mijn broers en Kasper Heine en de Soelmannen hadden nog drie flessen genever. Herman was zo dronken als een kanon. Ik zie hem nog in de koestal staan tussen twee de koeien, leunend tegen de stalpalen. Om nuchter te worden at hij koffiebonen, maar dat hielp niet.

'Ik kan niet speien,' zei hij. 'Ik ben zo ziek.'

Moeke zei: 'Je kunt wel zien dat die jongen gien drank wend is.'

De rest van de jongens had zeker zoveel gehad en die scheelden niets.

Moeke zei: 'Die jongen wordt helemaal koud, hij moet in bed.'

We hebben hem in het hooi gelegd om bij te komen. Later arm in arm met Dorie en Aggie, en naar bed gebracht. 's Nachts om twaalf uur is hij naar huis gefietst. De handen bij elke boom van het stuur, zo slingerde hij. 'Ik zul de knokkels van de vingers kwiet raakt weden deur de botsings met de stammen.'

Herman is over Nieuw-Dord(recht) naar Erica gefietst. In Nieuw-Dord haalde hij zijn vriend Frans Finke bij Leid van Luut vandaan. Frans was dronken. Herman bracht Frans naar huis. Frans woonde aan de Pandiek in Erica.

Herman woonde bij zijn moeder aan de Kerkweg, het huis waar zijn zus Rika zou blijven wonen. We leerden elkaar in november kennen. Met St. Niklaas kreeg ik van je vader een gouden ketting met een kruisje. De ketting versleet in de loop van de jaren. Van de kinderen heb ik toen een nieuwe gekregen, die draag ik altijd nog, met het kruisje. Herman had oud goud van opoe Stout ingeleverd, dat hoorde ik veel later. Wat goed hè. Na anderhalf jaar verkering zijn we getrouwd. In de oorlog moest iedereen voor middernacht thuis zijn. Vaak is Herman na Sperrtied naar Erica gefietst. Hij is nooit aangehouden. Eenmaal is hij enorm geschrokken. In het donker, er was nergens verlichting, hoorde hij een donkere stem achter zich.

'Wat doe ie zo late bij de pad.' Dat was Jo Wijnands die een grap uithaalde.

'Kerel, was jij dat. Ik dacht dat het een NSB-er was.'

Een andere keer was Herman natbezweet in huis gekomen. Hij had, vertelde hij, steeds een harde klap gehoord, en hij dacht dat hij werd achtervolgd. Thuis bleek de houten band van de fiets losgeraakt te zijn. Telkens sloeg een eind van die lat op de grond. Hoe harder hij fietste, hoe harder de klap. De kinderen hebben dat verhaal nog vaak met open mond aangehoord, tot jij bedacht dat dat tegen natuurkundige wetten was. De klap zou tussen het voorwiel en het achterwiel moeten vallen, niet achter het achterwiel. Toen was het sterke verhaal voorbij.

Eenmaal was de verkering bijna uit. We hadden opgepast aan de Oude Roswinkelerweg, daarna fietste Herman me naar de Meerdijk en daarna ging hij nog naar Erica. De volgende ochtend moest hij om zes uur weer paraat zijn. 'Nooit weer oppassen.' Zo moe was hij.

Opoe Stout zei altijd: 'Bij nacht de man, bij dag de man.'

Oppassen was ook letterlijk oppassen, er was geen radio of tv, er waren altijd wel kinderen die uit bed kwamen, of nog naar bed moesten. Nao het oppassen kreeg ik een zunic

kussie en dan was e vot. Ik was daar geen uitzondering op. Zo ging dat in die tijd.

De Kocksens, de broers die verkering hadden met mijn zussen, kwamen op zondag en gingen met Pappe kaartspeelen. Dan waren er nog vijf minuten voor de jongelui en mijn zusters kregen een paar kussies van hun verkering, dat was het.

Herman viel in de smaak bij Pappe. Ze speelden geen kaart, maar ze praatten veel, vooral over het werk op het land, het hele boerenbedrijf. Ik werkte zes dagen per week. Herman kwam pas om zeven uur op zondagavond. Door de week dacht ik: zou het wel goed zijn? En zondag dacht ik: komt het licht er nog niet aan? Hij kwam op de fiets. Dit klinkt wellicht wat saai; het was niet anders.

Direct na het trouwen ben ik mee naar het land gegaan. Aardappels sorteren. Ik dacht; wat moet ik de hele dag alleen in huis doen?

Willem en Rika, broer en zus van Herman werkten ook op het land, en vrouw Bekelaar.

Vrouw Bekelaar zei tegen Rika: 'Die vrouw van Herman Stout hef haor op de koezen.'

Ze had me nog nooit gezien. Keek ik dan zo kwaad? Nou moet je niet lachen, maar ik vond mezelf een sufferd in de ogen van de anderen. Misschien was dat niet zo, maar gevoelsmatig was dat wel zo. Ergens heb ik dat nog. Ik ben niks veranderd. Een ander is volgens mij veel verstandiger.

Moeke zei wel tegen mij: 'Dozzel.' Ik was een 'por' die niet snel genoeg achter de zwienepot stond.

Mijn oudere zussen dweilden de keuken met een oude jutezak, verfd de vloer. Ik deed dat niet. Dat hoefde later niet meer toen er kokosmatten kwamen.

Dat ik me een sufferd voelde komt misschien ook wel door die keer dat ik de katechismus niet kende: net die ene keer kwam de pastoor langs. Het is maar één keer gebeurd!. Misschien onthoud je die suffige plekken juist wel. Ik heb er toen geen punt van gemaakt dat vrouw Bekelaar vond dat ik haor op de koezen had. Het hoorde bij elkaar de gek aan steken.

Mijn schoonzus Anne vond ik altijd heel verstandig. Ik zei tegen Herman: 'Je zussen weten het altijd beter.' Herman: 'Mijn zussen kunnen niet aan je tippen.'

Ik stopte met de melkrit toen Herman Stout me gevraagd had met hem te trouwen. Dat was in februari 1942. Het was een hele strenge winter. Vanaf dat moment moest ik thuis blijven om thuiswerk te leren. We trouwden op 14 april 1942. Mijn zus Mait, Marie, nam na Dorie die kort bij de weg was, mijn plaats in.

We zijn op 14 april 1942 in Emmen getrouwd. Allebei in het zwart. Dat kwam goed uit. Wie getrouwd was, ging naar begrafenissen, daar paste de zwarte kleding bij. Met Opoe Stout, Pappe en Moeke en Herman en Ankie, met z'n allen in één auto. Herman op een stoof tussen de voor- en achterzitting. Wij mochten in de auto omdat Opoe niet kon fietsen. Zo ook naar de kerk in Barger-Oosterveld.

Trouwfoto. 14 april 1942

Moeke, pappe, Ankie, Herman, tante Griet (vrouw van Hendrik Mensen, broer van Pappe) opoe Stout. En een pot azalea's van Smit.

Na de stille mis, met veel schoolkinderen, naar ons huis aan de Dordsestraat; felicitaties, koffie met eigen gebakken brood, daarna een glaasje. De mannen een borrel, de dames wijn of limonade. Daarna soep en zuurkoolstampot. De broer van Opoe Stout, Minderk oom Van Dam, woonde met zijn vrouw in Almelo. Ze hadden het niet goed. Alles was al op de bon. Moeke zei: 'Et die man altied zo veul?'

Hij was zo mager als een lat, z'n vrouw, tante Leen van Dam, was heel stevig. Ze kregen weer eens een echte maaltijd. De avond hebben we op Erica gevierd. Wij gingen eerder weg, de wijn was op. Toen gingen de gasten ook maar. Wij stonden de volgende morgen om zes uur op. Pa ging melken als altijd en wilde geen praatjes, als wij lang bleven slapen. Ik ben toen (rond negenen) naar de Kerkweg gegaan en ik heb Rika de zestiende april de boel helpen opruimen en schoonmaken. Het andere nieuwe leven was begonnen.

Op 15 april, de dag na ons trouwen, ben ik naar Barger-Oosterveld gegaan. Sienkemui, de zus van Moeke die nog een tijdje bij ons had gewoond toen ik kind was, werd begraven. Ze was dood.

Bij tante Liedje, in de Botkeshoeve, heb ik een stukje gegeten. Ik moest de muzikant nog betalen, die woonde aan de Gerardusstraat; dat was neef Botkes Jans. Nog kort bij Moeke langs en weer naar huis. Pa kwam van het land. Ik heb toen onze eerste aardappels gekookt, gezellig samen gegeten, geweldig was dat.

De volgende dag, daar sta je dan. Het huis hadden we schoon. Dus ging ik naar de schuur bij Willem Stout aardappels sorteren. Dat viel achteraf wel in goede aarde; die zwarte duivel wilde wel werken. Ik werd direct in de familie en bij de medewerkers en medewerksters geaccepteerd. Zo ging het verder. Op het land was het best gezellig, dat landwerk lag me wel en 's avonds heerlijk thuis en buurten; er was zo veel te vertellen. Oorlog, werk, je was jong en tilde nog niet zwaar aan het leven.

Toen kwam aardappelpoten achter de ploeg. – Met een

eenscharige ploeg werd een voor gemaakt. In de open voor kwamen de aardappelen. Als het paard en de menner rond waren, ploegden ze de voor dicht en maakten een nieuwe voor. – Rika pootte bijna alles. Als ik tien aardappels in een voor pootte, was pa er al weer met de ploeg. Tegen de middag pootte ik ook de helft en voelde ik me een hele Piet. Weer wat geleerd. Later onkruid schoffelen met Jantje Tingen. We hebben wat afgezongen, daar op het land. Ik geniet nu zelfs weer.

Boeren kwamen elkaars bedrijf bekijken. Ze wisselden van gedachten. Zo waren onze wittebroodsweken, zo ging ook het jaar wisselend voorbij, van aardappelen (onkruid tussen aardappelen) schoffelen tot groen rooien. Groen rooien was echt zwaar werk (Tante Rika, vrouw Bekelaar, en ik) in dat lange groene en stugge loof. Als we zes rijen van 100 meter gerooid hadden, was het avond. We sneden ook kool, gingen soms bonen plukken, tot 100 kg per dag. In augustus raakte ik zwanger, al wist ik dat later pas. Vandaar dat ik met werkkleren en met zulke 'schone' handen naar de dokter ging; voor blaasontsteking. Dat had vrouw Bekelaar wel door. Ik heb altijd doorgewerkt. In de winter is er minder werk op het land. Alles was op de bon. Ik zorgde voor een baby-uitzet en voor het gewone werk. We hadden een koe op stal en pa ging de boer op voor de Keuringsdienst. Zo hadden we onze bezigheden.

Leny meldt zich op 2 mei 1943. Er was weer veel anders dan anders en veel onkunde. Af en toe gaat Leny mee naar het land. Leny vertroetelen, pa de boer op, zo rommelen we wat aan. We hebben veel contact met collega's en met boeren. Het was een spannende en een goede tijd.

Eten verbouwen we zelf in de tuin achter het huis. Ome Geert, die met Anne Stout is getrouwd, is bakker en bezorgt brood. Hij kreeg graan van ons, alles was nog op de bon. We hebben ook veel contact met familie, dat is heel prettig.

Zo gaan ook de volgende jaren; zaaien, bewerken, oogsten. Wel hebben we angst voor de oorlog, maar we hebben een goed, liefdevol en saamhorig leven. Ons doel is zo goed mogelijk de oorlog doorkomen. Dat geldt voor de hele straat; Plantinga, Schepers, Hanenberg, de Vries, Wijnands, Gerard Hofstede, Haasken, van Boven, Beuker, Bontjer, Kamst. Leen Hofstede heeft bij Leny gebakkerd. Verder vrouw Bekelaar, G. Kuper.

Eens stond de dorsmachine bij Wijnands en daar moest 's nachts bij gewaakt worden. De jonge kerels zeiden: 'Stout huuft niet, dat doet wij wel. Stout hef net een kind.'

Ze kregen van ons een fles eigengemaakte wijn. Zo werden ze niet koud en de wijn werkte zoo!!! Ze werden niet koud, en ze sliepen wel. Er zat dus wel wat in. De nachtwakers waren echt vrolijk toen ze in de morgen wakker werden. De zwarthemden, ze waren niet geweest, zeiden ze.

Ik meen dat het in '44 was. Pa werd wat ziek, dacht aan griep. Aspirine, dan gaat het weer over. Mooi niet. Ome Willem zei: haal de dokter maar, ons Herman is erg ziek. Longontsteking zei de dokter. Die aspirine drukte de koorts, zei de dokter. Dat heeft pa geweten. De con-

trôlerend geneesheer kwam en zei: 'Morgen weer aan het werk.'

Pa zei: 'Dat kan niet, ik ben nog doodziek. Pa zei tegen onze dokter: 'Welke veearts hebt u me gestuurd? Ik wil graag werken, maar ik kan niet.'

Toen mocht pa nog een week uitzielen.

Ongeveer een jaar later kreeg pa vlekjes op het hoofd. Het hoofd was vol schilfers. De dokter gaf een smeersel, het werd eerst beter, later kreeg hij pijnlijke etterogen. Het was naar binnen geslagen, zei de dokter. Hij heeft heel erg pijn gehad. 's Morgens om tien uur kwam de etter uit de ogen, vlak bij de neus, daarna werd het wat gemakkelijker. Doek voor de ogen, gordijnen dicht. Geleidelijk werd het weer wat beter. Het heeft wel drie maanden geduurd. Pa zei tegen de dokter: 'Als ik tegen de keuringstied weer zien kan, krieg ie een ziede spek.'

Dat is gebeurd. Pa had een zonnebril van Beuker gekregen, met halve bovenglazen. Hij kon het licht nog steeds niet verdragen. Hij is er bijna een jaar zoet mee geweest.

Veel van het huiswerk heb ik niet geleerd. Het was oorlog. Er was weinig te krijgen. Een uitzet was er niet. Moeke had wel haar adressen. Een stelmaker maakte een tafel en later kwam er een dressoir bij, met krullen. De tafel had een blad van hardboard en de stoelen hadden biezen matten. Van mijn zussen kregen we bij ons trouwen een fauteuil. Herman zette de fauteuil om zijn hoofd en stapte op de fiets. Zo reed hij naar Erica. Pas bij de boerderij van zijn broer Willem Stout stapte hij voor het eerst af. Hij had toen het hoofd tussen zijn schouders.

Herman Stout had een tafel met vier stoelen, en een luie stoel. Daar zat hij altijd in als hij bij zijn moeder was. Herman woonde voor ons trouwen bij Opoe en Rika. Opoe Stout had gezegd: 'Die stoel zul ie nog een maal an de kont hebben.' Toen we trouwden was dat zo ver.

Jan Tingen, de knecht, haalde de melkkoe die ik als trouwcadeau meekreeg. De koe liep bij de koeien van Stout in de wei. Later op stal in het huisje aan de Ericasestraat. Er stond maar één koe, er was plek voor twee.

Van de burens Heine kregen we vloerbedekking, dat waren kokosmatten, en een dun tapijt. Het was net zo mooi als wat.

We hadden niet veel, toen Lenie geboren werd, de eerste in een rij van zes, had ik nog geen verschooning voor het bed. Opoe Stout leende ons lakens. Ik droeg hemden van Herman, die had meer ondergoed dan ik. Hemden met van die mouwtjes. Herman had een stuk of twaalf, ik nog geen zes.

Bij Pappe en Moeke in huis was het niet veel anders. Moeke verschoonde het bed een keer per week. De kleren gingen in de zwienepot, die dan wasketel was. Persil erbij, later kwam Radion. Daar was een liedje bij. Ik weet de tekst nog. Misschien niet compleet. Er was ook een legpuzzel bij.

Prettig tijdverdrijf

Je zult je er vast niet bij vervelen

Ook al werken ze tot een uur of vijf

Radion brengt thans aan onze kleinen

Een legprobleem als prettig tijdverdrijf

Ze zullen zich er vast niet bij vervelen,

al werken ze eraan een uur of vijf.

Maar moeder die heeft Radion niet vergeten,

*Bij haar stijgt de verrassing wel ten top,
Want Radion die lost ten alle tijden
Het wasprobleem aan haar volkomen op*

Ericasestraat

In ons eerste huis, een klein huisje aan de Ericasestraat naast het voormalige woonhuis en café van grootvader Stout en verderop boerderij Nooit Gedagt, waar nu de snelweg naar Duitsland kruist, hadden we een bedstee en een vast – gemetseld – ledikant, van muur tot muur. In de winter kwamen we met de voeten tegen het ijs. Herman bracht vier lakens en een matras mee. Ik kreeg een koe mee. Moeke heeft bonnen van Liede gekregen om vitrage voor mij (voor ons) te kunnen kopen.

Het was traditie dat de echtelieden elkaars trouwring betaalden. Ik had geen geld genoeg en betaalde f 20,- en vijf kilo bruine bonen aan de goudsmid. Ik had geen geld, niets, zelfs geen portemonnee. Ik wist hoe geld eruit zag van de melkkar. Toen ik trouwde had ik nog nooit een blouse of een rok voor mezelf gekocht. Van eigen geld had ik nog nooit iets gekocht en toen ik getrouwd was, moest je vader, verdomd, alles betalen. Ik heb alle dagen gewerkt, maar nooit betaald gehad. Ik kan me daar met terugwerkende kracht wel voor schamen. Ook mijn broers en zusters hebben nooit betaald gehad. Als we gingen dansen, kregen we wel geld mee, maar dat was de pot van Egypte, wat over was, dat ging terug.

Ik ben maar een paar keer uit dansen geweest. We dansten veel thuis. Bij ons was het huis altijd vol. Pappe danste in Lenie's tijd ook mee. Ik heb Pappe niet veel meer zien dansen.

Muziek maakten we op de haarkam, met een vloeitje. Steffen Alberts en Kasper Heine konden dat heel goed. Kasper Heine had later een accordeon. Ik kon goed op de kam muziek maken. Krant voor de kam en 'Joeps daar gaat ie de lucht weer in' en 'Hei ditterdit, aal lu wil mit, aal ditterdom, aal lu wil kommen.'

Wals en polka, de joeps.

'Zeg ken jij de vleta niet.'

De dansen leerde je thuis, daar was geen dansles voor. Later ben ik bij Van Dijk in Klazienaveen wezen dansen. Ik had toen verkering met Hans Reuvers. Je vader had toen al gezegd: 'As die verkering uut is, dan is ze veur mij.'

Je vader kende Hans Reuvers wel, die kwam ook van Erica.

Of er een koppeling op touw is gezet, dat weet niet. Frans Finkelsteen zei tegen je vader: 'De verkering van Hans Reuvers is ok uut.'

Mijn vriendin Leid van Luut, de vriendin van Frans Finke, was ook vriendin met Liede Teuben en die was weer familie van tante Mien (Teuben) die met de broer van je vader was getrouwd. Liede Teuben zei 'Gao je met hen Mien?'

Ik wilde er wel heen, maar niet als Herman Stout er ook zou zijn. Het zou dan zijn alsof ik achter hem aan liep.

'Nee,' zei Liede, 'Herman Stout komt ienmaal in de twee week bij zien bruur om te melken.'

Hij was er toen wel. Het was oorlog. Hij bekeek mijn persoonsbewijs en stak die in zijn zak.

Het was een smoes om weer te komen. Hij bracht me op

de fiets naar Barger-Oosterveld. Vlak bij Barger-Oosterveld kwam Niek Albers langs fietsen. Niek zei: 'Wie is dat? Die heurt hier niet. Dat is gien Oosterveldse.'

Je vader was zo verstandig een eindje voor me aan te fietsen. Ruzie en vechtpartijen zat niemand op te wachten. Een week later trof ik je vader weer.

Onmin

Met mijn zwager, de enige broer van je vader, hebben we enige tijd in onmin geleefd.

Opoe Stout had haar land verpacht aan haar zoon Willem. Dat moest opnieuw beschreven worden. Willem wilde een huurcontract voor twaalf jaar. Je vader zei: Willem, is dat nu wel verstandig, zo'n lange termijn? Moeder kan van alles overkomen in die tijd en dan ligt het land vast. Hij heeft later nog bij zijn moeder nagevraagd. 'Moeder heb ik wat verkeerd gezegd?'

Willem heeft het land toch beschreven. Ik heb Alie Pronk toen gebeld, de vrouw van Willem, en tegen haar gezegd: 'Zeg maar tegen je man dat hij een hele gemene vent is.' Dat had ik niet moeten doen. Ik heb dat ook nooit weer gedaan.

Na een paar jaar is dat bijgelegd. Willem had het huurcontract veranderd. Willem had gezegd: Ik wil wel weer naar Herman, maar ik durf niet om Ankie. Rika Stout zei: 'Voor Ankie huuf ie niet bange weden.'

Willem kwam. Herman en Willem hielden elkaars handen vast. Er is niet veel gezegd.

'Dit had niet moeten gebeuren,' zei Willem. Dat was het. Willem woonde toen al in de Noordoostpolder.

Minie Teuben, de eerste vrouw van Willem Stout, is in 1950 overleden aan keelkanker. Willem trouwde een paar jaar later met Alie Pronk, een vrouw uit Soest die hij via een advertentie had leren kennen. Dat was later een lijdensweg. Ze kregen drie kinderen. Met de kinderen van Minie waren dat er samen tien. Ook Alie kreeg kanker. Haar borst rotte weg aan haar lichaam. Ze stonk naar ontbinding. Ze was net een kadaver, zo rood. 'Mijn arm weegt wel 100 pond,' zei Alie.

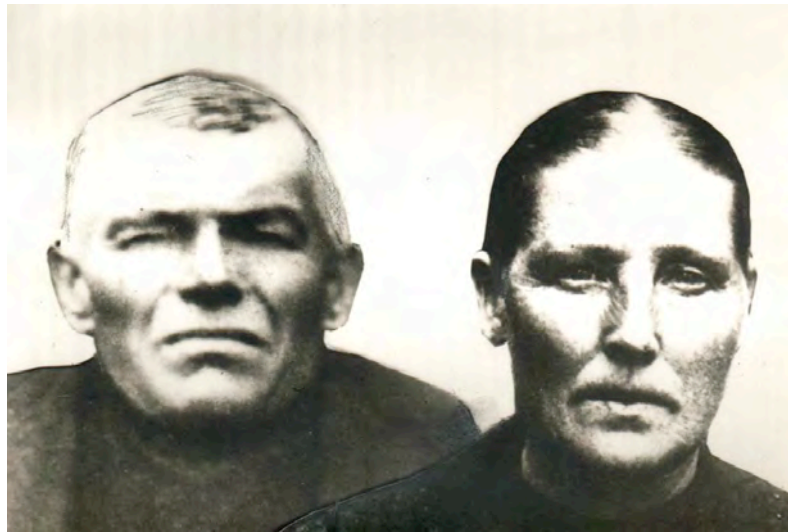
In die jaren kon er weinig aan worden gedaan. Toen Willem voor de tweede keer weduwnaar was geworden troffen we hem regelmatig. Hij wilde wel weer contact met Griet Middendorp uit Compas. Zij was zijn eerste liefde geweest. Griet was weduwe. De verkering met Griet was door een weddenschap uitgeraakt. Ik heb hem gezegd: 'Wat zou jij er van vinden als zij contact met jou zocht?' Dat was genoeg voor hem om contact te zoeken. Ze gingen een jaar vriendschappelijk met elkaar om, toen ging Griet aan kanker dood. Willem zei: Iedereen met wie ik in aanraking kom, gaat dood.'

Achter op Erica

Het huis aan de Ericastraat is al lang geleden afgebroken. Het leek op dat van Bertus Hanenberg, die woonde bijna een kilometer verder naar Emmen en dat huis staat er nog. Ons huis stond buiten de kom van Erica. Waar we woonden heette in de volksmond 'Achter op Erica'. Ook het land van je

vader aan de Herendiek lag 'achter op Erica'. Tegenwoordig staat daar Parc Sandur. De ingang van dat Parc Sandur ligt op 'ons' land.

Naast ons had grootvader Stout gewoond. Hij was verveener en had een klein café. Opa Stout, jouw grootvader, was al vroeg overleden. In 1927. Overgrootvader Stout leefde nog. Je vader was dertien of veertien jaar oud. Ik heb grootvader en overgrootvader Stout niet gekend. Opa Stout was getrouwd met zijn huishoudster: Lene van Dam. Opoe Stout is 103 jaar geworden, ze was meer dan 60 jaar weduwe.

Opa Stout en opoe Stout (Lene van Dam), vader en moeder van Herman.

Onze eerste woning was een rechthoekig huis. Aan de voorkant de voordeur met een kleine hal. Twee ramen aan de voorkant in de voorkamer, met uitzicht op het westen, en de schoorsteen tussen de ramen. In de linkerhoek in de voorkamer was een diepe kast. Naast de kast, tegen de muur aan de noordkant was de slaapkamer. In de voorkamer was tegen de zuidmuur een bedstee. Daar sliepen Lenie en Annie, de oudste dochters. Greet sliep in een ledikantje bij ons in de slaapkamer.

De keuken was achter de woonkamer, en achter de keuken was de deel. De zijdeur kwam uit op de deel. Aan de noordkant van de deel was tegen de slaapkamermuur het varkenshok, dan de wc, en tegen de achtermuur was plaats voor twee koeien. Daar was ook de opgang naar de hooizolder. Op zolder was niet veel plek. Het dak liep al snel schuin. Rechts van de zijdeur was de pomp met een stenen afvoerbak en naast de pomp stond het 'duveltje' een kleine kachel om de was te koken. Naast de pomp was ook een raampje.

In de keuken stond een tafel tegen de muur geschoven, met vier keukenstoelen, verder een kookkachel en een turfbak. In de keukenmuur zaten twee raampjes. De wc was primitief. Een gat tussen twee planken, met een rand eromheen. Een van de planken was stuk. Als Lenie op de wc was, stond ik paraat, bang dat ze in de gierkelder zou vallen. De poepkelder was dezelfde als voor het varkenshok en de koeienstal. Bij Moeke en Pappé hadden we ook zo'n wc, maar dan met een schuine plank onder het gat, de poep gleed naar beneden. In ons huis viel de poep in de gier. Dat spatte. Je hoorde de ratten wegvlugten als je op de wc zat. Een septic

tank kenden we niet. Een keer per jaar werd de gierkelder leeggehaald, de mest kwam over het land. Er zaten veel ratten in het huis, ze kwamen me in de keuken tegemoet. Ik kon er niets tegen doen. Voor ik naar bed ging, schudde ik de kussens om ratten weg te jagen en om de keldermotten weg te halen, de pissebedden. Ik was bang dat ze me 's nachts in de oren zouden kruipen. Ik sliep ook wel bij de meisjes in de bedstee, die lag aan de zuidkant, daar waren geen keldermotten.

Na ons huurde Jurrie Maatje het huis, die zei al: 'Nou jullie hadden wel heel wat levend vee.'

We hadden geen schuur bij het huis, wel een mestbult en een grote tuin. Er was een grote appeltuin. Dikke appels, Bramleys, en moesappels. Aan de keukenkant was er ruimte genoeg om met paard en wagen langs te rijden. De tuin was wel 60 x 60 meter in het vierkant, misschien wel groter, een half bunder denk ik. Gereedschap hadden we samen met Ome Willem, de broer van je vader.

Er was grasland, een waslijn en verder een groententuin voor aardappelen, bonen, sla en wortels. Spinazie en andijvie kenden we niet, die groenten heb ik pas aan de Kerkweg leren kennen.

Een van de wichter van Scheve, burens van mijn zus Siene, is met Gerard Capelle getrouwd, dat was een tuinder. Ze zei: 'Joe mouten spinoazie en andijvie poaten. Dat is gezond.' Dat was rond 1950.

Toen ik met je vader trouwde hielp Rika, de zus van je vader, bij de schoonmaak van het huis. Toen ik 's avonds weer bij Moeke kwam vroegen mijn zusters: 'Wat heb ie eten? Wortels? Wie et now wortels?'

Moeke maakte nooit gekookte wortels. Later kwamen mijn zusters op Erica en vroegen: 'Hebben joe nog wortels?'

Stamppot wortels kenden we niet, wel met bonen, koolraap, boerenkool en sniebonen uut het vat.

Je kunt wel nagaan dat ik wel eens uitgelachen ben. Ik kon niet koken. Ik had nog nooit gebakken en gebraden vlees gehad. Moeke en Pappe kwamen langs: 'Oh, doen joe dat zoo?'

In huis aten we altijd gekookt vlees, en gebakken spek, dat wel. Lekkere brosse speklapjes; de varkens waren toen anders dan nu.

Bij de slacht hakte Moeke zelf het zwien af. De zieden spek werden in zout gelegd en later gedroogd. De poten en de billen van het varken gingen in het vat, de rest werd metworst uit de worstmolen. De met werd met de hand gesneden; met-snieden. Toen ik groter werd kwamen er weckflessen, later ging het vlees in de soep. Kip kende ik alleen in de soep.

Later lachten mijn zusters me uit als ik kookte. Ik deed het anders dan zij gewend waren. Moeke zei: 'Je bent helemaal verericaast.' Wat dat betekende weet ik niet. Als ik in Barger-Oosterveld kwam, kookte ik weer op de oude manier. In Erica werkte het huishouden anders. Eerst bijvegen en dan dweilen, maar als ik alleen was en de zusters van je vader niet in de buurt waren, sloeg ik het vegen over en dweilde ik direct op de Oosterveldse manier.

We waren ongeveer een half jaar getrouwd en onze voorraad vlees, die we hadden meegekregen volgens de voedselbonnen, raakte op. Moeke zei: 'Kom af en toe maar wat halen.' Dat deden we niet, we wilden hen niet te kort doen. Wij redden ons zelf wel. Mooi niet. De pan met eerpels werd steeds groter. Soep kregen we al niet meer. Herman had een

zwientje gekocht (zwart), bij een boer die ze zwart mestte. Dat zwientje ging dood, nog niks. Als pa van zijn werk thuis kwam had ik vochtige ogen. Toen zei hij eens: 'Je hebt schreid. Ik wul weten wat der is.'

Toen kwam het hoge woord eruit. 'Ik heb niks meer om te koken.'

Hekman op Schoonebeek verkocht ook zwart, dat wist pa van ome Geert Moorman. Pa ging naar Hekman en kocht daar een halve koe, maar die moest wel gebracht worden. Dat gebeurde. Hekman kwam met een platte korre, een platte wagen met vier wielen, en peerd der veur. Kinderen tilden het dekkleed op en riepen: 'Er lig vlees op de korre.'

'Vot weden,' zei Hekman.

Bij tante Anne moest er gelost worden. Dat kon niet bij ons vanwege Meulman, de Rijksduitser tegenover ons. Na veel omzwervingen is via opoe Stout het vlees bij ons in huis gekomen. Alles in de week. Ankie huufde niet meer schreien.

Opoe Stout kwam regelmatig. Je vader ging elke zondag, na de kerkdienst, bij haar op bezoek. Je vader is in die tijd aan een breuk geopereerd. Opoe was er drie keer in de week, de twee weken dat Herman in het ziekenhuis lag. Ik sliep samen met opoe Stout in hetzelfde bed. Ik ging op de fiets op bezoek naar het ziekenhuis in Emmen. Opoe paste op de kinderen en maakte in tussentijd het huis schoon.

Voor we trouwden woonde je vader samen met Rika en zijn moeder aan de Kerkweg. Ome Willem woonde achter op Erica, op de boerderij, bij het land. Willem was al getrouwd, hij had al twee kinderen. Herman en Willem werkten samen op de boerderij. Alles samsam, had je vader gezegd. Ook al was hij vrijgezel, hij wilde de helft van de opbrengst. Zo is het gegaan. Herman betaalde ook het levensonderhoud van Rika en zijn moeder.

Bertus Hanenberg zei tegen je vader: 'Ast trouwen wulst, dat huus komp leeg.'

Dat was het huis van Otte Koers. Otte ging bij zijn dochter inwonen. Zijn dochter trouwde de postbode; Piet Jonker. De huur was f 2,50 per maand. We zijn daardoor vlot getrouwd. Trouwen kon als er een vrij huis was. Je vader zei: 'Er staat bij ons een huis te huur en dat is helemaal niet duur. Zullen we trouwen?'

Otte Koers had een vreemde broek aan, zonder gulf. Ik had dat nog nooit gezien. Je vader zei: 'Dat is een broek met een presenteerblaadje.' Dat wist ik ja niet.

De oudste kinderen zijn aan de Ericastraat geboren. Lenie in '43, Annie in '44, Greetje in '47. Op een dag komt vrouw Schepers, die tegenover een kruidenierswinkel had, en vroeg: 'Weet je wel waar je Lenie is?' Ik was aan het kachelpoetsen. Lenie was halfweg Erica, bij bakker Ahlers, een kilometer verderop. 'Naor schoel,' zei dat prugel toen ik haar vroeg waar ze naar toe wou. Ze was nog niet oud genoeg om naar school te gaan. Blijkbaar had ze van andere kinderen iets gehoord.

Er was weinig verkeer in die tijd. Het was oorlog. Het verkeer dat passeerde vertrouwde je niet. Lenie kwam aan de lijn, niet zo lang. Toen had het prugel de lijn om de hals. Strontding.

Annie speelde ooit bij Hendrik Kuper, die had een hoge rug, en ze viel van een boerenkar. Ze brak haar sleutelbeen en ze heeft weken met de arm in de lichter gelopen.

Oorlog

Je vader had een schuilkelder gegraven, daar kom je recht-op in staan. We zaten op jute-zakken. Met Lenie, Annie en Greet moest ik in de schuilkelder, terwijl je vader naar boven naar de Tommy's stond te kijken. Watching the Tommies. The Tommies after the Jerries, daar is later nog een teken-film van gemaakt: Tom and Jerry. De Engelsen kwamen niet dagelijks overvliegen, maar wel een tot twee keer per week.

In het huis was onder de keuken ook een kelder die door-liep tot onder de bedstee.

Op een keer viel een van de reserve brandstoftanks van de Tommies schuin achter ons huis. Elk stootte erop af. Lucifer erbij en een grote brand. Het duurde maar even of nsb'ers waren er ook, de zwarthemden. Onze blagen waren er ook. De nsb'ers wilden weten wie de tank had aangestoken. Niemand zei iets. Omdat niemand iets zei, dreigden de zwart-hemden om 's avonds weer te komen. Oude Bontjer zei: 'Neem mij maor met.' Toen gingen ze weg.

Herman Stout, mobilisatie 1940

Een paar week later viel er weer zo'n tank. Hendrik Kuper gelijk naar de nsb.

'Jongens, der is der vanneis ien deelvallen.'

Hendrik Kuper kende het land dat diep onder de sneeuw lag. Hij liet de zwarthemden door de sloot baggeren.

'Is dat alles,' zeiden de nsb'ers.

'Ja,' zei Hendrik Kupers, 'nou weet je het precies.' Ze waren hels.

Nee, ik kende de nsb'ers niet. Lange Jan Rietman, de schilder, maar meer niet. Je zocht ze niet op. Een Oost aan de Herendiek was ook bij de nsb. Hij had ook zo'n pakkie an. Je vader zei: 'Man wat doe ie now?' Oost: 'Ik weet dat het niet goed is, maor ik wul ok geern eten.'

Na de oorlog is Oost wel opgepakt. Het was crisis. Veel boeren waren kantje boord. Het was dat de pastoor zei dat het niet goed was. De gewone man werd door niemand ge-waarschuwd.

Kupers mocht van het geloof niet kaarten, maar kwam zeker een keer per week En Koop de Vries, maar die verloor altijd. 'Ik betaal later wel,' zei hij. Dan ging het om een cent. Bontjer was er ook bij.

We leefden in die tijd wel in onmin met Meulman. Hij was een Reichsdeutscher en werd in militaire dienst opgeroepen om in Duitsland te dienen. Zijn vrouw bleef alleen achter met kinderen. De buurt hielp vrouw Meulman, ook om niet te veel geloof van nsb-ers om de deur te krijgen. De oud-ste zoon van Meulman was ook onder de wapenen. Pappe kwam eens, toen hadden we nog medelijden met vrouw Meulman. Pappe ging eens bij vrouw Meulman langs. Toen hij terug kwam zei hij: 'Ik zul daor niet te vake hen gaon.'

Pappe kreeg gelijk. Hij had mensenkennis. Vrouw Meulman zei: 'Zolang hij (Hitler) aan het roer is, heb ik het nog nooit zo goed gehad.'

We hebben toen afstand genomen, langzaam.

Als ik met een emmer regenwater haalde bij vrouw Schepers, aan de overkant van de weg, gooiden de kinderen van Meulman zand in de emmers. Overal waren gaten om in te springen in geval van bombardementen, er lag zand genoeg. Ik durfde er niets van te zeggen. Het was een heel angstige tijd.

Lenie gooide ooit een bal bij Meulman in de tuin. Ik durfde die niet terug te halen.

Vrouw Meulman zei: 'Als je ooit iets overkomt, dan komt dat van mij.'

Vaker dan eens heeft je vader 's nachts in het veld geslapen. Tegen de ochtend kwam hij dan weer terug. Toen kwam de bevrijding.

Je vader zei: 'Nu ga ik bij de BB. Ik ga naar Emmen en haal een geweer om de nsb-ers op te ruimen.'

Toen hij terugkwam liepen de Meulmannegies met oranje vlaggetjes te zwaaien.

Harm Thole, een broer van vrouw Meulman kwam langs. Je vader had een geweer en zei: 'Aj nog een grotere mond hebt, schiet ik jullie allemaal dood.'

Toen gingen ze weg.

De pastoor kwam langs. De pastoor heeft ons afgeremd.

Je vader is maar kort bij de BS (binnenlandse Strijdkrachten) geweest. Hij zag de nsb-kinderen opgepakt in de school. Gezinnen werden opgehaald. Daar kon hij niet tegen. Meulman is niet opgepakt, maar heeft wel een angstig

leven gehad. NSB-ers kwamen later in kampen, pater Kocks is daar nog aalmoezenier geweest. Slager Meijer is ook opgepakt, die is later nog rooms geworden. In de kampen kregen de NSB-ers niet veel menselijkheid; af en toe een sigaret van pater Kocks.

In de oorlog huurden we land in de Peel, de huur werd ons opgezegd. Wij konden opdoeken. Lubbi kreeg het land. Lubbi is later opgepakt.

De angst gaat nooit meer weg. En dochter van Meulman kerkt ook in Emmen. Tijdens de communie wensen we elkaar de vrede en houden de hand van degene naast ons vast. Ik zorg ervoor dat ik bij haar uit de buurt blijf. Ze was toen een jaar of zeventien, maar mijn maag blijft draaien, of ik dat wil of niet. Meer dan 50 jaar geleden. In 1950 zijn we naar de Kerkweg verhuisd, toen was dat voorbij.

We hebben huisplaats aan de Kerkweg gekocht van Jans Hoge, die was ook bij de BS. Jans was een broer van de bankdirecteur in Klazienaveen. Het was een dubbele huisplaats. De koopprijs was f 1500,= waarvan f 500,= onder de tafel werd betaald. Het hele huis kostte f 9000,=, met veel subsidie vanwege de vele slaapkamers. Op elke slaapkamer was – gaat heen en vermenigvuldigt u – subsidie. Op 25 maart 1950 kregen we f 1500,= terug. Je vader heeft daar toen de motor van gekocht, een Sparta 125. Het huis is gebouwd door Gerard van Os, aannemer aan de Kerklaan.

Je vader had al eerder een motor willen kopen. Het was nog in de oorlog. We hadden veel koolzaad verbouwd. Wie meer dan een bepaald aantal kilogrammen koolzaad per hectare afleverde kreeg een bonus. We kregen 50 liter koolzaadolie. Die hebben we in twee melkbussen op de fiets opgehaald. Ome Geert, zwager getrouwd met zus Anne van je vader, zat in de zwarte handel. Hij bood wel f 900,= voor de olie. We hebben de olie niet verkocht. Wie langs kwam kreeg er van, zelfs de Kolkies, de familie van Rika Stout die met Johan van der Kolk was getrouwd. Je zus Annie was toen net geboren. De ambtenaar die de aangifte van Annie verzorgde vroeg ook naar olie en kwam een paar liter halen. We vroegen niets. Hij gaf mij f 2,50.

Je vader heeft het huis 'uut de buutse betaald.'

Hij had f 6000,- toen we trouwden. Ik had niets; op een koe na, wat huisraad en een oude fiets. Ik heb niet lang op die fiets gefietst. Pa haalde de banden er af, die pasten ook op zijn fiets. Hij moest bijna elke dag banden plakken. Hij had eerst een binnenband, dan een buitenband met gaten en daar overheen nog een buitenband; dus drie om een wiel. Als het laatste stukje buitenband over de velg werd gedrukt gebeurde het wel pssst, dat de binnenband weer lek werd gedrukt. Geen wonder dat pa de laatste tabakbladeren (we verbouwden zelf tabak, droogden het blad in de oven en bewaarden het in het hooi) uit het hooi zocht dat op het zoldertje boven de koestel lag. Zo kon hij even inhaleren en uitblazen.

Je vader vertelde tegen Pappé dat hij f 6000,= had. Pappé zei: 'dat huif ik niet te weten.'

Ik kwam in een andere wereld terecht in Erica, al is het hemelsbreed nog geen tien kilometer van Barger-Oosterveld. In de tweede week van mijn trouwen ging ik voorgekiemde aardappelen poten. Moeke zei: 'Wat doe je toch? Krieg ie daor gien kapotte haanden van?'

Toen Lenie geboren was ging ik mee aardappelkrabben.

Lenie stond in de tuin. Vrouw Hogenberg hield een oogje in het zeil. Ik had melk voor Lenie achtergelaten, maar vrouw Hogenberg zei: 'Ik heb het kind koffie geven en de melk zölf opdronken.'

Ik heb ook in de bouw gewerkt. Dat was nog op Barger-Oosterveld, ik was een jaar of veertien. Achter een vleugel-jantje korenschoven samenbinden. Als de schoof na drie slagen eraf viel, was die vaak te dik om vast te binden. Mijn zus Lene zei tegen Pappé: 'Maak de schoven wat dunner.' Maar dat gebeurde niet. Dat vleugel-jantje hebben we maar een jaar gehad, er is dus geen gras mee gemaaid. Dat was een andere machine.

Op de latere maaimachine zaten twee zittings, een voor de paardenmenner en een voor de schovenaflegger. De messen sneden het koren af en met een lange hark streek de aflegger de schoven eraf. Tegen het eind van de middag was alles er af en begonnen we direct met inhalen van het koren dat gemaaid was. Dat was aan de Herendijk, recht voor het huis van Ome Willem. 'Laden kan ik niet,' zei ik tegen je vader. 'Ja, dat kun je wel,' zei hij.

Bij het stapelen van de schoven op de wagen nam je vader me veel werk uit handen. Hij legde de schoven zo neer dat ik ze nauwelijks nog hoefde te verplaatsen. Ik heb alle koren gevleid op de kar. Ik was best wel moe. Er is nooit een voer, een lading met schoven, omgevallen. Bij het schoft lustte ik geen eten.

Ik was te moe.

Kroost en troost

De eerste keer dat ik zwanger was, ging ik in de vijfde maand naar de vroedvrouw. Ze zei: 'Ik heb nog nooit zo'n vet mèens zien. Ik kan gien kind vulen.'

Ik was heel zwiemelig. Ik had hoge bloeddruk. Ik heb de melk toen laten staan. Daarna ging het beter. Je vader dacht dat een zwangere veel moest eten. Ik was wel 180 pond toen Lenie geboren moest worden. Ik droeg een sluitlaken om de buik.

Vrouw Bekelaar wist eerder dat ik zwanger was dan ikzelf. We waren aan het aardappelenkrabben in de Peel. Ze maakte toen een toespeling. Voorlichting heb ik nooit gehad. Ik wist niet wat me te wachten stond. Ik heb wel een paar keer blaasontsteking gehad. Ik ging zo van het aardappelland naar de dokter, kreeg een paar pillen en moest een paar dagen het bed houden. Ik had de deur op slot. Ome Geert, die met Anne Stout was getrouwd, kwam langs en gluurde bij het slaapkamerraam naar binnen. Zo was Geert.

Die zondag ging in niet naar de kerk. Opoe vroeg aan je vader: 'Waar is Ankie.'

'Die hef pien in de buuk. Ankie is in huus.'

'Dan krieg ie gien koffie. Ie gaot ok naor huus.'

Lenie is op de eerste zondag van mei geboren. Ik heb een spuit gehad. Dat heb ik geweten. Voor mijn gevoel kwam Lenie een dag te vroeg. Het was een zware bevalling. Aan de dakbalk was een touw vastgemaakt, daar hield ik mij kermend aan vast, net als een koe. Ik ben ingescheurd.

Ik heb zelf Moeke nog om hulp geroepen bij de bevalling van Lenie.

Lenie was 6,5 pond zwaar. De dokter kwam de volgende

dag om te hechten. Bleek dat het oog van de naald kapot was en de draad niet meekwam. Moest het nog een keer.

De geboorte van Annie ging handiger, die was er zo maar. Vrouw Schepers kwam binnen, keek in het ledikant en zei: “Wat een lillik kind.”

Je vader was er niet. Hij was sloten aan het schoonmaken. Oude Bertus Schepers haalde pa van het land. Hij ging eerst bij opoe en Rika langs en vroeg of Rika naar mij wilde gaan. Zelf fietste pa naar Nieuw-Amsterdam, zeven kilometer verdrop, om de vroed-vrouw te halen. De vroedvrouw was jarig en zou wat later komen. Toen pa terug was uit Nieuw-Amsterdam zei Rika: ‘Ga maar gelijk naar de dokter.’

Pa was nog niet bij bakker Ahlers, aan de rand van Erica op de splitsing van Kerkweg en Ericasestraat, toen was Annie er al. Je vader was er niet bij toen ze kwam.

Greetje. In de morgen zei ik tegen pa: ‘Ik heb niet geern da’ j votgaot, de baby komp der an.’

Pa zei: ‘Ik heb een afspraak. Dat moet eerst. Ik gao ons Rika vraogen of ze bij joe komp.’

Dus ik Lenie en Annie aankleden. Pa ging met Klaas Langius op pad, eerst over Nieuw-Amsterdam, bij juf Hof, de vroedvrouw langs.

Greetje wachtte daar niet op. Rika Stout was er bij toen Greet er aan kwam rollen. Dat ging ook vanzelf. Rika: ‘Ik weet niet hoe ik dat af binden moet.’

Je vader was aan het werk. Ik zei: ‘Laot maor liggen, de vroedvrouw komp zoo.’

En dat was ook zo. Vrouw Bontjer kwam langs. ‘Der is wat an de haand,’ zei ze.

Dat was ook zo. Vrouw Bontjer nam Lenie en Annie mee.

De eerste Gerard, die geboorte – 25 januari 1949 – was heel, heel, heel verschrikkelijk. Dokter erbij, verpleegster erbij. Ik was de turfkachel aan het leeghalen en ik had vreselijke pijn. ‘Een griepje,’ zei de dokter, ‘gaat wel weer over.’

Na de derde keer was het gloeiend mis. Ik lag in bed. Je vader zei: ‘Als het niet goed giet, rammel ie met de pot.’

Dat was de nachtspiegel, de pot met deksel.

Later hoorde ik dat het waarschijnlijk een buitenbaarmoederlijke zwangerschap was, maar dat weet ik nog niet zeker.

De vroedvrouw zei: ‘Ze zegt dat ze pien heeft, maar ze slap tussendeur.’

De dokter zei: ‘Plat blijven liggen, anders kan het je leven kosten.’

Het jongetje was ongeveer zes maanden. Januari was het, half januari. Alles zat er aan. Het was een mooi donker keltje, net als jij. De dokter legt het kindje op mijn buik en zegt: ‘Wacht maar even, het is zo dood.’

En zo was het ook.

Vrouw van Ommen, de vrouw van Jans van Ommen, postbode en begrafenisverzorger, zei op mijn voorstel om mijn zusters voor de begrafenis te vragen: ‘Doe maar niet, we brengt het zo vot.’ Pijnlijk hoor. Nee, er is niemand geweest.

Er zaten een paar dagen tussen. Het dode kind stond in het kistje in een klerenkast. Je zusters hebben er niets van gemerkt. Van Ommen liep met het kistje onder de arm naast je vader naar de kerk. Uit het slaapkamerraam zag ik ze voorbij wandelen, vanuit de slaapkamer die later tot douche is verbouwd. Nummer 11 of 13 op de begraafplaats, op het eerste kerkhof. Gerardje is wel gedoopt. Hij is in de kerk

geweest en er is een Heilige Mis geweest. Een kruisje was toen genoeg. Ik ben er niet vaak meer heengegaan. Achteraf heel dom. De kinderen hoorden op school: ‘Hebben jullie een dood poppie?’

Ze durfden dat thuis niet na te vragen. Die zwijgzaamheid, daar heb ik achteraf spijt van. Het was in een roes. Vrouw Van Ommen zou het wel weten. Ik vind het nog steeds erg dat het zo is gebeurd. Achteraf is dat heel dom geweest. Dat gaat zo. Als ik dit overdenk heb ik nog steeds water in de ogen. Ik was bijna dood geweest, maar dat is geen excuus.

Toen kwam Gerard 2 was 6,5 pond. Keurig in bed geboren. Op een zaterdag. Ook toen ben ik ingescheurd. Het hechten is niet netjes gebeurd. De anus te ver dichtgenaaid. Poep spetterde alle kanten op.

Willy was 9 pond, met een speknekke. Dikke amandelen, had hij. Ik kon niet goed slapen. Ik had koude rillingen en was naar beneden gegaan. Je vader had de kachel aangeemaakt, het was januari. Voor de kachel kwam Willy eraan. Je vader trok het tafelkleed van tafel en daar was Willy.

De dokter was te laat, de motor wilde niet starten.

Sientje had wel in de wc-pot kunnen vallen. Ik kwam net op tijd in de keuken. Ze is in stuitligging ter wereld gekomen. Dat kende ik niet. Sientje is van 1953.

Emigratie

Na de oorlog kwam emigratie in de mode. Wij op een heimpie, een klein erf, voor de kinderen heel zuinig. Op een boerderij zouden we meer ruimte hebben. Ben Herbers was al weg. Een dag na de trouwdag vertrok hij met Annie Kocks naar Brazilië. Iedereen zei: Braziel. Mijn zuster Siene huilde tot haar gezicht blauw was van verdriet. Het duurde meer dan tin jaar voor ze Ben en Annie terugzag. Je vader raakte er niet over uitgepraat. Hilbrands, zijn baas bij de Keuringsdienst, de NAK, zei. ‘Man dan ga je toch kijken. In mei is het niet zo druk.’

Je vader ging 17 dagen als ik dat goed heb onthouden. Ik ben meegeweest naar de voorlichting. Canada, Australië, Brazilië. Emigratie was toen heel gewoon. Bij Sao Paulo waren twee kolonies gesticht. Holambra, afkorting van Holland en Brazilië, voor de katholieken en Castrolanda voor de gereformeerden. Later is er ook nog een Holambra II gesticht.

Voor onze kinderen zou veel ruimte heel mooi zijn. Lenie kon in het gezin dienen van Hoogeboom, de directeur, Annie kon op kantoor, Greetje naar school.

Dat was allemaal al voorzien. Je vader kreeg een selectiebedrijf. Als de oudste drie jongens waren geweest, waren we gegaan. Heuvelachtig, bergachtig zei Herman toen hij weer terug was. Je hebt er geen voorstelling van.

Je neef Herman Stout, zoon van je vaders broer Willem is gegaan. Het zijn voor veel emigranten geen gemakkelijke tijden geweest.

*Vervolg in Verzameld werd Deel I. pdf op
nedersaksisch.org*

Kameroen 1972

JOHN Y. KEUR EN DOROTHY L. KEUR

DIEP GEWORTELD

EEN ONDERZOEK VAN EEN DRENTSE GEMEENSCHAP

IN NEDERLAND

VOOR DE MENSEN VAN ANDEREN.

HUN GEDULD MET ONS

MAAKTE DIT BOEK MOGELIJK.

HUN HARTVERWARMENDE GASTVRIJHEID

MAAKTE ONS VERBLIJF IN DRENTHE

TOT HEERLIJK INTERMEZZO.

Vertaling

GERALD VAN DER SLUIJS & GEERT KAMPHUIS

The Deeply Rooted is een boek dat dateert uit 1954. Het is het resultaat van een wetenschappelijk onderzoek dat in 1952 door het Nederlands-Amerikaanse echtpaar Keur in het Drentse plaatsje Anderen werd gedaan.

Het boek geeft een sociaal-culturele beschrijving van een kleine dorps-gemeenschap uit die tijd. Het bevat een grote hoeveelheid informatie over het reilen en zeilen van zo'n gemeenschap in die na-oorlogse jaren, maar vooral informatie over hoe het 'vroeger' was.

Men dient zich bij het lezen van het boek te realiseren dat wij slechts een zo letterlijk mogelijke vertaling hebben gemaakt van een document van wetenschapsmensen daterend uit de jaren vijftig. Het moge duidelijk zijn dat sindsdien erg veel is veranderd m.b.t. het leven in een kleine gemeenschap.

Bijzonder veel dank zijn wij verschuldigd aan de heer A.H. van der Sluijs voor de grote hoeveelheid (vertaal)werk die hij voor ons heeft gedaan.

Anderen, juli 1992.

G. Kamphuis
G.W.A. van der Sluijs

Hoofdstuk VII

LEVENSCYCLUS

De biologisch bepaalde onderdelen van het totale levensproces worden voorzien van een culturele franje die in elke gemeenschap een ander patroon schijnt te hebben.

Toch is het heel goed mogelijk dat een zeker basisontwerp is bepaald door de ecologische omstandigheden van de eerste “landbouwers”.

Deze stelling wordt gesteund door Bews; hij wijst op het groter belang van en de nadruk die gelegd wordt op het kinderen krijgen en hun opvoeding bij landbouwers in contrast met voedselverzamelaars en herders¹, evenals het voorkomen van de opvatting dat een huwelijk niet volledig is totdat er een kind is geboren, dat steriliteit voldoende reden is tot scheiding, en de zekerheid waarmee wordt gedacht aan een leven na de dood.

Zwangerschap

Als een drentse vrouw zwanger is, probeert ze dit aanvankelijk zolang mogelijk voor iedereen, behalve haar directe familie, geheim te houden.

Tijdens de zwangerschap is er geen verbod op bepaalde voedingsmiddelen. Het is echter gebruikelijk om “niet alles al in gereedheid te brengen”, vooral niet voor de eerste baby, “voor het geval dat er iets fout gaat.”

Vroeger werden er vrijwel geen babykleertjes voor de geboorte gemaakt, vandaag de dag komt dit taboe hoofdzakelijk nog tot uitdrukking door geen kinderwagen voor de komst van het kind te kopen, of, als zo’n belangrijke aankoop toch wordt gedaan, deze op te slaan bij familie. De meeste vrouwen geven geen andere bijzondere taboes toe, maar de wijkzuster denkt dat een zwangere vrouw vaak zal vermijden om onder een waslijn door te lopen of om een halsketting te dragen, omdat zoiets er de oorzaak van kan zijn dat het kind wordt gesmoord door de navelstreng.

De meeste vrouwen die hiernaar wordt gevraagd, beweren dat men dit vroeger geloofde. Zwangere vrouwen gaan het niet rustiger aan doen in hun dagelijkse bezigheden.

Geboorte

In Anderen is het nog steeds de gewoonte om de vrouw thuis te laten bevallen. Psychologisch gezien voelt de moeder zich thuis veel veiliger in de haar bekende omgeving, omringd door haar familie. De geboorte is “natuurlijk” in de zin dat er geen medicijnen worden gebruikt, dit is trouwens de normale gang van zaken, in Drenthe, zowel als in de rest van Nederland.²

Nog maar vijftig jaar geleden werd een groot percentage van de kinderen in Drenthe zonder hulp van een dokter geboren. In zo’n geval meldde de vader gewoonlijk een paar dagen later

bij de dokter dat er een kind was geboren en dat alles in orde was. Als de weeën zijn begonnen, kwam de burenhulp direct op gang. De naaste burens (het eerste huis aan beide kanten) kwamen om voor de moeder te zorgen. Andere burens (uit het tweede huis aan beide kanten) hadden andere taken, o.a. de complete zorg voor de kleine kinderen uit het gezin op zich te nemen. Dat de moeder het bed moest houden, werd dikwijls aan de kinderen uitgelegd door te zeggen dat zij door een ooievaar in haar been was gepikt.

Vaak was er een baker in de gemeenschap, een onopgeleide vrouw die echter de naam had goed om te kunnen gaan met pasgeboren baby’s. Zij werd meestal ook te hulp geroepen. De ouderwetse baker of de buurvrouw wreef vaak, vlak voor de geboorte, een beetje olie in de navel van de moeder; men dacht dat de nageboorte hierdoor gemakkelijker zou komen.

Het was tevens gebruikelijk dat er een rozijn of een theelepelsuiker in de navel van het pasgeboren kind werd gelegd. De wijkzuster in Rolde maakt dit gebruik tegenwoordig af en toe nog wel eens mee. De rozijn of de suiker werd waarschijnlijk gebruikt om het overblijvende weefsel van de navelstreng te doen uitdrogen, hetgeen tegenwoordig wordt bereikt door wegschroeien of door het gebruik van nitraat door de dokter. M.C. uit Anderen vertelde dat, als er geen dokter aanwezig is, de burens de navelstreng gewoonlijk afsneden en met een lint afbonden. “Ik heb zelf vijf kinderen gekregen, dus ik weet er alles van.” Als pasgeboren baby’s last hebben van slijm in hun keel, zullen sommige ouderwetse grootmoeder dit proberen te verwijderen door hun sterke zwarte koffie te geven, tegen het uitdrukkelijke verbod van de wijkzuster in. Vroeger was het ook de gewoonte om een kind een beetje jenever te geven - meestal op een lapje met suiker - om het rustig te maken en goed te laten slapen. Fopspenen werden een tijdlang erg veel gebruikt, maar ze worden nu door vrijwel alle volksgezondheidsinstanties zo sterk ontraden, dat men ze nog maar zelden ziet.

Het pasgeboren kind werd tweemaal daags gewassen; dit karweitje werd ’s morgens door de ene naaste buur en ’s avonds door de andere gedaan. Vanaf de geboorte wordt dus al de hulpvaardigheid en gemeenschapszin van het dorpsleven tot uitdrukking gebracht.

In vroegere tijden liet men de pas bevallen vrouw negen dagen lang, ongewassen en zonder het bed te verschonen, liggen, omdat men dacht dat zij gevaar liep te sterven als zij in die periode werd aangeraakt. Er wordt nog algemeen aangenomen dat de negende dag gevaarlijk is en hierin schuilt een grond van waarheid, aangezien trombose en bloedvatverstopping dan het meest voorkomen. Tot voor kort was het eigenlijk nog de gewoonte van de moeder om op de negende dag weer naar bed te gaan.

Tegenwoordig moet er een dokter of een gekwalificeerde vroedvrouw bij de geboorte aanwezig zijn. De vroedvrouw uit Rolde wordt vaker door de gezinnen van Anderen gebruikt dan de dokter. Hoewel zij ook als een specialist wordt beschouwd, is zij niet zo duur. Tegenwoordig krijgen de gezinnen hulp van buiten, of van een gekwalificeerde wijkverpleegster, of van een huishoudhulp (die hiervoor een opleiding van anderhalf jaar heeft gehad). Maar als het gezin zelfs die hulp niet kan betalen, of die niet kan krijgen, zullen de burens graag de traditionele hulp verlenen.

1 Bews 1935, pp.208-213

2 Tegenwoordig (1953) is hierover verschil van mening tussen (de Universiteit van) Leiden, die voorstander is van het gebruik van medicijnen, en (die van) Utrecht, die er tegen is.

Hoewel alle grootouders en de meeste oudere ouders van vandaag hun leven op deze manier moeten zijn begonnen, is de huidige generatie van kinderen grotendeels het produkt van de nieuwe leer van frisse lucht, sinaasappelsap en levertraan. De uitstekende volksgezondheidsdienst, met inbegrip van vooral het consultatiebureau, was nergens in Nederland zo nodig en nuttig als in Drenthe. Hoewel er nog steeds een gemakkelijk te herkennen verschil bestaat tussen de ideale en de huidige situatie, verzekeren de experts ons dat de verbeteringen van de afgelopen twintig jaar werkelijk enorm zijn.

Babyjaren

HET KRAAMBEZOEK: Nadat de geboorte van een kind was bekend gemaakt, lieten familieleden of buren of organisaties waar de ouders bij hoorden vaak een “plas”, een groot krentenbrood, bij het gezin bezorgen, maar dit gebeurt nog maar sporadisch. Naaste buren en familie die dichtbij woont komen even voor een kort bezoekje. Het echte en ietwat formele kraambezoek komt echter nog in veel dorpen, zoals Anderen, voor.

Tussen twee en vier weken na de geboorte van een kind, bepaalt de moeder een dag voor dit bezoek. De dichtstbijzijnde buren (twee aan elke kant) worden verwacht, evenals zoveel mogelijk familieleden, en soms andere speciaal uitgenodigde personen. Alleen vrouwen komen dan op bezoek. De baby wordt bekeken en bewonderd en gaat soms van hand tot hand (oftewel “van schort tot schort”), en elke vrouw zegt iets aardigs, zoals, “Wat is hij al sterk”, of “Dat het maar een flinke kerel mag worden.” Het is de gewoonte dat er eerst koffie met een plak koek of koekjes wordt geserveerd, daarna de traditionele boerenjongens, gemaakt van brandewijn met rozijnen en suiker. Elke gast geeft een klein geldbedrag aan de nieuwe moeder voordat ze weer weggaat. Soms neemt iemand een cadeau mee, maar het geven van geld is meer gebruikelijk. In Anderen is het geen vast bedrag, maar in het nabije Gasteren is twee gulden stilzwijgend afgesproken. Zo men wil zou men in dit formele bezoek een soort van aanname in de gemeenschap kunnen zien. De vrouwen in Anderen zeggen echter slechts: “Zo doen we dit altijd.”

DOOP: Men zegt dat dit wordt gedaan omdat “er iets zou kunnen gebeuren” of men zegt “dat doe je nu eenmaal.” Elk kind in Anderen is gedoopt in de kerk van Eext, en het is inderdaad een gewoonte die zonder uitzondering in heel Drenthe geldt. De dominee bepaalt vier keer per jaar een datum voor deze plechtige gebeurtenis tijdens een zondagsdienst, en de kinderen worden er gewoonlijk mee naar toe genomen als ze zes maanden oud zijn. Men maakt gebruik van de dienst in de Nederlands Hervormde Kerk. Het doop-ritueel wordt niet zozeer beschouwd als een heilig symbool, maar meer als een noodzakelijke sociale gebeurtenis. Dit is een weerslag van de onpersoonlijke collectieve benadering van de kerk, zoals die in sommige gedeelten van Drenthe overheerst. De ouders worden bij deze gelegenheid door vrienden en buren gefeliciteerd en familie komt op bezoek - dat is alles.

NAMEN EN SYSTEEM VAN NAAMGEVING: Naamgeving wordt gebruikt als een manier om de familieband te laten voortduren en versterken. Tot op zekere hoogte zijn de namen die in het dorp worden gebruikt kenmerkend voor Drenthe, of ze hebben op zijn minst Drentse toevoegingen. Er zijn vaak kleine veranderingen in vorm en spelling en de meeste namen hebben zowel een mannelijke als een vrouwelijke vorm. Soms zijn er meerdere van beide vormen. Er komen op dit moment bijvoorbeeld zes mannelijke en vijf vrouwelijke vormen van Jan en zes mannelijke en acht vrouwelijke vormen van Hendrik voor in het dorp.

Jan is de meest voorkomende naam. In de burgerlijke stand van Anderen komt Jan 66 keer voor in deze vorm en 115 keer in alle mogelijke vormen. Deze steeds weer voorkomende herhaling geeft aanleiding tot veel verwarring, vooral bij een buitenstaander, en het is daarom gebruikelijk om Jan, als hij de schoolgaande leeftijd bereikt, aan te duiden als zoon van De Bie of van Beugels, waarbij de familienaam voor een nauwkeuriger identificatie wordt gebruikt. Het komt maar zelden voor dat iemand een tweede voornaam, d.w.z. een dubbele naam, heeft.

Aan de naamgeving ligt een vrij vast patroon ten grondslag. Kinderen worden vrijwel altijd naar één van hun vier grootouders genoemd. In de 58 gezinnen waarvan de gegevens beschikbaar zijn, zijn van het totaal aantal van 177 kinderen slechts 24 niet genoemd naar een van hun grootouders, en van deze 24 waren 12 niet bij de eerste 4 kinderen in het gezin.

Het meest gangbare is om de eerste zoon naar de grootvader aan vaders kant te noemen, is het eerstgeboren kind echter een dochter, dan wordt zij daarentegen vaak naar de grootmoeder aan moeders kant genoemd. Dezelfde eerlijkheid die je aantreft bij de verdeling van opbrengsten en lof, waar het sociale leven zo van doordrongen is, vind je terug in de regelmaat waarmee het eerste en derde kind worden genoemd naar de ouders van de vader en het tweede en vierde kind naar de ouders van de moeder, of juist omgekeerd. Er zijn uiteraard uitzonderingen door woonomstandigheden of de vroegtijdige dood van een grootouder. Soms, als het gezin bij de ouders van de moeder inwoont, zal het eerste kind naar een van de grootouders aan moeders kant worden genoemd. Als een van de grootouders overleden is, wordt het eerste kind soms naar hem of haar genoemd. Verscheidene ouders zeiden: “Op deze manier wordt de familielijn in stand gehouden.”

OPVOEDING VAN HET KIND: De tegenwoordige jonge moeder kan er nauwelijks aan ontkomen dat ze goed is ingelicht over voeding, baden, kleding, spenen en de zorg voor het kind in het algemeen. Een speciale afdeling van het Groene Kruis (een nationaal georganiseerde dienst voor de volksgezondheid) voor de kindverzorging heeft een reeks consultatiebureaus opgezet, die in Drenthe binnen ieders bereik zijn. De dienstverlening is gratis voor leden van het Groene Kruis, en elke huishouding in Anderen en in vrijwel geheel Drenthe is lid door eenvoudig elk jaar een kleine, vrijwillige bijdrage te geven. Consultatiebureaus zijn in de grotere plaatsen dagelijks geopend en in enkele achteraf gelegen gebieden een keer per maand een middag. Een dokter en de regio-verpleegster of een speciaal opgeleide

verpleegster hebben dan dienst. Doktoren verlenen hun diensten gratis. Rond de aanvangstijd kan men groepen moeders trots en een beetje zelfbewust hun kinderwagens naar de plaats van samenkomst zien duwen.

Voor de moeders van Anderen is het moeilijk om van deze dienst gebruik te maken aangezien het dichtsbijzijnde consultatiebureau in Rolde is, op een afstand van vier kilometer. Dit betekent een wandeling van acht kilometer, een langdurige ontbering in de wintermaanden met slecht weer. Daarom gaan er slechts twee moeders van Anderen geregeld heen.

Er wordt volgens een standaard procedure gewerkt. Babies worden uitgekleeft, gewogen en onderzocht. De gegevens worden geregistreerd en er wordt advies gegeven. Als er iets ernstigs wordt ontdekt, maakt de dokter een afspraak voor de moeder met de huisarts (of soms is hijzelf de huisarts).

Moeders lijken met plezier naar het consultatiebureau te gaan. Het is ten dele een sociale gebeurtenis; ze kunnen vrouwen ontmoeten die ze anders niet dikwijls zien, daarbij de vooruitgang van de babies bespreken en vergelijken en een poosje van huis zijn.

Er zijn nog twee andere moderne voorlichtingsdiensten voor moeders - het maandelijks bezoek van de wijkverpleegster en de "Moeder en Kind"-afdeling van het Groene Kruis. De babies worden een keer per maand bezocht. In het algemeen wordt er naar het bezoek van de verpleegster uitgekeken, zoals blijkt uit het vaak herhaalde "Wanneer komt Zuster³ weer?" of "We hebben de hele vorige week naar Zuster uitgekeken, maar ze kwam maar niet."⁴ De afdeling "Moeder en Kind" functioneert onder een aparte Vrouwencommissie van het Groene Kruis. Het heeft hoofdzakelijk een voorlichtende taak, maar het verstrekt ook bepaalde goederen en verpleegdiensten. Het stuurde bijvoorbeeld baby-weegschalen naar Anderen toen wij er in maart waren.

Alle geboortes moeten binnen drie dagen worden aangemeld. Als de vader dit op het gemeentehuis doet, krijgt hij van de gemeente een praktisch boekje over babyverzorging.

Het consultatiebureau, het verpleegsterbezoek en de "Moeder en Kind"-programma's hebben op drie gebieden voor veranderingen gezorgd: voeding, kleding en frisse lucht.

Tenzij het fysiek niet kan wordt altijd aan borstvoeding gedaan. Vroeger en zelfs nog tegenwoordig wegens de woonomstandigheden in de ouderwetse boerderijen, werd de baby gevoed zodra het hilde. Vooral 's nachts was dit het geval, als de grootmoeder, die vlakbij sliep, tegen de moeder zei dat ze het kind direct moest voeden. Er wordt tegenwoordig sterk aangedrongen op een regelmatig voedingsschema; gewoonlijk zes keer per dag in de eerste drie maanden, daarna vijf keer. Hiervan wordt soms afgeweken om tegemoet te komen aan het werkritme op de boerderij. Volgens recente cijfers krijgt 30% van de babies in Drenthe na drie maanden geen borstvoeding meer. Het spenen gebeurt in de meeste gevallen erg geleidelijk en blijkbaar zonder trauma, maar soms gebeurt het plotseling,

bijvoorbeeld als de moeder weer een baby verwacht. (Er wordt dan gespeend op advies van de dokter.)

Verscheidene verpleegsters en dokters benadrukken dat borstvoeding vroeger in het algemeen van korte duur was omdat de hulp van de moeder in het veld erg nodig was. Daartegenover werden er in het verleden enkele gevallen van zeer langdurige borstvoeding gerapporteerd, wel tot op twee of driejarige leeftijd. Er wordt gezegd dat dit werd gedaan om een nieuwe zwangerschap te voorkomen.

Het gebeurde geregeld dat de pasgeboren baby de eerste nacht op een stoel doorbracht. Soms werd de baby bij de moeder in de bedstede gedaan. In sommige gevallen zorgden een paar planken in de bedstede, waar andere jonge kinderen, zelfs soms erg jonge, sliepen, voor een afgescheiden ruimte als bed voor de baby. Vroeger werden babies ook wel in een eigen wieg gedaan (hiervan zijn voorbeelden te zien in vrijwel elk museum). Tegenwoordig heeft de kinderwagen grotendeels de plaats van de wieg ingenomen. Zelfs in de meest ouderwetse huishouding is de kinderwagen altijd van de laatste mode, vaak compleet met plastic beschermers tegen regen en wind, en met een bewerkt kussen en dekentje. Het is duidelijk een belangrijk bezit waaraan prestige wordt ontleend.

Op de leeftijd van drie maanden wordt vruchtesap en vitamine D aan het dieet toegevoegd. Levertraan wordt vrij algemeen gebruikt. Kinderen die geen of niet voldoende moedermelk krijgen, worden gevoed of bijgevoed met karnemelk met daarin dextrose. Soms wordt volle melk met citroenzuur gebruikt. Het gebruik van karnemelk als babyvoedsel is vrij algemeen in Nederland. Door het bij een bepaald maal te voegen wordt er een gruwel (dunne pap) van gemaakt; of nog later wordt het soms met suiker en beschuit gegeten. Met vijf maanden krijgt het vast voedsel zoals beschuit en appelmoes, en met zeven, aardappels met gemalen groente. De moeder voedt het kind meestal met een lepel, maar met tien of twaalf maanden eet het zelf zijn beschuit en brood. Als het ongeveer anderhalf jaar is begint het kind meestal zelf met de lepel te eten, met de kinderstoel aangeschoven bij de eettafel.⁵ Men heeft de sterke neiging om de kinderen te overvoeden, zo erg zelfs dat de doktoren en verpleegsters met opzet minder dan het optimum adviseren. Veel jonge moeders proberen echter precies zo te doen als de verpleegsters en dokter hen vertellen, maar de dagelijkse omstandigheden maken het vaak moeilijk zich aan zo'n programma te houden.

Babies worden gewoonlijk elke dag zorgvuldig in bad gedaan en worden in het algemeen schoon gehouden. De wijkverpleegster beweert dat er in Anderen twee gezinnen zijn die zich weinig of niets van haar advies aantrekken en waarvan de kinderen dan ook niet netjes schoon gehouden worden. Het lijkt alsof kinderen ouder dan twee jaar minder vaak in bad gaan, misschien maar een keer per week.

Zindelijk maken begint meestal tegen de tijd dat een kind leert lopen. Als het een drukke boerderij is kan dit aanzienlijk later zijn. Het kind wordt eerst op een speciale po of kinderstoel gezet. Wanneer het kind zichzelf vies maakt, wordt het niet gestraft, maar alleen maar schoon gemaakt,

3 Alle verpleegsters worden "Zuster" genoemd.

4 In Oosterhesselen werd bij een collecte 400 gulden opgehaald voor een auto voor de Zuster.

5 Ter voorkoming van linkshandigheid heeft men een speciale lepel ontwikkeld, waarvan het ondereind zo is gevormd dat het niet mogelijk is om er met de linkerhand mee te eten.

soms niet al te grondig. Het wordt soms geprezen of beloond met een snoepje als het de hele dag schoon en droog blijft. Verstopping komt vaak voor en zou het gevolg kunnen zijn van te veel koekjes eten. Moeders maken zich over zoiets erg bezorgd en zullen hier zeker met de dokter of verpleegster over spreken. De moeder zal ook contact met de dokter opnemen als het kind na drie jaar nog niet zindelijk is. Men heeft geen valse schaamte in verband met het proces van ontlasting. De moeder vraagt het kind in het openbaar en in het bijzijn van vreemden of het moet plassen - "Zus, moet je plassen?". Op een keer zei een jongetje, toen hij over een pad tussen de velden liep, heel kalm: "Ik moet piesen", stopte en deed het vlak voor een groep vreemde volwassenen. Dit wordt op dezelfde nonchalante manier opgenomen als haar kammen, het gezicht en armen wassen en zich omkleden in dezelfde kamer met de rest van het gezin en verzamelde gasten.

Er is tot laat in de lente geen kinderwagen in Anderen te bekennen, zelfs niet op een zonnige, windstille dag; en aangezien de ramen vrijwel de gehele winter potdicht zitten, zijn de kinderen erg van frisse lucht verstoken. Dit staat in schril contrast met de appelrode wangen van de kinderen tussen twee en zes jaar die vrijwel de hele dag buiten spelen. Maar als de lente vordert, worden de kinderwagens tijdens het warmere gedeelte van de dag buiten gezet. De moeders in Anderen zeggen dat dit moeilijk is omdat er vaak geen goede plaats te vinden is. Om de babies warm te houden wordt een warme kruik, vol heet water en in een wollen doek, in de kinderwagen gedaan, onder de rug. De babies worden dik ingepakt, zelfs met een nauwgesloten muts. In de meer afgelegen Drentse dorpen, kwam het tot 1920 vaak voor dat de babies zo stevig in een wollen deken waren ingepakt, dat ze hun beentjes vrijwel niet konden bewegen. In erg warm weer, wat hier zelden voorkomt, worden ze in een donkere koele kamer gezet. Ze zijn nooit bloot.

Als de baby oud genoeg is om alleen rechtop te zitten, komen de kinderen vrijwel altijd in een box in de woonkamer, gewoonlijk met een laken op de bodem. Hoewel speelgoed niet veel voorkomt, heeft bijna elke baby een paar eenvoudige speeltjes, zoals rammelaars of houten blokken. Een kind krijgt meestal een rauwe wortel om op te bijten als het tanden krijgt. Bijtringen komen veel voor, vooral als ze aan een rammelaar vast zitten. Duimzuigen wordt toegestaan. Als een kind laat tandjes krijgt, denken de ouders dat het kind geestelijk minder ontwikkeld zal zijn.

Besnijden komt hier niet voor. Het wordt noodzakelijk noch aan te raden geacht. Masturbatie komt niet vaak voor, maar als het voorkomt vinden moeders dat zorgelijk. Ze denken dat er lichamelijk iets niet in orde is. Ze vragen de dokter er naar of brengen het kind bij hem.

Het Socialisatie Proces

KLEUTERS: Baby's worden vaak opgepakt en geknuffeld als er tijd voor is en vooral als er een grootmoeder in huis is. Als er bezoek is wordt de baby vaak opgepakt en rondgereikt door de aanwezige vrouwen. Vaders besteden gewoonlijk meer aandacht aan zoons, zelfs als peuter, maar er wordt zo vroeg geen verschil gemaakt tussen jongens

en meisjes met betrekking tot houding of opvoeding. Jongens en meisjes spelen normaal samen, maar als ze de schoolgaande leeftijd hebben bereikt, overheerst toch een tamelijk strenge scheiding in leeftijdsgroepen. Kinderen vormen hechte vriendschap met anderen in hun klas, maar ze gaan niet om met kinderen in klassen beneden of boven hen. Kleuters leren al vroeg hun plaats in het gezin en in het dorp. Meestal voegen ze zich gemakkelijk en onopvallend in het gezinsleven in. Ze zijn vrij om het grootste gedeelte van de dag te spelen, buiten of binnen, met hun leeftijdsgenoten, overal in het dorp. Daar Anderen een kilometer van de hoofdweg af is, is er betrekkelijk weinig gevaar van het verkeer, hetgeen, tenminste ten dele, de reden is dat er geen kleuterschool is.

Alle huizen in het dorp staan bovendien open voor de kinderen. Ze kunnen waar dan ook zo maar ongevraagd binnen lopen, meestal zonder aan te kloppen, terwijl ze alleen maar even halt houden om hun klompen op de "pomp straat" voor de deur van de woonkamer uit te trappen. Natuurlijk heeft elk kind zijn favoriete adresjes, zoals een bepaalde tante die altijd goed is voor een snoepje, of het huis van een vriendje, of een favoriete buurman. Toen H.J. als bruid in Anderen kwam wonen, ondervonden de kinderen al gauw dat ze bijzonder begrijpend en aardig was (ze had daarvoor als kinderverzorgster gewerkt in een Kindervakantiekolonie) en ze liepen bij haar de deur plat. Er kwamen zelfs schoolgaande kinderen voor en na schooltijd bij haar op bezoek, wat niet gebruikelijk was.

Drentse kinderen gehoorzamen snel en zijn in het algemeen gemakkelijk in de omgang - gemakkelijker dan in andere delen van Nederland. Er is verder opmerkelijk weinig spanning tussen kleuters, hun oudere broertjes en zusjes, en hun ouders. Meestal hebben beide ouders het te druk om extra tijd aan kleuters te besteden, behalve dan wat nodig is voor hun fysieke welzijn. Desondanks heeft men veel geduld met een klein kind en wordt het niet aan de kant geschoven of gedwongen om kleine karweitjes te doen voordat het dat zelf graag wil. Kinderen leren bijvoorbeeld pas laat zichzelf aan te kleden en de meesten worden nog door hun moeders geholpen als ze al naar school gaan. Kleren zijn stevig, vooral in de winter, en bestaan bijna helemaal uit gebreide dingen, met inbegrip van ondergoed en kniekousen of kousen, alles gemaakt door de moeder. Men doet zelden extra kleren aan als men naar buiten gaat. Men draagt zowel binnen als buiten, zelfs vlak naast de kachel, dezelfde drie lagen gebreide kleren. Ouders gaan zelden uit met hun kinderen, bijvoorbeeld naar een stad, of naar winkels, laat staan naar een film.

Hel hele leven van kleuters draait uitsluiten om huis en dorp. Ze lijken bereid te doen wat hen wordt gevraagd; en ze zien of kennen geen andere manier van leven. Als ze een keer per jaar een nacht logeren bij een tante of oom in een naburig dorp - dit gebeurt vrijwel nooit als kleuter - dan is dat al een hele gebeurtenis.

Ze leren thuis gehoorzaam te zijn. De hele atmosfeer straalt rust en kalmte uit; in het gezin voelt iedereen zich volkomen op zijn gemak, zonder spanning. Kinderen gehoorzamen snel, zodat als ouders zeggen, "En nu naar bed", ze direkt gaan. Op menig avondbezoek waren alle kinderen al ingestopt in hun bedsteden of slaapkamer als

we om half acht binnen kwamen. Deze handelbaarheid lijkt zich uit te strekken tot aan de paarden en koeien. Met zachtheid behandeld, reageren ze gewillig.

Kinderen wordt geleerd beleefd te zijn en zich stil te houden tot hen iets gevraagd wordt. Op menig middagbezoek zaten kinderen werkelijk soms een of twee uur naar de mensen, die praatten, te kijken zonder een woord te zeggen.

Eerlijkheid wordt hen al vroeg ingeprent. Eerbied voor het eigendom van iemand anders is zo groot dat het volgens de meester in zijn zes jaren in Anderen nog niet voor was gekomen dat er een potlood op school was verdwenen.

Een kind wordt zelden lichamelijk gestraft. Hoogstens dat het eens zonder eten naar bed wordt gestuurd. De Meester wist slechts van één geval af waarbij een schoolgaande jongen een klap had gekregen.⁶ Soms wordt een jongen eens door een erg nerveuze moeder in zijn arm geknepen om hem te straffen of om beter op te letten, maar ook dit is een uitzondering. Dat een kind het zou wagen om een ouder te slaan is ondenkbaar.

Kinderen zijn verlegen voor vreemden, maar niet zo erg dat het pijnlijk wordt. De meesten van hen keken ons voortdurend aan toen wij voor de eerste keer bij hen thuis kwamen, maar dit gebeurde niet op een onbeleefde manier. Zij beantwoorden vragen meestal met een benepen stemmetje, en lieten hun hoofd een beetje hangen als alle aandacht op hen gericht werd. Sommigen zongen een liedje op verzoek van hun moeder; anderen waren hier te verlegen voor. Soms durfden kinderen ons om iets te vragen - bijvoorbeeld om een foto te maken, of om een ritje in onze auto.

Er kwamen weinig gevallen van uitgesproken angst bij kleine kinderen voor. Toen we het gezin T. bezochten, keek V.T., drie jaar oud, die bij de tafel met een lepel een gepelde sinaasappel uit een kopje zat te eten, ons droevig en ernstig aan. Hij begon echter te huilen toen we opstonden om te vertrekken. Zijn moeder pakte hem op de arm en stelde hem gerust, terwijl ze uitlegde, "Hij is pas thuis uit het ziekenhuis. Hij denkt dat elke vreemde hem er weer mee naar toe zal nemen." Bij het volgende bezoek, een week later, zat V.T. in een kinderstoel tegen een muur, met een prentenboek in beide handen waarachter hij zich tijdens ons bezoek met succes kon verstoppen, maar hij hilde niet toen we weggingen. Een maand later, nadat we hem verscheidene keren in zijn eigen omgeving hadden gezien, vertelde hij zijn moeder ongevraagd, "Nu ben in niet meer bang voor Professor Keur." Hij gaf ons een hand toen we kwamen en praatte vrij. Je ziet zelden een kind huilen.

Het Drentse kind heeft opmerkelijk weinig om mee te spelen en vrijwel geen materiaal om zijn fantasie mee te stimuleren. Speelgoed is er weinig en dat weinige is erg eenvoudig. Het wordt gebruikt en opnieuw gebruikt tot het totaal versleten is. Soms worden gewone huishoudartikelen gebruikt: J.C., twee jaar oud, gebruikte een gewone stoffer

en blik als speelgoed, en N.C., drie en half jaar oud, naaide met wit draad stukjes van een oude trui aan elkaar. Verscheidene kinderen van B.L. vermaakten zichzelf met prentbriefkaarten, foto's en afgedankte pocketboeken. Y.Y. liet ons zijn knikkers stuk voor stuk zien, en een eenvoudige puzzel die hij op de zondagsschool had gekregen. De laatste was zo versleten dat ze bijna uit elkaar viel, maar hij loste de puzzel in een oogwenk op, omdat hij ze zo goed kende.

De ouders zijn in het algemeen van mening dat veel geld uitgeven aan speelgoed een verkwisting is. Zelfs met verjaardagen en met Sinterklaas wordt gewoonlijk eenvoudig, goedkoop speelgoed gegeven; en soms wordt er niets anders gegeven, dan een zak snoep of lekker gebak. Fruit uit een blik wordt door iedereen op prijs gesteld. Tegenwoordig wordt er wat meer gedaan voor de oudere kinderen, zoals een fiets helemaal laten opknappen, of zelfs het kopen van een nieuwe, of zoals bij H.M., die een elektrische naaimachine kreeg, zodat zij met meer gemak alle kleren voor het gezin kon maken. Men koopt in het algemeen alleen nuttige dingen; het uitgeven van zoveel geld doet men niet voor de jongere kinderen. Een uitzondering hierop is de aanschaf van een autoped voor de kleuter. Veel kinderen bezitten er een, waarop je ze op een zonnige dag ziet rijden door de dorpsstraat. Dit is een soort van voor-fiets periode. Kinderen leren al vroeg fietsen, soms al als ze vier zijn, en vrijwel altijd voor ze naar school gaan. Ouders kopen meestal goede fietsen voor hun kinderen als zij hen oud genoeg achten om alleen te kunnen fietsen.

De kleuter in Anderen leeft niet in een "kinder"-wereldje apart, maar maakt deel uit van het gezin - hij doet mee met alles in de groep. Hij is bij alle belangrijke gebeurtenissen aanwezig, wanneer familie en kennissen op bezoek komen, als er een kalf wordt geboren, als er een crisis is over de toekomstige schoolopleiding van een broer, en als een grootmoeder overlijdt. Hij hoort bij de gemeenschap - hij doet mee met de activiteiten van oudere kinderen, hij loopt bij andere mensen binnen als hij zin heeft, hij is een van velen op speciale feestdagen zoals Sinterklaas, Sintmaarten en Palm Zondag. Vanaf zijn geboorte is hij, niet als een individu maar als een lid van een groep, voorzichtig geïndoctrineerd. Hij is over het geheel genomen in zijn kleuterjaren gemakkelijk om mee te leven, gehoorzaam, plooibaar, men houdt van hem en hij houdt van anderen.

Er is dus, zelfs als baby en kleuter, veel nadruk op groepsverband, zowel in het gezin als in het dorp. Het opnemen van een nieuw kind in de groep wordt gesymboliseerd in het formele kraambezoek. Alle huizen in het dorp staan open voor de kleuter. Hij is een graag geziene toevoeging aan bepaalde activiteiten van oudere kinderen, en hij is een geaccepteerd lid van de werkende gezinsgroep.

De moderne wereld heeft via nationale volksgezondheidsdiensten ingebroken in de harde kern van de Drentse traditie voor wat betreft de kinderverzorging, hetgeen in sommige gevallen een zekere spanning en conflicten veroorzaakte tussen de grootmoeder en de moeder van een kind. Maar vanuit het gezichtspunt van het kind is de wereld een kleine veilige haven van huis en dorp, waarin hij een veilige plaats heeft en waar hij bij hoort, hoewel hij niet het middelpunt van de belangstelling is.

⁶ N.C. had een vuurtje gestookt op het erf. Zijn vader was ontzet hierover wegens het gevaar - met stro en rieten daken vlak bij - en gaf de jongen in zijn boosheid een draai om zijn oren. De jongen was zo verbaasd dat hij uitriep, "Dat zo'n grote man als jij zo'n kleine jongen als mij durft te slaan." De vader vertelde dit verhaal zelf aan de meester en voegde er aan toe, "De jongen had gelijk en wat kon ik anders doen dan gewoon weg te lopen."

SCHOOLKIND: Buiten de belangrijke en grote rol die de school nu eenmaal in het leven van een kind speelt, blijven de relaties met gezin en gemeenschap vrijwel gelijk. Het speelt met zowel jongens als meisjes in zijn eigen klas. De scheiding in jongens en meisjes gebeurt pas na de lagere school. Zijn gedrag t.o.v. kleuters, en het gedrag van kinderen in de hogere klassen t.o.v. de eerste-klassers, is opmerkelijk beschermend. Deze bescherming is niet beperkt tot broertjes en zusjes, die evenmin worden voorgetrokken. Het is dagelijks zichtbaar door allerlei kleine dingen, zoals het optillen van een kind dat is gevallen, hem afkloppen, hem troosten, en kleine kinderen laten deelnemen aan veel activiteiten. Kleine kinderen sjuwen altijd de grotere na en schijnen altijd welkom te zijn. Op de zorg van de oudere voor de kleinere kinderen werd vooral tijdens de oorlog de nadruk gelegd, met speciale instructies voor het geval er een luchtaanval kwam op weg van of naar school. De belangstelling in jongere kinderen door de oudere wordt zelfs gedeeld door de opgroeiende jeugd, die zonder uitzondering allen kwamen kijken naar de uitvoering van het kindertoneelstuk "Pinnocchio" in het café, en allen genoten er van.

WERK: Ondanks huiswerk voor school, dat geen te grote last lijkt, en behoorlijk veel vrije tijd om te spelen, nemen de jongens en meisjes in Anderen geleidelijk deel in de normale werkzaamheden van het gezin. H.W., acht jaar oud, schreef een opstel waarin zij erg beeldend beschreef hoe zij haar moeder zaterdag hielp bij het wassen van de ramen en het schrobben van de stoep. Jongens willen graag helpen op de boerderij; meestal vragen zij of zij hun vader mogen helpen en doen dan graag al datgene dat hen is toegestaan. Jongens en meisjes van zeven en acht zullen vrijwillig helpen bij het bieten trekken. Tijdens het hooien helpen de jongens op de machines of houden de leidsels van de paarden vast. Veel kinderen helpen met aardappels rooien. Twee jongens van tien melken ieder vier koeien, en hier zijn ze, net als hun familie, erg trots op. Op deze verschillende manieren vinden kinderen hun plaats als bijdragende leden van de huishouding. Zij blijven in het algemeen gehoorzaam en volgzzaam tijdens hun schooljaren en zijn in die tijd erg afhankelijk van het gezin.

De gemeenschapszin is af te leiden uit de manier waarop kinderen samenwerken om een gedeelte van het schoolreisgeld samen te verdienen. Iedereen geeft er zijn tijd en moeite voor, of ze nu wel of niet met het reisje meegaan. Het geld, waarvan niemand zelfs maar denkt dat het van hem persoonlijk is, wordt in het schoolreisfonds gestort. Het oud papier ophalen op zaterdagmorgen is ook een voorbeeld van gemeenschappelijke activiteiten. De oudere en sterkere jongens duwen en trekken een zware boerenkar. Veel meisjes en kleinere jongen gaan mee, zelfs de kleinsten lopen er achteraan of worden op de kar getild. Beginnend aan een kant van het dorp gaat de optocht langzaam op weg, bij elk huis stoppend om papier op te halen. De jongens en meisjes dragen alles wat de boer en zijn vrouw voor hen hebben bewaard van de schuur naar de wagen; en zo gaan ze verder, met luid geschreeuw van vreugde als ze een grote stapel krijgen, maar ook tevreden met een paar kranten. Als het hele dorp is gedaan wordt de kar naar de school geduwd

en daar wordt de lading door allen gezamenlijk naar binnen gebracht. Hier wordt het materiaal zorgvuldig gesorteerd in stapels - kranten, pakpapier, karton, kunstmestzakken (dit levert het meeste op), en vodden. Na een aantal weken zorgt de Meester tenslotte voor de verkoop van het materiaal en maakt het verdiende bedrag bekend. (Fl. 47,25 in 1952.)

SPEL: Groepsspel komt veel voor. Knikkeren, hoepelen, en haasje-over wordt op gezette tijden gespeeld, voetbal het hele jaar door. Touwtje springen is heel populair, en soms worden er bepaalde liedjes bij gezongen, waarbij dan speciale dingen moeten worden gedaan.⁷ Een eenvoudig balspelletje wordt ook onder begeleiding van een onzinversie gespeeld. De bal wordt tegen een muur gegooid en daarna weer gevangen. Er zijn verscheidene kringspelletjes waarbij meestal gezongen wordt, maar niet alleen maar door de meisjes van de laagste klassen. "De Mosselman" lijkt het meest favoriete spel te zijn en heeft veel overeenkomst met "The Muffin-Man" (Muffin = kleine cake) van Engels sprekende kinderen. Een spel dat net zo gespeeld wordt als onze "London Bridge" (De Londense Brug) heeft iets andere woorden en een geheel andere melodie. De normale versie heet "Witte Zwanen, Zwarte Zwanen", maar in Anderen zingen ze, "Groene Kralen,"⁸ Witte Zwanen". Een iets andere versie van onze "Boer in het Dal" heet "In Holland staat een huis", waarbij er kleine afwijkingen zijn in de personen die worden gekozen. Een uitgebreidere "Boer-in-het-Dal" soort spelletje heet "De Schoorsteenveger", waarbij dertien karakters moeten worden gekozen. "Zakdoekje Leggen" is een andere variant van een zangspel dat ook door veel kinderen in andere landen wordt gespeeld.

Een spel met karakters en een dialoog staat bekend als "Anneke Tanneke Toverheks". De "heks" staat in een hoek, de "moeder" in de tegenovergestelde hoek met de ander spelers, die stoelen moeten voorstellen, achter haar.⁹ De heks loopt naar de moeder toe. De dialoog is de moeite van het vermelden waard, wegens de herkenning van de heks en de autoritaire rol van de moeder.

MOEDER: "Wie komt er langs mijn raam?"
 HEKS: "Anneke Tanneke Toverheks."
 MOEDER: "Wat wil je van mij?"
 HEKS: "Een koeltje vuur."
 MOEDER: "Ik heb geen vuur."

7 De onderstaande twee liedjes werden het vaakst in Anderen gezongen:

1.
 Kleine Jan stond op de brug
 Met zijn handje op zijn rug
 Met zijn duimpje in zijn mond
 Draai drie keer in het rond;
 Een, twee, drie.

(De springers draaien drie keer rond in het touw)

2.
 Links door de zee is de beste weg;
 Rechts door de zee is de slechtste weg.
(Bij de eerste regel, komt de springer van links onder het touw. Bij de tweede regel, komt de springer van de tegenovergestelde kant, tegen de richting van het touw in, wat veel moeilijker is.)

8 Het gebruik van het woord "kralen" konden we niet verklaren.

9 In andere dorpen zijn het kinderen in plaats van stoelen.

HEKS: "Dat is niet zo."
 MOEDER: "Wel waar."
 HEKS: "Mag ik binnen komen?"
 MOEDER: "Niet met je vuile klompen."
 HEKS: "Ik trek mijn klompen uit."
 MOEDER: "Dan krijg je gaten in je sokken."
 HEKS: "Ik trek mijn sokken uit."
 MOEDER: "Dan krijg je splinters in je voeten."
 HEKS: "Ik trek mijn glazen muiltjes aan."
 MOEDER: "Kom dan maar binnen."
(Heks voegt zich bij de groep spelers.)
 HEKS: "Vrouw wat heb je mooie meubels.
 Mag ik er een van proberen?"
(Zij leidt moeder af door daarna te zeggen:)
 "Kijk eens wat een mooie maan."
(Ze pakt een van de stoelen en rent ermee weg.
Dit wordt herhaald tot alle "stoelen" zijn gestolen.)

Er zijn verscheidene andere eenvoudige en minder formele spelletjes die vaak worden gespeeld. "Blok-gooien" is erg populair. Het wordt op allerlei manieren door jongens gespeeld. De eenvoudigste manier is dat je op een aangewezen plaats staat en moet proberen om een steen, blok of baksteen, die op een bepaalde afstand is gelegd, met een andere steen te raken. Een ingewikkelder vorm wordt in de winter op het ijs gespeeld. Er worden centen op een stuk steen gelegd. De spelers staan achter een op het ijs getrokken streep en gooien met een steen om de centen er af te gooien. Als ze met de kop naar boven vallen heeft de speler ze gewonnen. Het traditionele "Noten-Schieten" wordt op de twee Paasdagen nog in Anderen en veel andere Drentse dorpen gespeeld, en soms op Palm-Pasen om er al vast "in" te komen. Het wordt door mannen, jong en oud, en soms ook door vrouwen, gespeeld. Een rij noten wordt op de grond gelegd - de gladde harde leemlaag van de dorsvloer heeft de voorkeur. Daarna worden er vanuit de noten parallelle lijnen getrokken aan het eind waarvan geld wordt gelegd. De spelers "schieten" op de noten van achter een streep door een kogel (soms twee kogels tegelijk) te gooien. Spelregels m.b.t. het aantal te gebruiken noten, het neer te leggen geldbedrag en het aantal per worp te gebruiken kogels zijn erg flexibel en wordt per deelnemende groep overeengekomen. Het doel is om de laatste noot, en misschien een paar er voor weg te schieten, om het geld te winnen; maar als noten verder naar voren worden verplaatst, dan moet de speler betalen.

Kinderen laten blijken dat ze veel van de dieren op de boerderij afweten en dat ze op hen gesteld zijn. Ze wijzen de goede en beminnelijke eigenschappen en gedragingen van paarden en koeien aan. Verscheidene jongens houden duiven, en J.T. omringt zijn konijnen met veel zorg. Er wordt ook veel aandacht geschonken aan de natuur in het algemeen, en kinderen nemen vaak planten en dieren mee naar de Meester voor identificatie. Een viertal jongens in het dorp is bijzonder goed op de hoogte met de natuur; ze zijn erg goed in het vinden van kievitseieren, hetgeen een kunst op zich is. Kinderen, zowel jongens als meisjes, plukken graag wilde bloemen. L.M., een jongen van negen, reed in zijn eentje op Paaszondag in zijn schone, gesteven, blauwe blouse het dorp

uit naar een plek waar hij bosanemonen plukte. Wanneer de gele brem in mei bloeit, zie je groepen kinderen boeketten ervan plukken om de boerenkeuken op te fleuren.

Het karakter en gedrag van schoolgaande kinderen varieert van de persoonlijkheid van een zich vaak misdragend kind als H.N., een jongen van zeven en een half jaar, tot dat van zo'n super-ideaal kind als U.T., een meisje van tien. H.N. wordt door de dorpelingen als een kind met afwijkend gedrag beschouwd. Hij is de enige waarvan wordt gezegd, "Hij is een brutaal en onopgevoed kind", of "Het is een vreemd kind." Hij schijnt aandacht te kort te komen en stelt zich ontzettend aan om het te krijgen. Dit is niet de gewoonte van de kinderen hier, waar zij meestal niet in het middelpunt van de belangstelling staan, en de meeste kinderen voelen zich opgelaten als het wel eens een keer gebeurt. H.N. vraagt echter op verschillende manieren om aandacht. Op de Zondagsschool was de kinderen gevraagd een Paaspsalm van vier regels uit het hoofd te leren. De onderwijzeres, een jonge vrouw uit Anderen, vroeg hem het op te zeggen, waarop hij naar haar uitviel met, "Stik met je Zondagsschool." Zo'n weerwoord is ongehoord en alle kinderen bleven doodstil zitten. De onderwijzeres stuurde H.N. eruit, en hij liep tartend en stoer de klas uit. Toen ik hem de volgende keer, een paar dagen later, doelbewust langs de weg zag lopen, stopte hij echter wel om mij te groeten, "Goedendag Mw. Keur", en dit was de enige keer dat een kind mij op de manier aansprak zoals het hoort, namelijk met mijn achternaam.

H.N. geeft behoorlijk blijk van zijn onafhankelijke manier van denken en is niet bang om zichzelf uit te drukken. Dit "hoort" men niet te doen in Anderen, zelfs de volwassenen niet. De reactie die hij aan de andere kinderen gaf op de geïllustreerde lezing over het Amerikaanse Westen, gaf blijk van waarnemingsvermogen en was nogal uitgesproken in zijn minachtende vergelijking met deugdzaamheid van het leven in Anderen. Zulk gedrag, dat met goedkeuring in de Amerikaanse samenleving zou worden bekeken, en dat "bijdehand" zou worden genoemd, wordt in Anderen veroordeeld als brutaal en grof. Er wordt beweerd dat H.N.'s gedrag het gevolg is van de afwezigheid van zijn vader¹⁰, terwijl zijn moeder het te druk had en niet wist hoe ze hem aan moest pakken.

U.T., een meisje van tien, is daarentegen echter de apotheose bij uitstek van een drechts schoolkind. Ze is "goed" in de betekenis dat ze voldoet aan de verwachtingen thuis, op school en in de gemeenschap in het algemeen. Thuis is ze gehoorzaam en behulpzaam, steeds blijk gevend van voortdurende zorg om en liefde voor haar jonger broertje van drie. 's Avonds om zeven uur zegt ze uit haar zelf, "Nu ga ik naar bed." Toen haar oudere broer in dienst moest, voelde ze zich extra verantwoordelijk en zei tegen haar moeder, "Ik ga nu melken leren." Haar gevoel voor het belang van eenheid in het gezin is erg sterk ontwikkeld. Bij het spelen in het dorp is zij een aanvoester. Zij wordt gewoonlijk gekozen als degene die berichten in het dorp rond moet brengen, wegens haar betrouwbaarheid en volhardend plichtsbesef. Maar vooral op school blinkt zij uit. Ze is bang om te laat op school te zijn en is nooit afwezig. Ze maakt altijd plichtsgetrouw

¹⁰ De vader was na de oorlog geïnterneerd omdat werd beweerd dat hij lid was geweest van de NSB.

haar huiswerk. Ze is een uitstekende leerling, oplettend en participerend, maar extreem ijverig. Ze vertelt thuis weinig van wat ze denkt, zelfs zo weinig dat haar moeder soms verbaasd is over een toevallige, vroegwijze, ontboezeming. Ze is niet ad-rem, maar de meeste kinderen hier hebben geen snelle reactie. Naar buiten toe onverstoorbaar, geeft ze toch blijk van innerlijke spanning. Haar sterkste kant lijkt de literatuur en toneel te zijn. Ze schreef in 't geheim een toneelstuk van drie bedrijven, "Ada"¹¹, om het aan mij te geven. Dit werk geeft blijk van het toepassen van het op school geleerde, gecombineerd met creativiteit.

Door buitenstaanders, die jarenlang in Drenthe hebben geleefd, wordt vaak beweerd dat drenten weinig voorstellingsvermogen hebben. Het is waar dat hun denkbeelden en ideeën gewoonlijk rechtlijnig en bijna pijnlijk concreet zijn. Hoewel U.T. toch wel een uitzonderlijk geval is, zijn er genoeg anderen, zowel kinderen als volwassenen, die blijk geven van creatief denken.

U.T. heeft te kennen gegeven dat zij graag na de lagere school van Anderen verder zou willen leren, maar haar moeder zegt dat zij dit zo vroeg nog niet kan weten; ze kan hier later nog wel over beslissen. Er wordt aan getwijfeld of ze dit later nog wel "wil", omdat haar "familie" behoort bij de "rijke" boeren, en de traditie overheerst dat kinderen van zulke families op het familiebedrijf blijven, of dat ze trouwen en de echtgenoot een boerderij erft. Er is waarschijnlijk nogal wat wilskracht voor nodig om tegen deze traditie in te gaan, en U.T. is tot nu toe binnen de familie eenheid erg volgzzaam geweest. Ze is de op één na jongste van vijf kinderen. Haar familie is in goede doen, bezit behoorlijk veel land en is in het dorp in hoog aanzien. Haar familieomstandigheden zijn, in de ideale betekenis, kenmerkend voor de drentse boerderij.

OPENBARE SCHOOL: Er is een verwarrend aantal verschillende soorten scholen in Drenthe, net zoals in geheel Nederland, zelfs bij de basisscholen. Ze zijn voor het merendeel aangesloten bij verschillende religieuze groeperingen. In Anderen is echter maar één school met twee klaslokalen, de zogenaamd "neutrale" of "openbare", hoewel in de verte gelieerd met de Nederlands Hervormde Kerk en voor iedereen toegankelijk. Het hoofd van de school, door allen, jong en oud, in het dorp "Meester" genoemd, wordt bijgestaan door een jonge onderwijzeres, de "Juffrouw", die de eerste drie klassen heeft en handwerken geeft aan de oudere meisjes. In 1951 waren er 31 kinderen op school.

De eerste schooldag heeft niets angstaanjagends voor de kinderen in Anderen. Het kent elk kind in de klas; hij beschouwt de Meester en de Juffrouw als vriendelijke mensen die hij al heel lang kent; hij heeft al urenlang op het schoolplein gespeeld; en hij heeft bij diverse gelegenheden de school al bezocht. Het is waar dat de schoolervaring de horizon verbreedt, maar, zoals zovele andere dingen in het leven er voor en er na, het gebeurt zo geleidelijk en gemakkelijk dat het kind gevrijwaard is van elk gevoel van trauma. Kinderen gedragen zich netjes en rustig op school. Als hen iets wordt opgedragen, werken ze hier zelfstandig verder aan, zelfs als de onderwijzer niet aanwezig is.

Kinderen variëren van buitengewoon en uitstekend tot traag en dom. Volgens de Meester komt buitengewone intelligentie in bepaalde families voor. Er was maar één kind dat zulke leerproblemen had, dat het werd getest voor een bijzondere school, maar, omdat er niets aan hem mankeerde, bleef hij in Anderen. Ouders zijn er trots op als hun kinderen het goed doen op school en zullen vaak opmerken, "Hij doet het erg goed en heeft helemaal geen moeite met leren", of, "Zij had het beste rapport van de school." Aan de andere kant wordt het ook aanvaard als een kind achterblijft op school. Een vader zei van zijn zoon, "Hij kan niet leren."¹² Het leerplan is in Nederland gestandariseerd, maar er is behoorlijk veel vrijheid ten aanzien van methode en uitleg. In Anderen wordt er door de Meester behoorlijk veel lokale geschiedenis verweven met de algemene geschiedenis van Nederland. Hij gaat met de kinderen de oude megalithische monumenten, de hunebedden, in de buurt bekijken. Ze bezoeken de oude kerk van het dichtbij gelegen Anloo en bestuderen een oude saksische boerderij. Er wordt hier extra tijd en moeite besteed aan de nederlandse taal, omdat thuis vrijwel uitsluitend het drentse dialect wordt gesproken.

Er wordt extra nadruk gelegd op tekenen en schilderen. De leerlingen leren hun eigen verf te maken en kleuren te mengen. Dit komt ongetwijfeld doordat de Meester hier zelf goed in is en er veel interesse voor heeft. Vrijwel alle door de schoolkinderen gemaakte tekeningen behandelen hun onderwerp concreet en volledig, in de zin dat ze een complete wereld voorstellen. In een enkele tekening zal een kind dikwijls proberen om het hele gezinsleven, of het boerenleven, of het dorp, te omvatten. Relatief gesproken is de menselijke figuur gewoonlijk erg klein. Afgezien van enkele opmerkelijke uitzonderingen, worden aanvaarde patronen nogal slaafs nagevolgd.¹³ Bij het uitgaan van de school, slenteren de kinderen naar huis. Sommigen blijven echter achter voor het uitvoeren van karweitjes zoals de planten water geven en dode bladeren verwijderen, ramen wassen en het bord schoonmaken. Een ouder meisje is belast met het toezicht op de kleine bibliotheek voor de schoolkinderen, die zich in een kast in het lokaal bevindt. Ze haasten zich niet weg van de school alsof het iets is dat hen in hun vrijheid beperkt en waar ze met tegenzin heen gaan. Een Oudercommissie van vijf leden fungeert als contact tussen ouders en de Meester en de onderwijzeres. Het houdt zich bezig met zulke zaken als het organiseren van het jaarlijkse schoolreisje, geld bijeen krijgen voor de aanschaf van speciale apparatuur en bijeenkomsten met ouders. Deze commissie zorgt ervoor dat de school dichter bij de gemeenschap staat.

12 In andere delen van Nederland wordt zoiets als een schande beschouwd en wordt het zeker nooit tot uitdrukking gebracht.

13 Dat latente creativiteit toch wel aanwezig is, wordt bewezen door de resultaten van een wedstrijd, uitgeschreven in 1951 door het Economisch Samenwerkingsverband, om een tekening te maken die de samenwerking tussen Amerika en Europa symboliseert. Van de school in Anderen werden drie tekeningen door de provinciale commissie goed genoeg bevonden om naar Den Haag te sturen, en één ervan werd vervolgens naar de internationale tentoonstelling in Parijs gestuurd.

11 Zie Appendix B.

SPECIALE SCHOOLOPLEIDINGEN: Betrekkelijk weinig boeren hechten waarde aan een algemene vervolgopleiding na de lagere school, die acht jaar wordt gevolgd, of minder als de leerling ergens anders een beroepsopleiding of technische school wil volgen. Momenteel wordt sterk de voorkeur gegeven aan de landbouwschool voor jongens en de huishoudschool voor meisjes. Beide schoolsoorten zijn aanwezig in iets grotere plaatsen, binnen fietsafstand van zes tot tien km. De meeste kinderen volgen minstens een jaar of twee zulk onderwijs na de zes of zeven jaar lagere school in Anderen.

Jongens gaan gewoonlijk na zeven jaar basisonderwijs naar een landbouwschool, waar ze maar een paar dagen per week heen hoeven en werken de rest van de tijd thuis op de boerderij. Het is minder dan twintig jaar geleden dat de eerste twee jongens uit Anderen naar zo'n landbouwschool gingen.¹⁴ De grote meerderheid van de bedrijfvoerende boeren heeft dus geen onderwijs gehad verder dan de lagere school en geen wetenschappelijke training afgezien van sporadisch voorkomende lezingen en voorlichting van officiële instanties en radio- en krantenberichten. De winterlandbouwschool is voor gevorderden en laat alleen diegenen toe die de deeltijdopleiding van de landbouwschool hebben voltooid. Vijf jongens uit Anderen bezoeken de winterschool in Assen. Verscheidene van hen volgen een beroepsopleiding of hebben een diploma dat hen in staat stelt om een bepaald beroep uit te oefenen.

Getuigschrift van mijn vader Herman Stout

Diploma's worden voor allerlei opleidingen (zelfs voor aparte cursussen zoals melken) uitgereikt. Aan deze bewijzen van bekwaamheid wordt veel waarde gehecht. Ze zijn een bron van familietrots en worden aan bezoekers getoond, net zoals de alomtegenwoordige foto's van voorouders en nakomelingen. Een diploma is werkelijk een vereiste voor het uitoefenen van een beroep. Een zoon van de smid in Anderen "kan niet zo goed leren"; daardoor

¹⁴ Eén van hen is nu een boer - niet beter en niet slechter dan de gemiddelde mede-dorpeling. De ander heeft een behoorlijk verantwoordelijke baan gekregen bij het Centraal Bureau voor de Aankoop en Verkoop van Werktuigen in Assen, waar hij ook woont.

kan hij het diploma voor smid niet behalen, en kan dus alleen maar in de smederij werken als een leerjongen. Behalve de normale diploma's die door de verschillende scholen worden uitgereikt, vielen ons de diploma's op voor speciale beroepen zoals huisschilder, automonteur, machinebankwerker, bakker en aardappelteler. Vandaag de dag moet een smid afzonderlijke diploma's hebben voor hoefsmid, fietsreparatie en elektricien. Deze trend begint al met schoolkinderen als zij op jonge leeftijd een diploma krijgen van de Vereniging voor Veilig Verkeer voor het goed afleggen van een verkeerstest.

Buiten de erkenning van het grote belang om te weten hoe je allerlei soorten kleren kunt maken, wordt er weinig nadruk gelegd op de opleiding van meisjes. Enkele meisjes volgen de normale volledige opleiding aan een of andere huishoudschool, waar ze worden onderwezen in alle zaken m.b.t. de huishouding, met inbegrip van kennis over voeding en dieet.

VOLKSHOGESCHOOL: Eén van de zeven nederlandse volkshogescholen staat in Havelte, in zuidwest Drenthe. Dit is een belangrijk centrum voor onderwijs voor volwassenen, dat zich vooral richt op nationale en culturele problemen; en dit geldt in het bijzonder voor agrarische gebieden. De meeste jongens volgen de landbouwscholen en enkele meisjes die de huishoudschool hebben gedaan krijgen hier de kans om mee te doen aan een studieweek, waarin lezingen en demonstraties worden gegeven. Een enkeling gaat alleen. Voor velen is deze studieweek de eerste ervaring om in een groep, weg van huis, te leven en het heeft een grote opvoedkundige waarde en laat een grote indruk na.

Zelfs van de potentieel begaafde kinderen volgen er slechts een paar algemeen onderwijs na de basisschool. Het is waarschijnlijk te danken aan de invloed van de Meester dat een kind toestemming krijgt om voortgezet onderwijs te volgen. Soms heeft hij geen succes, of geven de ouders slechts toestemming voor één jaar. Het komt in de drenthe dorpen echter vrijwel niet voor dat kinderen hoger onderwijs volgen. De gegoede oude boerenfamilies met het meeste land staan hun kinderen vrijwel nooit toe dat zij een academische opleiding volgen omdat van hen wordt verwacht dat zij de boerderij overnemen. Een onderzoek onder de ongetrouwde jongeren in Anderen, boven de basisschool leeftijd en nog bij hun ouders inwonend, laat zien dat slechts 10% totaal geen vervolgonderwijs na de lagere school hebben gevolgd.¹⁵ Van de 39 jongens en jonge mannen in deze groep, volg(d)en twintig een speciale opleiding aan de landbouwschool en zes een beroepsopleiding.

Van de twintig meisjes, hebben slechts zeven les in naaien en mode-ontwerpen gehad boven het niveau van de basisschool, en twee hebben zelfs dat niet gehad. Zij kregen dus aanmerkelijk minder onderwijs dan jongens.

Het gezin van C. is een uitzondering. De zoon, K.C., zal 2 juni 1952 klaar zijn met zijn eindexamen H.B.S. en is van plan om daarna voor dierenarts te studeren aan de Universiteit van Utrecht. Zijn zuster, B.C., studeert nu sociale geografie aan de Universiteit van Groningen. De vader is zeer intelligent

¹⁵ Dit steekt gunstig af bij de cijfers die voor heel Nederland gelden: nl. 30 %. (Keuning 1947, p. 252.)

en in veel opzichten vooruitstrevend.¹⁶ Beide kinderen mogen van hem een opleiding naar eigen keus volgen, zelfs als dat betekent dat hij geen opvolger op de boerderij heeft. Eén jongeman in het dorp, K.J., 25 jaar oud, zoon van de café-eigenaar, studeert nu economie aan de Universiteit van Groningen. Zijn opleiding was een paar jaar na de oorlog onderbroken. Maar het bereiken van het universitaire niveau is al buitengewoon voor iemand die in de kleine zanddorpen is geboren. De dokter, die al twintig jaar huisarts is voor een groot aantal omringende plaatsen, kent alleen maar de bovengenoemde drie gevallen, allen in Anderen.

Er is een duidelijke indicatie dat er geen gebrek is aan het vermogen om verder te studeren. De moeilijkheid om als eenling meer te bereiken ligt meer aan de sterke onbewuste sociale indoctrinatie om zich te onderwerpen aan, en onder te gaan in, de familie en de gemeenschap.

De toekomst van de kinderen is een reëel en zwaarwegend probleem, aangezien er te veel zijn voor het beschikbare land. Ouders vinden het zo erg als kinderen ver weg wonen en de kinderen vinden het zo erg om het dorp te verlaten¹⁷, dat emigratie nauwelijks als een oplossing in zo'n kleine, besloten dorpsgemeenschap kan worden beschouwd. Dientengevolge moeten meer kinderen worden opgeleid voor iets anders dan werken op de boerderij. De neiging hiertoe treedt nu duidelijk naar voren.

Sociale Volwassenheid

AFHANKELIJKHEID VAN HET GEZIN: Het is opvallend dat drentse mannen en vrouwen van achter in de twintig er dikwijls uitzien en zich vaak gedragen als volwassen wordende tieners.

Physiek zijn ze al jaren volwassen, desalniettemin geven ze blijk van een vertraging in hun sociale ontwikkeling. Dit resulteert dikwijls in een gebrekkig aanpassingsvermogen en beperkte plooibaarheid, doordat, om de woorden van een drentse psychiater aan te halen, de biologische en mentale tandwielen niet goed in elkaar vallen.

H.M., 26 jaar oud, lijkt helemaal afhankelijk van haar moeder in alles wat met haar leven te maken heeft. S.K., 29 jaar, is al tien jaar getrouwd en heeft twee zonen; toch ziet ze eruit en gedraagt ze zich als een vrolijke eerstejaars student. Zij woont bij haar ouders in, die de belangrijke problemen moeten oplossen. Haar geval is ietwat ongebruikelijk, omdat in het algemeen het huwelijk voor verdere ontwikkeling zorg draagt.

De voortgezette adolescentie van de ongetrouwden wordt echter zeker, in meer of mindere mate, veroorzaakt door de sociale patronen van de familie, waarbinnen de teugels van autoriteit, zoals de macht over beslissingen en geld, in handen zijn van de ouders, of zelfs in die van de grootouders. Individueel handelen wordt al op jonge leeftijd ontmoedigd en beknot.

De tiener heeft geen eigen zakgeld om mee te doen wat

hem goed dunkt. Bij speciale gelegenheden krijgt hij een klein bedrag en dan nog vaak pas na een familiebespreking. Hij is zo gewend om toe te geven aan de wil van de groep, dat de daaruit resulterende, kinderlijke afhankelijkheid vaak een gewoonte wordt.

In de paar gevallen die we opmerkten, waarbij een tiener bij zijn ouders doorzette om een kampeertocht te maken, of om lid te worden van een vereniging, zei de vader tenslotte, "Je moet het zelf maar weten." Als een kind dus volhoudt, geven de ouders soms toe, want zelfs zij zullen ten koste van alles proberen om wrijving in de familie te voorkomen. Maar "goede" kinderen zullen gewoonlijk toegeven aan wensen van hun ouders. Zij "geven nooit" moeilijkheden.

Het is duidelijk dat het moeilijk is om onder zulke omstandigheden op te groeien tot onafhankelijke volwassenheid en velen lukt het nooit. In de huisgezinnen met drie generaties, waar de grootouders het vaak voor het zeggen hebben, blijft het jonger echtpaar zich vaak "onvolwassen" gedragen, teneinde "goed met elkaar te kunnen opschieten en een openlijke ruzie te voorkomen." Een drentse boerin beantwoordde de vraag, of een gezin met drie generaties aan te raden is, nogal dichterbij als volgt: Het is een nadeel "want de eikel kan niet groeien en zich niet ontwikkelen tot een nieuwe boom als hij nog aan de oude boom vast zit, en zolang hij daar zit kan hij niet worden gezaaid of geplant."¹⁸

Momenteel zijn er aanwijzingen dat er spanning en ontevredenheid heerst bij sommige opgroeiende jongeren, die zich onafhankelijk willen maken. In de meeste gevallen smeult dit onder de kalmte van het dagelijkse gezinsleven. Soms komt het naar boven. Het recht van de jongeren om met leeftijdsgenoten uit te gaan om plezier te hebben, wordt nu door de ouders erkend en toegestaan, maar dan wel binnen bepaalde normen.

SOCIALE GEBEURTENISSEN: Na de basisschool gaan de jongens en meisjes hun eigen weg. Jongens gaan met jongens, meisjes met meisjes. Ze fietsen of gaan naar bijeenkomsten van verenigingen.

Een groep ongetrouwde jonge mannen uit het dorp zal "samen uit gaan" en vertoont dan grote samenhang en saamhorigheid. Als een jongen bijv. ruzie krijgt in een café, zal hij door de anderen geholpen worden.

Jongeren besteden op zaterdagavond en zondag veel tijd in cafés, met rondhangen, drinken, kaarten en biljart spelen. Er is een biljarttafel in het café van Anderen, en één groep jongeren houdt er elke week een kaartavond, waarbij om kleine inzetten wordt gespeeld. Er is een kerkelijke jongerengroep en er is ook een zeer succesvolle gymnastiekvereniging, beiden in Eext, waar een paar jongens en meisjes uit Anderen lid van is. Bovendien is er in Anderen zelf de populaire toneelvereniging, "De Vrienden Kring", die vooral actief is tegen de tijd van de jaarlijkse voorstelling. Maar over het geheel genomen is er voor jongens "niet veel te doen", laat staan voor de meisjes.

Gelegenheid voor jongens en meisjes om elkaar te ontmoeten of om "met elkaar om te gaan" is er vrijwel niet. De gewoonte om op te passen op de boerderij, die nooit

16 Zijn broer is hoofd van de Landbouwschool in een naburige plaats.

17 Toen de Meester de negen kinderen in de vierde klas, 9 - 10 jaar oud, vroeg wat ze later graag wilden worden, zeiden vier dat ze thuis wilden blijven: "Ik vind het thuis prettig en zou er liever willen blijven", "Het is te gevaarlijk om weg te gaan", "Ik zou geen vrienden meer hebben."

18 Stork van der Kuyl 1952, p. 112.

onbewaakt wordt achtergelaten als de ouders op visite gaan of een vergadering bijwonen, wordt soms voor dit doel gebruikt door degene die thuis blijft. Hij of zij zal misschien vrienden, zowel jongens als meisjes, vragen om mee op te passen. Dit staat bekend als “krediet”.

Een schoolkind uit Anderen beschrijft het in haar opstel als volgt: “Krediet is oppassen als je moeder en vader weg gaan. We doen spelletjes, bijv. Monopolie. Dan krijgen we een half pond pepernoten en hebben de hele avond plezier. Jongens gaan naar de grote meisjes. Dan kaarten ze. Eerst lopen ze een hele tijd om het huis heen, want ze mogen niet zomaar binnen komen. Ze blijven proberen tot zij een deur open hebben en komen dan binnen.”

In de vroegere dagen van het hand spinnen, waren er geregelde bijeenkomsten van “spinsters” waarbij na het dagelijkse werk werd gegeten en die dan door grote groepen jongens werden “overvallen”, die er ook lang over zouden doen om binnen te komen. De jongens en meisjes verdwenen dan, paar na paar, in donkere hoekjes van de ruime schuren om te vrijen.¹⁹

Hierdoor werd de gelegenheid geschapen om meisjes uit andere dorpen te ontmoeten, die waren uitgenodigd om bij het spinnen te komen helpen.

Een overblijfsel van deze oude gewoonte zie je nog op zondag als groepen meisjes uit andere dorpen, gearmd, soms met zijn tien op een rij, en in totaal wel twintig, de straat op en neer lopen. Iedereen zat voor het raam te kijken naar de “spinsters” die door familie en vrienden waren uitgenodigd voor de tweede voorstelling van de toneelvereniging.

Een groep jongeren uit Anderen fietst af en toe zondagavonds naar een café in het naburige Gasteren om met de meisjes uit die plaats te gaan dansen. Sommigen gaan zich te buiten aan het drinken van jenever. En soms gaat een groep jongen naar het café van Eext, waar dan een trio dansmuziek speelt.

Een groep meisjes doet soms het zelfde. Jongens en meisjes uit Anderen dansen dan wel eens samen. De manier waarop partners worden gekozen wijst er echter op dat er nog steeds rekening wordt gehouden met verschil in status - jongens van “dikke”²⁰ boeren kiezen gewoonlijk meisjes van gegoede boeren.

Er zijn uiteraard uitzonderingen; maar het komt niet vaak voor dat een zoon van een dikke boer met de dochter van een boerenknecht, of omgekeerd, danst.

De reden hiervoor kan best liggen in het feit dat het dansen dikwijls de gelegenheid biedt voor latere en meer intieme relaties. Tijdens het dansen kan een jongen misschien een afspraak maken met een meisje voor de volgende zondag, of om op een zaterdagavond met haar uit te gaan, of soms om, hoewel dit niet vaak gebeurt, bij haar thuis op bezoek te komen.

De jonge mensen zelf zeggen dat rijkdom of status geen verschil uitmaakt; maar toch keuren de gegoede ouders het af als een meisje of jongen wordt gekozen uit een gezin van een pachtboerderij of van het gezin van een arbeider. Een zeer belangrijke vraag is altijd, “Hoeveel koeien heeft haar (of zijn) familie?”

Soms is er ‘s avonds dansen in het café van Anderen, maar dit gebeurt zeer onregelmatig omdat er geen vaste band speelt en de muziek dus van ver moet komen. Er is nu echter een jukebox geplaatst. Drie meisjes klagen er over dat deze avonden niet leuk zijn en dat ze geen zin hebben er heen te gaan. Een dergelijke houding wordt met afkeuring bekeken door hun leeftijdsgenoten, die zeggen, “Zij denken dat ze beter zijn dan wij.”

HET HOF MAKEN: Elkaar serieus het hof maken wordt heimelijk gedaan. Ouders weten wat er aan de hand is, maar zullen er gewoonlijk niet over praten. Het lijkt er op dat de emoties, die zo zorgvuldig werden onderdrukt, in de puberteit vrij baan krijgen, hetgeen resulteert in een grote mate van vrijheid ten aanzien van seksueel verkeer.

Gemeenschap voor het trouwen is normaal, en zij die menen het te weten, beweren dat het meestal ‘s avonds laat gebeurt in de stookhut.²¹ Zwangerschap voor het trouwen is ook normaal en volgens het geboortenregister werd na januari 1952 51% van de eerstgeborenen binnen 9 maanden geboren. Men vindt zulke voorvallen geen schande - de paar boeren die er commentaar op wilden geven zeiden dat het nog van vroeger kwam, toen een toekomstige echtgenoot er zeker van wilde zijn dat zijn toekomstige vrouw kinderen kon krijgen.

Toch zijn er aanwijzingen dat dit niet meer helemaal wordt goedgekeurd; evenmin wordt het wenselijk geacht dat kinderen moeten trouwen. N.J. waarschuwde haar twee zonen er openlijk voor. Toen de meester K.T. feliciteerde met het komende huwelijk van haar dochter, zei zij, “Het is niet gegaan zoals we graag wilden”, en hiermee gaf zij zich behoorlijk bloot. Meestal is de openlijke houding dat het goed is. Als een meisje zwanger is volgt er vrijwel altijd een huwelijk.²²

Er wordt pas echt schande van gesproken als de jongen het zwangere meisje laat zitten en hij niet met haar trouwt. Vroeger had dit de drastische acties van het Volksgericht²³

21 Het afgezonderde huisje, met een vuurplaats en grote ijzeren pot, waar de aardappelen voor de varkens worden gekookt en waar de was voor het gezin wordt gedaan. Zie Appendix C voor bladzijden uit het dagboek van een jongen.

22 Een dokter vertelde van een geval in een naburig dorp waar, enkele jaren geleden, op de deur van een boerderij werd geklopt, en toen er werd open gedaan maakte de bezoeker bekend dat K. vader was geworden. Het meisje had haar zwangerschap zo geheim gehouden, dat K. er niets van af wist, tot hij nu werd ingelicht. Hij trouwde direct met haar en ze hebben nu vier kinderen.

23 Vroeger werd het toegestaan, dat de jonge, ongetrouwde mannen van de dorpsgemeenschap, bij bepaalde gelegenheden het recht in eigen handen namen en overtredders straffen zoals zij het goed dachten. Hun acties werden stilzwijgend toegestaan door de oudere, getrouwde mannen. Dit staat bekend als het *Volksgericht* en kan ruwweg worden vergeleken met de “Vigilantes” van het Westen van Amerika. Eén van de meest voorkomende gedragingen die straf door het volksgericht tengevolge had was het in de steek laten van een meisje uit het dorp, of de weigering van een jonge man om met een zwanger meisje te trouwen. Van Dockum, H.C., 1948, pp. 68-69 en van der Kley 1946, p. 56, behandelen dit onderwerp en een uitstekende beschrijving wordt gegeven in het verhaal “Hilde” van de populaire schrijver Anne de Vries. Deze acties gaven vaak aanleiding tot een onderzoek door de politie, maar net zo vaak leverde hun ondervraging van de totale bevolking niets op. Het volksgericht is in onbruik geraakt, hoewel het in de laatste oorlog een korte

19 Van Dockum 1948, p. 154; Edelman 1943, pp. 409-411.

20 Het woord “dik” heeft met betrekking tot boeren de betekenis van “in goede doen zijn”.

tot gevolg, waarbij de dorpsjeugd alles zocht dat verplaatst kon worden - zoals eggen, ploegen, hekken, karren - en dit dan opstapelden voor de deur van het huis waar het meisje woonde. Er werd vaak een houten paal of een deel van een boom bij gezet, om, met kleren omhangen, de ontrouwe minnaar voor te stellen.²⁴ Het meisje werd door deze actie voor schande gezet en trouwde dikwijls nooit. Soms werd er ook een levensgrote stropop zo hoog mogelijk in een boom voor de woning van de jongen opgehangen. Af en toe had dit tot gevolg dat het huwelijk werd afgedwongen.

Onwettige kinderen zijn zeldzaam, en abortie, dat als een zware misdaad wordt beschouwd, komt in de drentse dorpen vrijwel nooit voor, hoewel het wel eens voorkomt in de veenkoloniën en in de industriegebieden.²⁵ Voorbehoedmiddelen worden, behalve in de grotere steden en in de industriegebieden, nauwelijks of nooit gebruikt. Mensen die het kunnen weten, beweren dat voorbehoedmiddelen in de zanddorpen praktisch onbekend zijn.

Het leven wordt hier nog natuurlijk geleefd - zowel het eten van een boterham als het voldoen aan een seksuele behoefte wordt door deze mensen als een "natuurlijk" iets ervaren, om de woorden van drentse psychiater aan te halen.

Toch wordt er binnen het gezin niet over seks gepraat. Jonge mensen leren van elkaar, en ook van het al vroeg bijwonen van geboorten van veulens en kalveren,²⁶ en soms doordat ze, in de oudere type boerderijen, met het hele gezin in één kamer, met twee of meer bedsteden, slapen.

Zowel de predikanten als wel de onderwijzers zeggen dat het moeilijk is om jonge mensen zover te krijgen dat ze over seks durven te praten; ze voelen zich dan niet op hun gemak en zijn verlegen en kunnen slecht uit hun woorden komen. Maar als ze zich erover heen zetten, zijn ze dikwijls dankbaar voor advies en informatie.

In Anderen zijn twee gevallen van onwettige kinderen. In beide gevallen kwamen de moeders uit andere dorpen en trouwden later met een boer uit Anderen, die hun familienaam aan de kinderen gaven. De jongen is getrouwd, woont in Den Haag en heeft een goede baan. Het meisje, nu 26, is nog niet getrouwd, maar past goed in de familie en voelt zich erg verbonden met haar moeder.

Verloving en Huwelijk

In het algemeen wordt een verloving alleen door gegoede families formeel bekend gemaakt. (Ze worden zeker niet bekend gemaakt als het jonge paar "moet" trouwen.) Soms worden kaarten gestuurd of er verschijnt een bericht in de krant. Bij deze gelegenheid worden de ringen gegeven; vrijwel altijd zijn het eenvoudige gouden ringen.

De leeftijd waarop wordt getrouwd is meestal niet jong. Van

tijd herleefde en toen enige politieke betekenis had. Verscheidene gevallen raakten bekend, waar het werd gebruikt tegen dorpelingen die lid waren van de NSB.

24 Dit werd "zoor holt" genoemd. Zie Poortman 1943, Vol. 1, pp. 48-50.

25 Volgens de ervaringen van vier doktoren, twee verpleegsters en een psychiater in Drenthe.

26 N.K., een jongen van tien, beschreef voor de schrijver tot in het kleinste detail hoe het embryo van een kalf er uit ziet.

de twee huwelijken die we tijdens ons verblijf meemaakten, waren de bruidegoms 29 en 27, en de bruiden 26 en 29. In Anderen is de gemiddelde leeftijd van mannen 27 en van vrouwen 23,7 jaar. Een belangrijke factor voor het op oudere leeftijd trouwen is blijkbaar de bijna totale afhankelijkheid, zowel economisch als emotioneel, van de jongeren van hun families.

HET HUWELIJK: Oude mensen vinden het leuk om over de bruiloften uit hun jeugd te praten. Dit lijken werkelijk hoogtepunten te zijn geweest in een leven, dat voor de rest hard en sober was. Sommige van de vele, ermee gepaard gaande, rituelen zijn: een dorpsomroeper, het opeisen van de bruid door de bruidegom met een voorgewende ontvoering, lange voordrachten, en feest en gezang.²⁷

Vrijwel iedereen boven de zestig is op de oude manier getrouwd. Deze huwelijken vonden altijd in mei plaats, ongeacht wanneer het eerste kind werd verwacht, omdat het dan net viel in een rustige periode met betrekking tot het werk op de boerderij.

Ondanks het verdwijnen van zulke gewoontes als de speciale dorpsomroeper en het opeisen van de bruid, en het moderner worden van andere gewoontes, is een huwelijk nog steeds een bijzonder grote gebeurtenis in het drentse dorpsleven.

Familie, inbegrepen tantes, ooms, neven, nichten en hun echtgenoten, komen uit de andere dorpen om het huwelijk bij te wonen. Als de bruidegom uit een ander dorp komt, worden de plechtigheid en de bruiloft meestal in het dorp van de bruid gehouden. Het huwelijk wordt op het gemeentehuis door de burgemeester gesloten. De bruiloft die erop volgt is altijd vrolijk, met een groot feest, drinken, zingen, en toespraken. Dit is een uitstekende gelegenheid voor redenaars en voor diegenen die aanleg hebben voor het schrijven van originele gedichten. De grootte van en overvloed op de bruiloft is een maatstaf voor de status van de betrokken families. De gegoede boer houdt het meestal in een café in het dorp en nodigt wel meer dan tweehonderd gasten uit.

PLAATSELIJKHEID EN KEUZE: Nog maar twintig jaar geleden zou een "buitenstaander" die een meisje het hof kwam maken met argwaan worden bekeken. Als de "buitenstaander" het meisje kreeg, werd de plaatselijke

27 De ceremonie van de bruid opeisen, waarbij de indruk van een echte bruid-ontvoering wordt voorgewend, is erg belangwekkend. Er wordt een goed verslag van gegeven door Edelman 1943, p.419, en Poortman 1940, pp.52-57. Op de ochtend van het huwelijk stopt de kar met de bruidegom en de vriend, die hem bij het opeisen helpt, voor de gesloten schuurdeur van de vader van de bruid. De bruid en haar gevolg zijn in de schuur. De bruidegom draagt dan een lang gedicht voor, waarin hij zijn verrassing en angst voor een arrestatie tot uitdrukking brengt. Hij vraagt wat hij heeft gedaan. "Denken jullie soms dat wij dieven of rovers zijn?" De schuurdeur blijft dicht. Hij vraagt of de vader van de bruid hier woont, of zijn jonge bruid hier woont.. Zijn meegekomen vrienden antwoorden, "Ja." Hij vervolgt, "Wij zijn dus aan het goede adres. Schenk ons wat in voor we verder gaan." Voor zijn gevolg wordt Boerenjongens ingeschonken. De bruidegom vraagt weer om zijn bruid. Nu komt ze uit de schuur, waarna hij vervolgt, "Neem afscheid van je ouders, maar je verlaat hen niet voor altijd... We vragen om binnen gelaten te worden." Dan gaat iedereen zingend naar binnen, waar in de keuken eten en drinken klaar staan.

dorpsjeugd meestal met een kruik jenever “afgekocht”. Hoewel dit niet meer wordt gedaan, vindt men nog steeds dat de “buitenstaander” serieuze bedoelingen moet hebben en dat het voor de gek houden van een meisje niet kan worden getolereerd. Dit geldt bijvoorbeeld nog tussen Anderen en het naburige Gasteren.

Nog heden ten dage gebeurt het vaak dat mensen uit hetzelfde dorp, of vooral uit dezelfde gemeente, met elkaar trouwen, ondanks de geweldige toename van communicatiemiddelen tussen de plaatsen. Van de 75 huwelijken, die in de afgelopen tijd in de burgerlijke stand zijn geregistreerd, zijn in 24 gevallen zowel de man als de vrouw in de gemeente Anloo geboren. In slechts negen gevallen kwamen zowel de man als de vrouw uit andere drentse plaatsen. Van de resterende, waren 17 mannen en 23 vrouwen buiten Anloo geboren.

Van de totale bevolking komen er slechts vier uit een andere provincie - Groningen. Dit resulteert in een waar netwerk van familie-relaties in het dorp, hetgeen in het begin nogal verwarrend voor een buitenstaander is; en als naburige dorpen er ook nog bij worden betrokken, verdwaalt men werkelijk in een doolhof van familierelaties. Er zijn momenteel 27 mensen in Anderen die dezelfde achternaam dragen - de gezinnen van vier broers en een zoon van een neef.

Slechts vijf gezinnen hebben geen familie in het dorp zelf, en dan zijn er nog twee “nieuwe” gezinnen die na januari 1952 in het dorp zijn komen wonen. Drie gezinnen hebben in het dorp slechts “verre” familie - verder dan een oom, tante of neef en nicht, en bij een is er een familierelatie door hun getrouwde dochter. Het komt soms voor dat volle neven en nichten met elkaar trouwen.

	Anderen 1951-52	Anloo 1950	Drenthe 1950	Nederland 1950
Emigratie naar:	0*			
gem. in Drenthe	-	145	-	-
nabije provincies	-	84	14702	466189
overige	-	33	-	-
Totale emigratie	0	262	14702	466189
Totale bevolking	273	6013	271909	9625491
Immigratie uit:				
gem. in Drenthe	12	68	-	-
nabije provincies	-	47	14061	485907
overige	-	8	-	-
Totaal	12	123	14061	485907
Totale bevolking	273	6013	271909	9625491

* Twee jonge mannen zijn in dienst.

De pas getrouwde echtgeno(o)t(e), die bij zijn of haar schoonouders inwoont, wordt een onderdeel van een extra netwerk van families. Bijna iedereen weet precies wie familie is van wie, en vindt het prachtig om precies uit de doeken te doen hoe het in elkaar zit.

De geschiedenis van verscheidene families in Anderen kan twee of meer eeuwen terug gevolgd worden. Het Boerboek van Anderen geeft een overzicht van de marke en de oorspronkelijke houders van de waardelen van de marke in 1794. Eén van de daarin voorkomende namen, Jan Hofsteenge, wordt gedragen door een rechtstreekse afstammeling die nu in het dorp woont. Geboorten van voorouders van huidige inwoners van Anderen staan vermeld in de kerkregisters van 1675 en 1677. De eerste keer dat er vijf andere families uit Anderen staan vermeld gebeurt in het huwelijksregister van de kerk van 1749 tot 1805. Het is echter bekend dat zich in de laatste vijftig jaar 21 families in Anderen hebben gevestigd, als pachters of arbeiders, of omdat de mannen met meisjes uit bestaande families trouwden. Er is dus enige beweging in de bevolking, echter grotendeels plaatselijk van aard, zoals blijkt uit de tabel.

WOONPLAATS EN SPANNINGEN: Het is nog steeds een veel voorkomend gebruik dat een pasgetrouwd echtpaar gaat inwonen bij de ouders van één van hen. De laatste jaren bestaat de neiging om vanaf het begin zelfstandig te gaan wonen, maar dit heeft nog niet veel opgang gemaakt wegens het ernstige tekort aan woningen na de oorlog. Twee pasgetrouwde echtparen in Anderen hebben echter zelfstandig hun huishouding opgezet, de één in een klein nieuw huis, de ander in een verbouwd gedeelte van het huis van de ouders van de bruidegom. Van de 60 huishoudens in Anderen bestaan er slechts 18 uit drie-generatie families, d.w.z. met één of beide grootouders onder hetzelfde dak. Hiervan zijn er tien inwonend bij de ouders van de man en acht bij de ouders van de vrouw.

Of het jonge stel bij zijn of haar ouders gaat inwonen hangt af van bepaalde omstandigheden. Als er bijvoorbeeld al verscheidene volwassen zonen zijn, zal de familie blij zijn als de dochter bij de ouders van de man kan intrekken, omdat er geen behoefte is aan, noch ruimte voor, een schoonzoon. Omgekeerd kan een schoonzoon welkom zijn als een extra kracht als er alleen maar één of twee dochters zijn en in dat geval kan hij zelfs beschouwd worden als de toekomstige opvolger op de boerderij.

Maar of het nu de man of de vrouw is die “intrekt”, vaak is er spanning tussen ouders en getrouwde kinderen, hoewel er bewust alles aan wordt gedaan om, in overeenstemming met de drentse aard, woordenwisselingen en ruzies te voorkomen. Daardoor is gewoonlijk niets van de spanning van buitenaf zichtbaar. Maar soms wordt, met een uitdruktingsloos gezicht en met een emotionele stem, toch op het bestaan van spanningen gewezen. Een jonge vrouw zei over haar schoonmoeder, “Zij past op het geld en vertelt je nooit hoeveel zij voor dingen betaalt.” En een jonge boer zei over zijn schoonvader, “Hij heeft nog potstallen in de schuur; dat is zo ouderwets. Dit is het laatste jaar dat ik ze uitmest.” Hij heeft deze vervelende klus sinds zijn huwelijk al vijf jaar gedaan.

Zich aanpassen aan het huwelijksleven viel de twee bruiden, die wij in Anderen observeerden, gemakkelijk, maar in beide gevallen schenen de omstandigheden ongewoon gunstig. N.N. was in Anderen geboren en getogen, trouwde met een man die zij haar hele leven al kende en betrok een nieuw en eigen huis. Haar man, die ongebruikelijk genoeg geen boerderij had, gaat dagelijks naar zijn werk in Assen. Zij zit dus niet in de sleur van alledag van de boerderij en hoeft om 12 uur geen warme maaltijd klaar te hebben. Al gauw na haar trouwen werd haar moeder echter ziek en de bruid was zo vaak in het huis van haar ouders, dat haar moeder ontroerd zei, "Het is toch wel jammer dat ze nu een nieuw huis heeft en nog niet eens de tijd heeft gehad om het goed in te richten. Zij is er bijna nooit." Zelfs nadat haar moeder hersteld was, was de bruid bijna altijd bij haar moeder thuis, breien en thee drinken, tevreden in de veiligheid van het bekende.

H.J. kwam als bruid uit een ander klein dorp naar Anderen. Zij had veel aardigheid in haar leuk nieuw huis, een gedeelte van het huis van de ouders dat was veranderd in een modern appartement. Toch had zij het er altijd over hoe anders het leven hier was, hoeveel meer vrijheid en vooruitstrevendheid er in haar dorp was. Zij had beter onderwijs gehad en een bredere ervaring opgedaan dan de meeste boerendochters, doordat ze verscheidene jaren in een kindertehuis had gewerkt. Vanaf het begin voelde ze zich beperkt in haar gedrag en opgesloten in Anderen en ze bleef vechten voor een zekere mate van onafhankelijkheid en individualiteit. "Ik heb deze meubels met lichte bekleding gekocht, hoewel iedereen zei dat ik dom was als ik het deed", verklaarde zij. En ook, "Ik kan niet zonder bloemen in de voortuin, daarom kreeg ik Pap zover dat hij het voor me omspitte." Zij was de eerste paar weken in Anderen ziek en de meeste vrouwen uit het dorp kwamen daarom bij haar op bezoek zonder eerst voor de "vrouwensite" uitgenodigd te zijn. Ze vond dit gebaar vriendelijk en hartverwarmend. Na vijf maanden werd ze lid van de Bond van Plattelandsvrouwen en genoot bijzonder van de eerste bijeenkomst. Zij is erg gesteld op haar schoonouders, die zij Pap en Mam noemt, hoewel zij het niet altijd openlijk eens is met hun conservatieve denkbeelden.

Geleidelijk leert de jonge echtgeno(o)t(e) zich aan te passen aan en op te gaan in de sterk verbonden eenheid, waaruit de boerenfamilie bestaat. De schoonzoon werkt op het land; de schoondochters meestal in de huishouding. Vooral nadat de eerste baby is geboren wordt het jonge paar geheel in beslag genomen door het dorpsgebeuren en het gezinsleven, door het dagelijkse werkpatroon en door de grotere kringloop van de jaargetijden.

Kinderloosheid wordt met medelijden bejegend en vindt men op een bepaalde manier "niet goed". De enige kinderloze vrouw in het dorp, die al tien jaar getrouwd is, neemt een ietwat afwijkende sociale positie in. Veel vaker dan andere vrouwen vertelt ze moppen en haalt ze streken uit. Wat dat betreft wordt haar een bepaalde immuniteit toegekend door de dorpelingen, die lachend plegen te zeggen, "Oh, die B.C. toch!" Zij heeft jarenlang voor Sinterklaas gespeeld en ging dan naar enkele huizen om de mensen te verrassen. Zij was de enige die de Amerikaanse professor op de avond van de jaarlijkse toneelvoorstelling ten dans durfde te vragen. Zij is gek op kinderen en past vaak op de kleintjes van haar

familie en van haar burens, soms zelfs voor langere tijd. Zij en haar man hebben overwogen een kind te adopteren, maar deze oplossing wordt in Drenthe niet vaak gekozen. In het algemeen is de houding dat "het nooit je eigen is; je weet maar nooit wat voor karakter het kind zal hebben."²⁸

Er zijn maar een paar ongetrouwde personen die ouder zijn dan 35; vooral van de mannen wordt dit een beetje raar gevonden. In zulke gevallen is er vaak sprake van een sterke moederbinding, en na de dood van de moeder neemt een huishoudster soms haar plaats in. Een ongetrouwde man van 44 woont bij zijn moeder, die zwaar gehandicapt is door reumatiek. Beiden hebben het er altijd verontschuldiging over dat het toch zo jammer is dat hij geen geschikte vrouw kan vinden.

Scheidingen zijn in Anderen nog nooit voorgekomen, maar ook het aantal scheidingen in Drenthe is opmerkelijk laag - het cijfer voor 1947 is maar 1.68 per 1000 inwoners.²⁹ De meeste gedwongen huwelijken blijken goed te gaan, of zijn op zijn minst permanent. Na het huwelijk wordt er niet veel aandacht meer aan "romantiek" geschonken; er wordt veel meer de nadruk op een goede samenwerking gelegd. Zoals een echtgenoot het uitdrukt, "We staan elke dag gewoon erg vroeg op; allebei werken we de hele dag hard; na het avondeten drinken we gezellig een kop koffie; ik lees misschien een beetje de krant en zij zit te breien of te naaien; dan gaan we naar bed." Een vrouw in Anderen wil niet dat haar man boeken van de bibliotheek haalt "want 's avonds wil ik dat hij gezellig is en niet dat hij alleen maar zit te lezen en niets zegt."

Gezinseenheid en Machtsverhoudingen

De kracht van het gezin als sociale eenheid is in heel Nederland een bekend gegeven; maar haar samenhangende kracht is in Drenthe nog groter en dit wordt nog versterkt door haar economische eenheid, doordat het gezin als een sterk verbonden team samenwerkt. Eigenlijk vormen alle familiebetrekkingen aan moeders zowel als aan vaders kant als een uitgebreid netwerk. Ooms en neven, waar ze ook mogen wonen, zijn belangrijker dan de dichtstbijzijnde burens. Iemand die ziek is, of iemand die hulp nodig heeft, geeft gewoonlijk de voorkeur aan hulp van een broer of neef, in plaats van iemand die geen familie is.

Het is opmerkelijk dat er weinig innig contact is tussen verschillende gezinnen. Gezinnen die geen familie van elkaar zijn gaan gewoonlijk niet met zijn allen bij elkaar op bezoek, of bij elkaar eten en doen ook niet aan kliekvorming. Terwijl er wel individuele vriendschappen voorkomen tussen leden van verschillende gezinnen, blijven de gezinnen als eenheid

28 De C's hadden de kans een jongen van tien maanden te adopteren, maar toen de beslissing moest worden genomen, weigerden ze. B. redeneerde als volgt: "Het moet een klein meisje zijn; als we zelf een eigen kind hadden, zou mijn man graag een jongen hebben; maar als je een kind adopteert, dan weet ik het niet - met een jongen kan het wel eens fout gaan; ik veronderstel dat het met een meisje eigenlijk ook wel fout kan gaan, maar niet zo erg als met een jongen; daarom hebben we het kind niet genomen."

29 Stork van der Kuyl 1952, p. 33. Het cijfer voor Nederland voor hetzelfde jaar is 4.41 per 1000. Voor 1952 wordt door het Centraal Bureau voor de Statistiek 2.6 per 1000 opgegeven.

vaak afstandelijk. De dorpsgemeenschap fungeert als een sterke kracht om het gezin als eenheid te handhaven. Zelfs als er ernstige onenigheid en ruzie is in een gezin, wordt er alles aan gedaan om dit voor buitenstaanders verborgen te houden, en om als gezin als eenheid naar buiten te treden. Eén van de thema's van het jaarlijkse toneelstuk had betrekking op het stuk maken van een huwelijk door een andere vrouw. Iedereen die zich erover uitliet, was van mening dat zoiets hier "ondenkbaar" of "onmogelijk" was; hoewel verscheidene hadden gehoord dat zoiets in Rolde en ook in Assen was voorgekomen.

Dominantiepatronen in het gezin worden stilzwijgend aanvaard en zijn subtiel van aard. De vaak uitgesproken uitdrukkingen "we zijn hier allemaal gelijk" en "iedereen doet zijn deel van het werk", leggen de nadruk op gelijkheid en gemeenschap. Desalniettemin bestaan er overheersingspatronen, die op allerlei kleine manieren zichtbaar zijn. Als er bezoek komt, duidt de zorgvuldige rangschikking van de zitplaatsen op de belangrijkheid van de gezinsleden. Aan beide kanten van de tafel en de kachel staat een rij stoelen. Gasten zitten vlak bij de kachel; gezinsleden zitten in een bepaalde volgorde aan beide kanten. De mannen zitten aan de ene kant, de vrouwen aan de andere. Het hoofd van het gezin, gewoonlijk de vader of de grootvader, zit naast de mannelijke gast en leidt het gesprek. De moeder of de grootmoeder zit tegenover hem en houdt zich bezig met de bediening van de gasten. Zij is gewoonlijk de tweede die aan het gesprek deelneemt. Daarna komen de kinderen en eventuele andere familie zit aan het eind van de rij. Een oude weduwe, in het gezin de schoonzuster van de grootvader, die altijd de laatste plaats aan de kant van de vrouwen innam, mocht ter gelegenheid van haar verjaardag op de plaats van de gastvrouw naast de kachel zitten en voor de bediening zorgen.

Er zijn in Anderen op zijn minst twee huishoudens waar in de ene de vrouw en in de andere de moeder op een vastberaden en dictatoriale manier de baas spelen, waarbij het niet aan te raden is hen te dwarsbomen. In het ene gezin wordt het zo goed en handig door de vrouw gedaan, dat men onder de indruk komt van de tevredenheid die het gezin uitstraalt. Met de komst van een schoondochter kwamen er al gauw botsingen, die op een subtiel manier merkbaar waren; maar na verloop van tijd kwam er door wat geven en nemen toch een evenwichtige verhouding tot stand. In het andere gezin, waarin twee van de drie nog thuiswonende kinderen al boven de twintig waren, is de moeder zo dominant dat de kinderen op een pijnlijke manier verlegen en zonder zelfvertrouwen zijn. De moeder vertelde ons hoe zij in haar eentje de Duitser, die bij haar aan de deur kwamen, wegjoeg en er is weinig reden om aan haar verhaal te twijfelen. Verscheidene vrouwen in Anderen gaven toe dat ze bang voor haar waren.

In het algemeen is er een goede samenwerking tussen man en vrouw. De positie van de vrouw in het gezin is erg belangrijk en zij heeft veel invloed. Bovendien, hoewel uitgaven in het algemeen in het hele gezin besproken worden, houdt zij de hand aan de portemonnaie. Zonen die geld verdienen dragen dit af aan hun moeder, die hen voorziet van zakgeld, dat zij meestal in het café uitgeven of met kaarten verspelen. Als de jonge man trouwt wordt er

al gauw een eind aan zulke activiteiten gemaakt, want zijn vrouw neemt dan de touwtjes in handen.

De Drentse boerin is een harde en vlijtige werkster. Op één of twee uitzonderingen na zijn de vrouwen in Anderen allen uitstekende, schone en zuinige huisvrouwen. Het wassen, schrobben, koken, verstellen en breien wordt op een degelijke en grondige manier gedaan volgens een vast schema. De meeste vrouwen besteden ook nog veel tijd met werken op de boerderij: het voederen van de varkens, melken en het dagelijkse schoonmaken van de melkbussen. Er zijn nog maar weinig vrouwen die zwaar werk op het land doen, hoewel hun ongetrouwde dochters nog wel zulk werk doen, vooral als er niet genoeg jongens zijn. Als het erg druk is, zoals tijdens het hooien en oogsten, of als de aardappels gerooid moeten worden, zullen de huisvrouwen ook meehelpen; heen en weer fietsend met thee en brood of met de warme maaltijd. De hedendaagse vrouw vindt echter dat haar plaats in huis is. Hier voelt ze zich in het algemeen tevreden. Ze vindt dat ze het druk heeft, maar ervaart het niet als een last. Ze hoopt dat haar kinderen ook op een boerderij gaan wonen en werken.³⁰ Afgezien van een enkele uitzondering heeft ze er nauwelijks behoefte aan haar lot te veranderen.

De boer heeft zijn eigen terrein. Hij neemt de beslissing over het kopen en verkopen van vee en de aankoop van kunstmest en voer, hoewel hij hierover wel eens overleg pleegt met zijn vrouw. Hij beslist wat, hoe en wanneer er gezaaid wordt en in welke volgorde er op het land gewerkt moet worden.

In het algemeen wordt de macht van de echtgenoten in toom gehouden door het beroep dat op goede samenwerking, nodig voor het boerenwerk, wordt gedaan, maar ook vaak door de noodzaak om rekening te houden met de ouders van één van hen of van hen beiden.

Het lijkt erop dat het geslacht slechts een ondergeschikte rol speelt in de machtsverhoudingen. Men vindt in het algemeen, hoewel het niet openlijk wordt uitgesproken, maar wel stilzwijgend beschouwd als "goed en natuurlijk", dat de man van het gezin uiteindelijk het laatste woord heeft. In werkelijkheid kan het echter gebeuren dat als de vrouw een overheersende natuur heeft, zij het geheel gemakkelijk in haar eentje kan besturen. Bij het bepalen van machtsverhoudingen lijkt generatieverschil belangrijker te zijn dan het geslacht. In gezinnen met drie generaties nemen de grootvader, de grootmoeder of beiden de machtspositie in. Pas wanneer de ouderen niet langer een actieve rol kunnen spelen in de dagelijkse werkzaamheden, zullen ze met tegenzin afstand doen van die positie.

Ouderdom

De bevolking van Anderen is niet oud; 81% is nog geen vijftig jaar oud. Er zijn slechts twaalf personen (4%) zeventig jaar of ouder. In Anderen is het plezierig oud worden en de meeste oude mensen hebben een opmerkelijk veerkrachtige geest. Hun verbazingwekkende vitaliteit heeft echter rechtstreeks te maken met een kalm filosofische, bijna fatalistische, aanvaarding van het leven. Behalve dat ze zeker zijn van hun

³⁰ Dit kwam naar voren uit een enquête onder boerinnen (Stork van der Kuyl 1952, pp. 62-70).

economisch bestaan, hebben ze nog behoorlijk veel macht en prestige in het gezin. Grootmoeder houdt de financiële touwtjes in handen en geeft de moeder aanwijzingen wanneer en wat ze de baby moet voeden. Grootvader geeft zijn zoon en schoonzoon nog steeds aanwijzingen met betrekking tot het werken op het land en hoe ze met de koeien moeten omgaan. Ze worden met respect en eerbied bejegend, zelfs als de kinderen en de kleinkinderen het “beter weten” doordat ze de landbouwschool hebben bezocht. Er wordt veel ophef gemaakt over hun verjaardag, waarvoor kinderen en kleinkinderen op de fiets uit de omliggende dorpen op bezoek komen. Als ze ziek zijn, worden ze thuis met toewijding in hun bedsteden verzorgd. Er is maar één geval in het dorp waar de grootvader zich buiten het gezin heeft geplaatst. Hij kreeg enkele jaren geleden onenigheid met zijn schoonzoon en heeft daarom een eigen kamer in het huis, waar hij afgezonderd van zijn familie eet, hoewel zijn dochter nog wel het eten verzorgt. Hij leidt echter een druk, onafhankelijk leven en gaat vaak, door kou, wind en regen, op de fiets of op de brommer, bij zijn twee zonen en andere familieleden in verschillende naburige plaatsen, op bezoek. Hij is een opvallende verschijning door zijn beleefd en hoffelijk gedrag, zijn vriendelijk gezicht en zijn opgewektheid.

We gingen op bezoek bij W.K. om haar te feliciteren met haar 77ste verjaardag. Ze straalde van blijdschap, door haar kinderen en kleinkinderen omringd. Ze vond het prachtig dat we een foto van haar maakten en poseerde zonder enige gekunsteldheid op de bank. Een paar weken daarvoor had zij de hele familie bijeen geroepen om de erfenis te regelen. Zij heeft haar niet onaanzienlijk bezit zo eerlijk mogelijk tussen haar vijf kinderen verdeeld, die vriendschappelijk hadden geloot om de verdeling. Op deze manier was alles voor haar dood geregeld, waar ze erg tevreden en blij om was.

Dood en Begrafenis

Sterfgevallen worden met opvallende onverstoorbaarheid aanvaard. “Je kunt er toch niets aan doen,” “Hij was al een oude man en had zijn leven geleefd”, “Als je ouder wordt, gaan er steeds meer van je heen; zo is het nu eenmaal.” Inwendig wordt de pijn en het verdriet echter heel erg en diep gevoeld en het duurt heel lang voordat de littekens verdwenen zijn. Sommigen aanvaarden het fatalistisch: “Dood is dood”; en anderen met verbazing over het mysterieuze van de dood: “Hij was nog zo helder van geest - hoe kan het gebeuren?”

Men voelt zich onbeholpen en verlegen in de nabijheid van de dood en weet dan niet wat men moet zeggen. De dood van een jong iemand vindt men een grote tragedie. W.R. verloor een baby van tien maanden in 1948 en moest er twee jaar later nog van huilen. Een zusje van de baby, toen elf jaar oud, was één van de beste leerlingen op school geweest. De dood van de baby had haar zo aangegrepen, dat ze volkomen apathisch werd, als in een droom verloren in de klas zat en niets hoorde van wat er om haar heen gebeurde. Het duurde verscheidene maanden voor ze over het verlies heen was. Het gezin V. verloor een zoon door een ongeluk met het geweer van een kameraad in Indonesië in 1949. De vader staat in het dorp bekend als een succesvolle materialist, helemaal gericht op het verdienen van nog meer geld; desondanks

zijn hij en het hele gezin - vrouw en de overblijvende acht kinderen - nog steeds erg onder de indruk van het verlies. Na een lange avond bij hen thuis, waarbij wat voorzichtig om het onderwerp geld en land heen werd gedraaid, legde de moeder plotseling een gesloten, dik foto album voor ons neer. Toen we het openden, zagen we dat het vol met foto's van de overleden zoon was. Iedereen zat stil te kijken terwijl we er doorheen bladerden. Van de gezichten van de vader en moeder was de ontroering duidelijk af te lezen.

Uit verslagen van overlijdens en begrafenissen in de 19de eeuw³¹ valt af te leiden dat er erg veel betekenis werd gehecht aan het verlaten van deze wereld. Bij een sterfgeval was er echt hulp nodig. Er was geen belangrijker burenhulp dan wanneer het lichaam moest worden opgebaard voor de begrafenis. Dan was er nog het “dodenmaal”, een bijzonder uitgebreide en volgens vaste regels verlopende feestmaaltijd. De rouwtijd was vast omschreven en werd strikt gehandhaafd. Zowel de mannen als de vrouwen droegen dan zwart en mochten in de vastgestelde periode, die afhankelijk was van de familiegraad, geen sociale gebeurtenissen bijwonen. Net als met huwelijken, hield iedereen in de dorpsgemeenschap zich aan de gedetailleerde gedragsregels.

Vandaag de dag is er nog maar weinig van deze ingewikkelde gewoonten overgebleven; de moderne gedragsregels worden echter net zo strikt gehandhaafd. De rouwtijd van een jaar wordt door echtgenoot, zonen en dochters precies in acht genomen - niet wat betreft het dragen van kleren, maar wel door niet deel te nemen aan, uitsluitend als vermaak bedoelde, sociale gebeurtenissen. Het meeste werk dat met de begrafenis te maken heeft, wordt tegenwoordig gedaan door mensen van een Begrafenis Vereniging, waar alle gezinnen in Anderen lid van zijn. De enige burenplicht die nog in dit verband bestaat, is het bereiden en opdienen van een eenvoudige maaltijd door de twee naaste buurvrouwen na de begrafenis.

Vier oude mensen, allen ouder dan 79 jaar, stierven in Anderen in de winter en voorjaar van 1952. Bij alle vier was de hele gemeenschap gevoelsmatig betrokken. Elke keer opnieuw, als er één van hen op zijn sterfbed lag, was iedereen bezorgd en werd de dagelijkse gezondheidstoestand mond op mond doorgegeven. Bij elke begrafenis was er van praktisch elk gezin minstens één persoon aanwezig.

Toen D.C. overleed, gingen we op condoleantie bezoek. De zoon was in de schuur bezig, ongeduldig schreeuwend naar zijn knecht en zijn paarden, duidelijk het gevolg van zijn emoties. Hij kwam direct naar ons toe, riep zijn vrouw, en nam ons toen mee naar binnen om zijn vaders lichaam te laten zien. Alle leden van het gezin gaven duidelijk blijk van hun grote verdriet, met inbegrip van twee jonge kleinkinderen, een oude vrijgezelle broer en een schoonzuster.

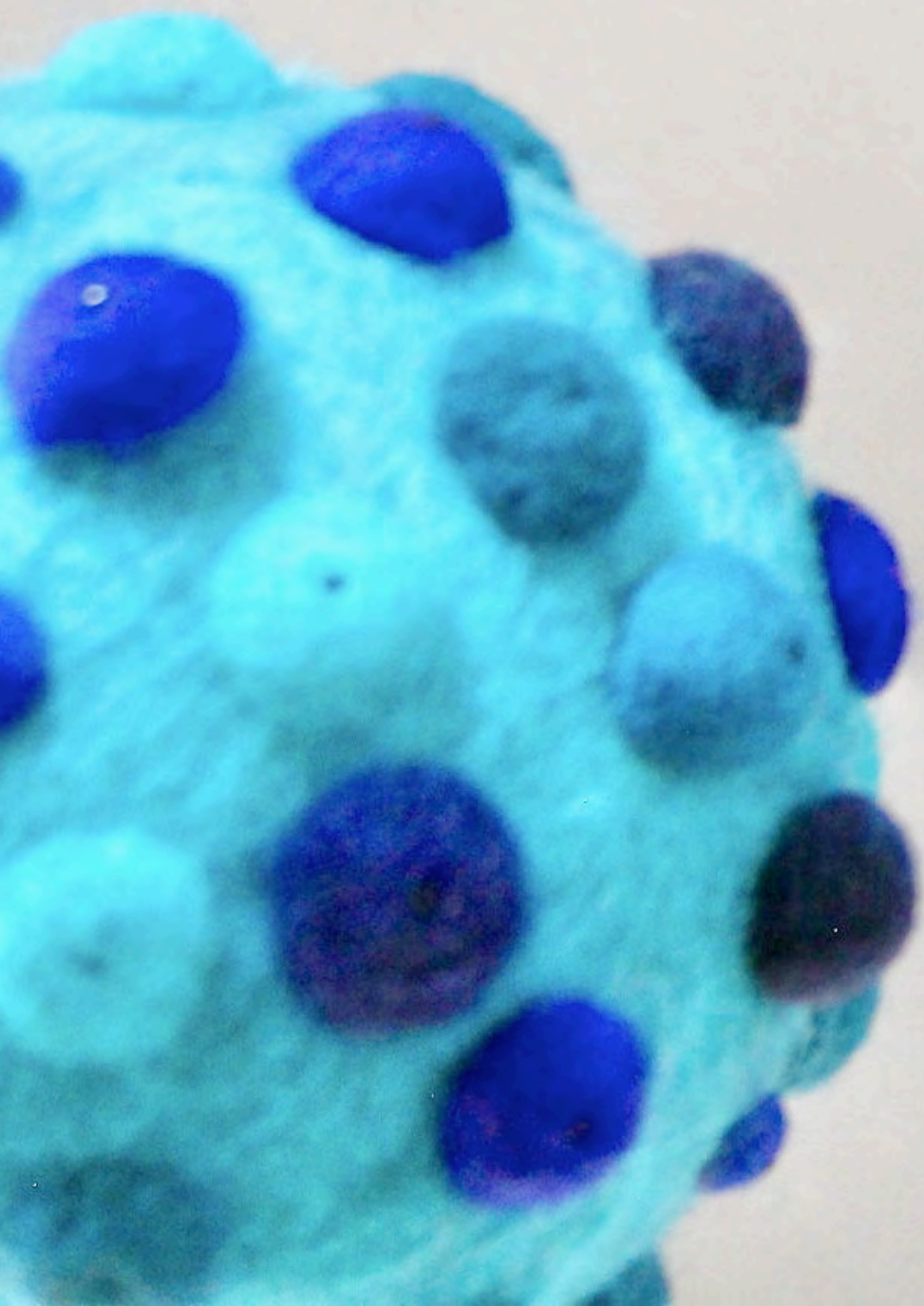
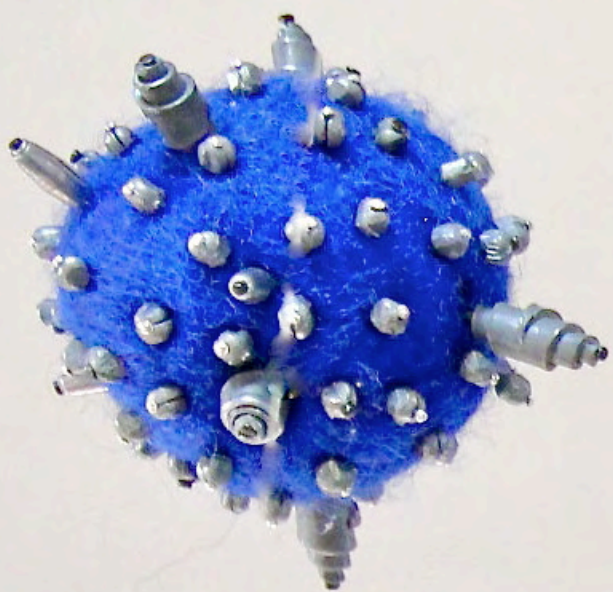
Op de ochtend van de begrafenis kwamen de boeren en hun vrouwen uit het dorp en de familie uit nabijgelegen dorpen naar het huis. Zowel de mannen als de vrouwen waren plechtig in het zwart gekleed. Na de Nederlands Hervormde dienst van de dominee, ging de lange, langzame stoet naar het begraafplaats van Eext, omdat Anderen zelf geen kerkhof heeft. De rouwende mensen moesten daardoor een gedeelte van de weg met de bus of per fiets afleggen.

31 Poortman 1943, Vol. 1, pp. 40-44; 1951, pp. 73-80; van Dockum 1948, pp. 155-157.

De stoet groepeerde zich weer bij de kerk in Eext en ging vervolgens lopend verder naar de begraafplaats. De zwart gedrapeerde lijkwagen, getrokken door twee zwarte paarden, werd geflankeerd door zes dragers van de Begraffenis Vereniging en werd daarna gevolgd door familie en dorpelingen, met zijn tweeën en drieën naast elkaar lopend. Eerst kwamen de naaste familieleden van de overledene; dan de schoondochter en de kleindochter; vervolgens de mannen uit het dorp; en, tenslotte, de vrouwen. De dominee hield een korte grafrede, terwijl veel vrouwen stilletjes huilden en de mannen er met strakke gezichten bij stonden. Terug in de boerderij van C., verzamelde iedereen zich in de twee kamers en in de schuur voor een eenvoudige maaltijd van koffie, thee, broodjes, oude wijven en kruidkoek. Mannen en vrouwen zaten meestal apart. Er werd rustig en met gedempte stem gepraat. Om ongeveer half vijf 's middags begon iedereen weg te gaan. Bijna gelijktijdig pakten alle vrouwen hun tas, haalden er wat geld uit, en drukten dit in de hand van de gastvrouw voordat ze weggingen. Dit werd gedaan om enigszins te helpen bij de betaling van de aanzienlijke begrafenis-kosten.

En zo had iedereen, in deze uren van precies voorgeschreven gedragsregels de laatste eer bewezen aan de overledene. Iedereen keerde nu weer terug naar de eisen van het leven - het melken van de koeien, het voeren van de varkens, het zaaien en het verzorgen van de kinderen.

<https://youtu.be/f5nNo3Cx7I4>
en
<https://youtu.be/UnL7USWTNdY>

